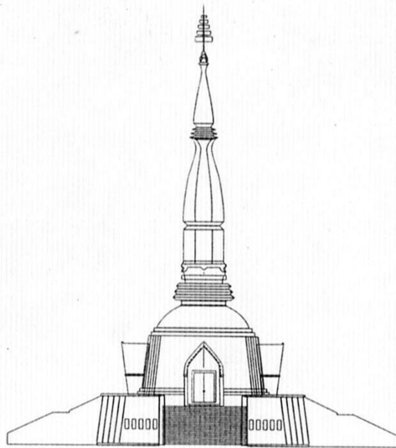
เจดีย์พิพิธภัณฑ์

ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล

วัดดอนธาตุ

ต. ทรายมูล อ. พิบูลมังสาหาร จ. อุบลราชธานี

เจดีย์พิพิธภัณฑ์ ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล

ที่ระลึกในวโรกาส

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้

ฯพณฯ พลอากาศตรี กำธน สินธวานนท์ องคมนตรี

เป็นผู้แทนพระองค์บรรจุอัฐิธาตุและเปิดเจดีย์พิพิธภัณฑ์

ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล

วันอาทิตย์ที่ ๒๓ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๔๖

วัดดอนธาตุ

ตำบลทรายมูล อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี

ที่ วธ ๐๓๐๒/ ๒๗๒

กระทรวงวัฒนธรรม
ถนนรัชดาภิเษก ห้วยขวาง
กทม. ๑๐๓๒๐

๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖

เรื่อง ขอพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์

เรียน ราชเลขาธิการ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบรายงานการขอพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ ๑ ชุด

ด้วยเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต ได้ทรงพิจารณาเห็นชอบตามรายงานของเจ้าอาวาสวัดดอนธาตุ อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งได้ดำเนินการก่อสร้างเจดีย์พิพิธภัณฑ์หลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล และมีความประสงค์ขอพระราชทานกราบบังคมทูลเชิญ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีบรรจุอัฐิธาตุ ในวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๔๖ หรือวันและเวลาใด สุดแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ทั้งนี้ หากไม่ทรงว่างพระราชกรณียกิจ จะทรงพระกรุณาโปรดให้องคมนตรี แทนพระองค์ ก็จะเป็นพระมหากรุณาธิคุณ

กระทรวงวัฒนธรรม พิจารณาเห็นว่า วัดดอนธาตุ ได้ดำเนินการตามระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วย การขอพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ พ.ศ.๒๕๓๙ แล้ว สมควรขอพระราชทานกราบบังคมทูลเชิญ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเป็นองค์ประธานในพิธีดังกล่าว ทั้งนี้ หากไม่ทรงว่างพระราชกรณียกิจจะทรงพระกรุณาโปรดให้องคมนตรี แทนพระองค์ ก็จะเป็นพระมหากรุณาธิคุณ ความละเอียดปรากฏตามแบบรายงานการขอพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ ที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ และพิจารณานำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ต่อไป ทั้งนี้ การจะควรมิควรประการใดสุดแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ และหากมีพระราชดำริประการใด ขอได้โปรดแจ้งให้กระทรวงวัฒนธรรมทราบด้วย จะเป็นพระคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(นายอารักษ์ สังหิตกุล)
รองปลัดกระทรวง รักษาราชการแทน
ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม

กรมการศาสนา
กองศาสนูปถัมภ์
โทร.โทรสาร ๐ ๒๖๒๘ ๕๒๑๘

สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม
รับที่....0946....
วันที่....10/มี.ค./46...
เวลา....11.30 น....

ด่วนที่สุด

ที่ รล ๐๐๐๓.๓/ ๕๐๓๐

สำนักราชเลขาธิการ
พระบรมมหาราชวัง กทม. ๑๐๒๐๐

๕ มีนาคม ๒๕๔๖

เรื่อง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ ฯพณฯ พลอากาศตรี กำธน สินธวานนท์ องคมนตรี เป็นผู้แทนพระองค์ ไปบรรจุอัฐิหลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล

เรียน ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม

อ้างถึง หนังสือกระทรวงวัฒนธรรม ที่ วธ ๐๓๐๒/๒๗๒ ลงวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖

ตามหนังสือที่อ้างถึง ขอให้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า พระอธิการสมบูรณ์ ขนฺติโก เจ้าอาวาสวัดดอนธาตุ ขอพระราชทานเชิญเสด็จ ฯ ไปทรงบรรจุอัฐิหลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล ณ เจดีย์พิพิธภัณฑ์หลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล วัดดอนธาตุ อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี ในวันเสาร์ ที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๔๖ หรือวันและเวลาใดสุดแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ทั้งนี้ หากไม่ทรงว่างพระราชกรณียกิจ ขอพระราชทานพระมหากรุณาโปรดให้องคมนตรีเป็นผู้แทนพระองค์ ความแจ้งอยู่แล้ว นั้น

ได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ ฯพณฯ พลอากาศตรี กำธน สินธวานนท์ องคมนตรี เป็นผู้แทนพระองค์ ไปในการนี้ ในวันอาทิตย์ ที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๔๖ เวลา ๑๔.๓๐ น.

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ และติดต่อกับกองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง เพื่อร่วมกันพิจารณาจัดทำกำหนดการ แล้วรีบจัดส่งไปยังสำนักราชเลขาธิการโดยด่วนด้วย

ขอแสดงความนับถือ

(นายสนอง บูรณะ)

ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านอักษรศาสตร์ ๑๐ ปฏิบัติราชการแทน
ราชเลขาธิการ

กองการในพระองค์ โทร. ๐๒ ๒๒๕๓๔๕๗ - ๖๒ ต่อ ๓๓๐๖ โทรสาร ๐๒ ๒๒๒๒๑๑๐

คำนำ

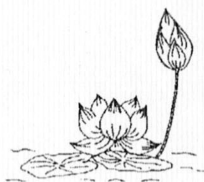
ย้อนหลังไปราวเจ็ดทศวรรษ ก่อนกึ่งพุทธกาล แถบบริเวณอิสานใต้ จังหวัดอุบลราชธานีเป็นหัวเมืองใหญ่ ตะวันออกสุดของประเทศไทย ยังคงความสมบูรณ์ของธรรมชาติอยู่ พื้นที่กว้างไพศาลของจังหวัด ปกคลุมด้วยต้นไม้ใหญ่หนาทึบ ช่วงระยะเวลานั้นพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล หรือ พระครูวิเวกพุทธกิจ พระอาจารย์วิปัสสนากรรมฐาน ฝ่ายธรรมยุต ชอบจาริกธุดงควัตร ในการเพียรปฏิบัติสมาธิภาวนา ปฏิปทาและคำเทศนาสั่งสอนของท่าน เป็นที่ศรัทธาเคารพเลื่อมใส ของเหล่าพระสงฆ์และฆราวาสในยุคนั้น ท่านเกิดที่บ้านข่าโคม ตำบล หนองขอน อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๒ ท่าน จัดได้ว่าเป็น **พระบูรพาจารย์องค์แรกแห่งยุคที่เป็นแบบอย่างนำ พระภิกษุทั้งหลายในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน โดยถือ ธุดงควัตร** จำพรรษาที่เสนาสนะป่า **ท่านเป็นพระอาจารย์ของท่าน พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ พระอาจารย์ใหญ่ของพระสาย กรรมฐาน หรือที่เรียกว่า สายพระวัดป่า** ท่านได้ชักชวนให้ พระอาจารย์มั่นบวช เมื่อครั้งที่ท่านพระอาจารย์มั่นยังเยาว์ ได้เคย บวชเณร ภายหลังได้ติดตามบิดามารดามาวัดเสมอ เมื่อพระอาจารย์มั่น บวชแล้ว ได้ถวายตัวเป็นลูกศิษย์ท่านพระอาจารย์เสาร์ และ จำพรรษาที่วัดเลียบ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี จึงนับได้ว่า**พระอาจารย์เสาร์เป็นปรมาจารย์ในสายพระกรรมฐาน** ท่านอาจารย์ทั้งสองต่างเคารพกัน ในช่วงปฐมวัยท่านชอบไปไหน

ด้วยกัน อยู่ด้วยกันทั้งในและนอกพรรษา ในระยะมัชฌิมวัย ท่านแยกกันธุดงควัตร ไม่ห่างกันนัก แต่กระนั้นท่านคอยห่วงใยถามถึงกันเสมอ

ท่านพระอาจารย์เสาร์ได้อุปสมบทจำพรรษาอยู่หลายวัด อาทิ วัดบูรพา วัดเลียบ จังหวัดอุบลราชธานี ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๕ **และท่านได้เป็นเจ้าอาวาสวัดเลียบอยู่นานถึง ๑๐ ปี** ด้วยมุ่งมั่นทำความเพียรเจริญสมาธิภาวนา ท่านได้จาริกธุดงค์อยู่ป่ารกชัฏ หาสถานที่สงบวิเวกเพื่อฝึกจิต เจริญศีล สมาธิ ปัญญา และพิจารณาสมาธิธรรม สถานที่ท่านเดินธุดงค์ไปหลายแห่ง อาทิ อำเภอสว่างแดนดิน ที่จังหวัดสกลนคร พระธาตุพนม ถ้ำผากูด อำเภอคำชะอี ที่จังหวัดนครพนม อำเภอท่าบ่อ ที่จังหวัดหนองคาย จนถึงอำเภอเชียงคาน ที่ภูฟ้า ภูหลวงและที่บ้านดงยาง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี **ในปี ๒๔๘๐ ท่านได้จาริกกับพระอาจารย์ดี ฉันโน ปักกลด ที่วัดดอนธาตุ** ซึ่งตั้งอยู่บนเกาะกลางแม่น้ำมูล ตำบลทรายมูล อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี และพักเป็นครั้งคราวที่วัดดอนธาตุ ระหว่าง ปีพ.ศ. ๒๔๘๐ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๓ ในปีสุดท้าย พ.ศ. ๒๔๘๔ ท่านได้จำพรรษาที่วัดดอนธาตุอยู่ตลอด ๑ ปี ก่อนจะมรณภาพ ที่นครจำปาศักดิ์ ประเทศลาว ในปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ปัจจุบันที่วัดดอนธาตุยังปรากฏสิ่งที่ท่านเคยใช้ มีกุฏิที่ท่านจำพรรษา แท่นหินนั่งสมาธิภาวนา ทางเดินจงกรม อัฐบริขารและของใช้ส่วนตัวของท่าน อาทิ บาตร ผ้าปูนั่ง กาน้ำ ฯ รวมทั้งอัฐิธาตุของท่านจำนวนหนึ่ง

ด้วยวัดดอนธาตุแห่งนี้ เคยเป็นที่พักจำพรรษาของพระบูรพาจารย์

อีกทั้งยังมีสภาพป่าที่สมบูรณ์ สงัด และเป็นสถานที่ร่มรื่น เหมาะสมที่จะสร้างพระเจดีย์พิพิธภัณฑ์ท่านพระอาจารย์เสาร์บนพื้นที่นี้ เพื่อเป็นอนุสรณ์สถาน เป็นที่บรรจุอัฐิธาตุของท่านให้ผู้คนได้กราบไหว้บูชา เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจพุทธศาสนิกชน รวมทั้งเป็นที่เก็บรวบรวมอัฐบริขาร ประวัติ รูปภาพต่างๆ ของท่าน จัดแสดงให้ผู้คนได้รับรู้ เพราะเรื่องราวของท่านนั้น นับวันจะเลือนหายไป หากไม่มีผู้ทำบันทึกไว้ ผู้ที่รู้จักตัวท่านที่จะเล่าให้คนรุ่นหลังฟังได้ ก็แก่ชราและล้มหายตายจากไป ดังนั้น ในการก่อสร้างพระเจดีย์ของท่านครั้งนี้ จึงเป็นโอกาสที่จะรวบรวม ติดตาม เสาะหาเรื่องราวของท่านไปด้วย พระภิกษุสงฆ์โดยท่านเจ้าอาวาสวัดดอนธาตุ พุทธศาสนิกชนชาวจังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดใกล้เคียง ตลอดจนผู้เลื่อมใสศรัทธา จึงได้ประชุมปรึกษากันเห็นพ้องให้ก่อสร้างพระเจดีย์พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล พระบูรพาจารย์ขึ้นที่วัดดอนธาตุ จารึกไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้สักการะ ศึกษาข้อวัตรและแนวทางปฏิบัติของพระบูรพาจารย์ เพื่อยึดถือปฏิบัติในการดำรงชีวิต และจรรโลงพระบวรพุทธศาสนาสืบต่อไป

สารบัญ

หน้า

หน้า

พระครูวิเวกพุทธกิจ
(หลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล)

วัดเลียบ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

พุทธศักราช ๒๔๓๕ - ๒๔๔๕

วัดดอนธาตุ อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี

พุทธศักราช ๒๔๘๔

โย โส สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ

พระสงฆ์สาวกของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น

หมู่ใด เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว

อุชุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ

พระสงฆ์สาวกของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า

หมู่ใด เป็นผู้ปฏิบัติตรงแล้ว

ญายปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ

พระสงฆ์สาวกของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า

หมู่ใด เป็นผู้ปฏิบัติถูกแล้ว

สามีจิปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ

พระสงฆ์สาวกของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า

หมู่ใด เป็นผู้ปฏิบัติชอบแล้ว

ตมหํ สงฺฆํ อภิปูชยามิ

ข้าพเจ้าขอบูชาโดยยิ่ง ซึ่งพระสงฆ์หมู่นั้น

ตมหํ สงฺฆํ สิรสา นมามิ

ข้าพเจ้าขอนอบน้อม ซึ่งพระสงฆ์หมู่นั้น

ด้วยเศียรเกล้า

พระเจดีย์พิพิธภัณฑ์
พระอาจารย์เสาร์ กันตสีโล
ปรมาจารย์สายพระกรรมฐาน
สร้าง ณ วัดดอนธาตุ
ต. ทรายมูล อ. พิบูลมังสาหาร
จ. อุบลราชธานี
พ.ศ. ๒๕๔๖

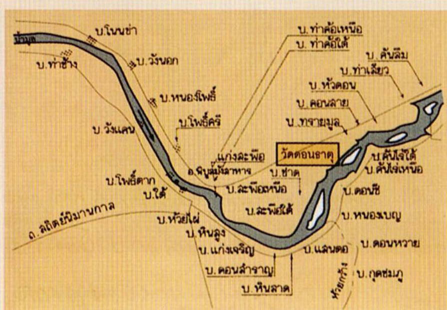
กุฏิท่านเจ้าอาวาส
ตั้งอยู่ริมเกาะวัดดอนธาตุ
กลางแม่น้ำมูล

พระเจดีย์พิพิธภัณฑ์
หลวงปู่เสาร์ กันตสีโล
ตั้งอยู่ท่ามกลางแมกไม้

ทางเดินอันร่มรื่น
ภายในวัดดอนธาตุ

ผังที่ตั้งวัดดอนธาตุ

เกาะวัดดอนธาตุ
กลางแม่น้ำมูล
ตำบลทรายมูล
อำเภอพิบูลมังสาหาร

ทางลงเรือข้ามฟาก
แม่น้ำมูล
ไปวัดดอนธาตุ

ท่าข้ามขึ้นเรือที่เกาะ
เข้าวัดดอนธาตุ

พระประธาน
ภายในศาลา
วัดดอนธาตุ

ระเบียงโดยรอบ
ศาลาวัดดอนธาตุ

เจดีย์พิพิธภัณฑ์เมื่อสร้างเสร็จแล้ว
มีความสัมพันธ์และสอดคล้องกับ
กุฏิหลวงปู่เสาร์ แท่นที่นั่งกรรมฐาน
ทางเดินจงกรม และธรรมชาติแวดล้อม

ฯพณฯ พล.อ.ต. กำธน สินธวานนท์
องคมนตรี
วางศิลาฤกษ์เจดีย์
เมื่อ ๒๕ มีนาคม ๒๕๔๔

สถาปนิกอธิบายแบบ
หุ่นจำลองพระเจดีย์
แก่อาจารย์สมบูรณ์
ขันติโก เจ้าอาวาส
วัดดอนธาตุ

บริษัท อิตาเลี่ยนไทย ดีเวลลอปเมนต์ จำกัด
เริ่มงานก่อสร้างพระเจดีย์

โครงสร้างเหล็ก
ส่วนฐานรากพระเจดีย์

พระอาจารย์สมบูรณ์ ขันติโก
ตรวจดูแผ่นแกรนิต กับผู้ควบคุมงาน
การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ

สายน้ำเชี่ยวกรากระหว่างที่
ทำงานก่อสร้างพระเจดีย์

ความเป็นมาของการก่อสร้าง เจดีย์พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล

ด้วยเหตุที่วัดดอนธาตุตั้งอยู่บนเกาะกลางแม่น้ำมูล ปัจจุบันอยู่ห่างจากสถานที่ตั้งของเขื่อนปากมูล ไปทางเหนือน้ำประมาณ ๓๐ กิโลเมตร การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) ได้ดำเนินการก่อสร้างเขื่อนปากมูล เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๕ เพื่อจ่ายไฟฟ้าแก่บริเวณอีสานใต้ ให้มีไฟฟ้าใช้อย่างเพียงพอ

ในเรื่องผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิตของผู้อยู่อาศัยโดยรอบโครงการก่อสร้างโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล ทางวัดดอนธาตุซึ่งเป็นจุดยึดเหนี่ยวจิตใจที่สำคัญของราษฎรหมู่บ้านทรายมูล และหมู่บ้านใกล้เคียงสถานที่ก่อสร้างโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล มีท่านพระอาจารย์สมบูรณ์ ขนฺติโก ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดดอนธาตุ เป็นผู้ที่คอยให้ความรู้แก่ราษฎร ทำให้ชาวบ้านมีความกระจ่างต่อโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล ทาง กฟผ. ในเวลานั้น *ดร.ณัฏฐวุฒิ อุทัยเสน* วิศวกรหัวหน้าหน่วยวิศวกรรมสนาม โครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล ก็ได้มีการติดต่อกับ ท่านเจ้าอาวาสวัดดอนธาตุอยู่เสมอ จากโอกาสที่ได้รู้จักคุ้นเคยกับทางวัด ต่อมาท่านพระอาจารย์สมบูรณ์ได้ปรารภว่า พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล เป็นพระบูรพาจารย์ท่านเคยจำพรรษาอยู่ที่วัดดอนธาตุในช่วงปัจฉิมวัย เพื่อระลึกถึงท่านจึงน่าจะร่วมกันคิดสร้างเจดีย์ ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล ขึ้น

เพื่อเป็นอนุสรณ์ ให้เป็นที่สักการะบูชา และเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ให้ดำเนินชีวิตตามแนวทางของพระบูรพาจารย์ พระอาจารย์สมบูรณ์ ท่านเล็งเห็นว่า กฟผ. มีศักยภาพที่จะผลักดัน ให้มีการก่อสร้างพระเจดีย์พระอาจารย์เสาร์ให้สำเร็จได้ อีกทั้งเป็นโอกาสอันดีที่ กฟผ. จะได้ทำความดีฝากไว้ที่แผ่นดินแห่งนี้

หลังจากได้ปรึกษากันแล้วพระอาจารย์สมบูรณ์จึงได้ประชุมหารือกับญาติธรรม และกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ว่าน่าจะคิดสร้างเจดีย์เพื่อเก็บอัฐิธาตุของหลวงปู่เสาร์ เพราะท่านเป็นครูบาอาจารย์ชั้นสูง ควรแก่การกราบไหว้บูชา *คณะศิษย์และชาวบ้านได้ประชุมกัน เห็นพ้องต้องกันว่าควรสร้างพระเจดีย์พระอาจารย์ปู่เสาร์ กนฺตสีโล ไว้ ณ วัดดอนธาตุ อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี*

หลังจากนั้น พระอาจารย์สมบูรณ์ได้ไปกราบเรียนปรึกษา*หลวงปู่หล้า เขมปัตโต วัดบรรพตคีรี อำเภอพานสูง จังหวัดมุกดาหาร* ท่านได้อนุโมทนา เป็นปัจจัยก้นถุงในการก่อสร้าง เป็นเงิน ๙๒๐ บาท และได้เอ่ยถึง*หลวงพ่อพุธ ฐานิโย* วัดป่าสาลวัน จังหวัดนครราชสีมา ว่าเคยเป็นเณรน้อย ติดสอยปรนนิบัติพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล ภายหลังเมื่ออุปสมบท ปี พ.ศ. ๒๔๘๗ - ๒๔๘๙ ได้มาเป็นลูกศิษย์ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ และจำพรรษาที่วัดบูรพาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ที่พระอาจารย์เสาร์เคยจำพรรษา หลวงพ่อพุธเห็นด้วยในการสร้างพระเจดีย์และแนะนำให้ไปกราบเรียนพระ*อาจารย์โชติ อาภัคโก* เจ้าคณะอำเภอ ให้ดำเนินการออกหนังสือแจ้งเจ้าคณะจังหวัดและพระเถระผู้ใหญ่

ดร. ณัฏฐวุฒิ อุทัยเสน ซึ่งภายหลังได้ออกไปทำงานเป็นรองประธานบริหารบริษัทอิตาเลี่ยนไทย ดีเวลลอปเมนต์ จำกัด แต่ยังผูกพันกับการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ได้นำเรื่องสร้างพระเจดีย์ เรียน ปรึกษาท่านอดีตรองปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี *นายจิระศักดิ์ พูนผล* ในขณะนั้นท่านเป็นกรรมการการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย และเป็นรองประธานกรรมการคณะกรรมการประสานงานอพยพราษฎรและคณะกรรมการกำหนดค่าทดแทนที่ดินและทรัพย์สิน โครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล ท่านเห็นด้วย และผลักดันให้มีการดำเนินการก่อสร้างพระเจดีย์ท่านพระอาจารย์เสาร์อย่างจริงจัง โดยนำเรื่องปรึกษาผู้ว่าการการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยขณะนั้น คือ *นายวีระวัฒน์ ชลายน* ซึ่งต่อมาได้เดินทางไปเขื่อนสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี ร่วมกับ *นายเปรมชัย กรรณสูต* ประธานบริหาร บริษัทอิตาเลี่ยนไทย ดีเวล-ลอปเมนต์ จำกัด และได้มีโอกาสปรึกษากันเรื่องการสร้างพระเจดีย์นี้ ซึ่งท่านยินดีร่วมมือกับ กฟผ. สร้างพระเจดีย์ให้สำเร็จ โดยทางบริษัทอิตาเลี่ยนไทย ดีเวลลอปเมนต์ จำกัด รับดำเนินงานก่อสร้างส่วนโครงสร้างให้ โดยบริจาคทั้งวัสดุก่อสร้าง และค่าแรงก่อสร้าง

งานสร้างพระเจดีย์ได้เริ่มอย่างเป็นรูปธรรมในปี ๒๕๔๕ ซึ่งเป็นวาระที่ *นายวิทยา คชรักษ์* เป็นผู้ว่าการการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ โดยมี *ท่านองคมนตรี กำธน สินธวานนท์* เป็นประธานที่ปรึกษา และทางเจ้าอาวาสวัดดอนธาตุได้แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการก่อสร้าง โดย *นายวิทยา คชรักษ์* ผู้ว่าการการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ เป็นประธาน ทางการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ได้แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการก่อสร้างโดย

นายเปรมชัย มุสิกะภุมมะ รองผู้ว่าการก่อสร้างเป็นประธาน และอนุมัติให้ฝ่ายออกแบบและบริหารงานก่อสร้าง ดำเนินการออกแบบและควบคุมการก่อสร้าง โดยมอบหมายให้ *นางโสภาพิศ อหันทริก* เป็นสถาปนิกออกแบบ

งานก่อสร้างได้เริ่มในปี ๒๕๔๔ และได้ทำพิธีวางศิลาฤกษ์ เมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๔๔ โดย **ฯพณฯ พลอากาศตรี กำธน สินธวานนท์ องคมนตรี เป็นประธาน** ในระหว่างทำพิธีอยู่นั้น ได้มีเหตุอันน่าอัศจรรย์ประจักษ์แก่ผู้ที่อยู่ร่วมพิธี กล่าวคือ มีฟ้าร้องครืนๆ และท้ายสุดมีเสียงฟ้าฟาดเปรี้ยง และมีฝนเทลงมาดุจน้ำมนต์ประพรมจากสวรรค์ เสมือนเทพยดาฟ้าดินได้รับรู้กับงานมหากุศลครั้งนี้

เมื่อเริ่มต้นนั้น ทางวัดดอนธาตุยังไม่มีผู้บริจาคมากนัก การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ จึงได้บริจาคเงิน ๒ ล้านบาท เป็นการเริ่มต้น ให้งานก่อสร้างดำเนินไปได้ งานก่อสร้างบนเกาะนี้เป็นไปด้วยความยากลำบาก ในการขนถ่ายวัสดุ เครื่องจักรเครื่องมือ อีกทั้งฝนตกน้ำท่วมในช่วงหน้าฝน แต่ด้วยแรงศรัทธาและพลังใจ มุ่งมั่นที่จะสร้างถวายพระบูรพาจารย์ งานก่อสร้างได้รุดหน้าไปเสมือนเนรมิต เป็นที่ประหลาดใจแก่ศิษยานุศิษย์ทั้งหลาย ที่มากราบนมัสการท่านเจ้าอาวาสวัดดอนธาตุ ในระหว่างการก่อสร้างได้มีผู้มีจิตศรัทธาร่วมทำบุญ ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า และทยอยกันส่งเงินมาบริจาค อีกทั้งบริจาคเป็นวัสดุและชิ้นงานก่อสร้าง จนทำให้งานก่อสร้างองค์พระเจดีย์แล้วเสร็จสมบูรณ์ รวมทั้งงานตกแต่งสวนโดยรอบองค์พระเจดีย์ งานติดตั้งหม้อแปลงไฟฟ้า ดึงสายไฟฟ้าข้ามแม่น้ำมูลมายังวัดดอนธาตุ งานซ่อมแซมกุฏิหลวงปู่เสาร์

ในเชิงอนุรักษ์ และงานก่อสร้างห้องน้ำและห้องสุขาสำหรับพระภิกษุ จำนวน ๘ ห้อง สำหรับอุบาสก ๕ ห้อง อุบาสิกา ๘ ห้อง รวมห้องน้ำและห้องสุขาที่ก่อสร้างจำนวนทั้งหมดรวม ๒๑ ห้อง

รวมเงินค่าก่อสร้างทั้งสิ้น ๑๖,๗๒๓,๒๗๓.- บาท

วัดดอนธาตุ

ที่ พิเศษ/๒๕๔๔

เรื่อง แต่งตั้งคณะที่ปรึกษาและคณะกรรมการอำนวยการ

เพื่อให้งานก่อสร้างเจดีย์พิพิธภัณฑ์พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล ณ วัดดอนธาตุ ตำบลทรายมูล อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี เป็นไปด้วยความเรียบร้อย และแล้วเสร็จตามวัตถุประสงค์ จึงขอแต่งตั้งคณะที่ปรึกษาและคณะกรรมการอำนวยการ ดังต่อไปนี้.-

ข้อ ๑. แต่งตั้งคณะที่ปรึกษา คณะกรรมการอำนวยการ ประกอบด้วย

(๑)	ฯพณฯ พลอากาศตรี กำธน สินธวานนท์	องคมนตรี	ประธานคณะที่ปรึกษา
(๒)	พลโท นายแพทย์ธำรงรัตน์ แก้วกาญจน์		รองประธานคณะที่ปรึกษา
(๓)	นายแพทย์ประสงค์ บูรณพงศ์	อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม	ที่ปรึกษา
(๔)	นายจิระศักดิ์ พูนผล	รองปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	ที่ปรึกษา
(๕)	นายรุ่งฤทธิ์ มกรพงศ์	ผู้ว่าราชการจังหวัดอุบลราชธานี	ที่ปรึกษา
(๖)	นายวีระวัฒน์ ชลายน	ประธานกรรมการบริษัทผลิตไฟฟ้า จำกัด	ที่ปรึกษา

ข้อ ๒. แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการ ประกอบด้วย

(๑)	นายวิทยา คชรักษ์	ผู้ว่าการการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย	ประธานกรรมการ
(๒)	ม.ล. ชนะพันธ์ กฤดากร	รองผู้ว่าการนโยบายและแผน	รองประธานกรรมการ
(๓)	นางองุ่น กมลยะบุตร	รองผู้ว่าการบัญชีและการเงิน	กรรมการ
(๔)	นายเปรมชัย มุสิกะภุมมะ	รองผู้ว่าการก่อสร้าง	กรรมการ
(๕)	นายเฉลิมชัย รัตนรักษ์	รองผู้ว่าการโรงไฟฟ้าพลังน้ำ	กรรมการ
(๖)	นายศิริทัต กลั่นความดี	รองผู้ว่าการระบบส่ง	กรรมการ
(๗)	นายประพันธ์ ฟักเทศ	ผู้จัดการใหญ่ไฟฟ้าธุรกิจ ๑	กรรมการ

(๘) นายอุดม ธุววงศ์	ผู้จัดการใหญ่ไฟฟ้าธุรกิจ ๒	กรรมการ
(๙) นายไกรสีห์ กรรณสูต	ผู้จัดการใหญ่ธุรกิจบำรุงรักษา	กรรมการ
(๑๐) นายสุพร หอทิวากุล	ผู้จัดการใหญ่ธุรกิจวิศวกรรม	กรรมการ
(๑๑) นายณรงค์ศักดิ์ วิเชษฐพันธ์	ผู้จัดการใหญ่ธุรกิจเชื้อเพลิง	กรรมการ
(๑๒) นายสิทธิพร รัตโนภาส	กรรมการผู้จัดการ บริษัท ผลิตไฟฟ้า จำกัด (มหาชน)	กรรมการ
(๑๓) นายบุญชู ดิเรกสถาพร	กรรมการผู้จัดการ บริษัท ผลิตไฟฟ้าราชบุรีโฮลดิ้ง จำกัด (มหาชน)	กรรมการ
(๑๔) นายเปรมชัย กรรณสูต	ประธานบริหาร บริษัท อิตาเลี่ยนไทย ดีเวลล้อปเม้นท์ จำกัด (มหาชน)	กรรมการ
(๑๕) นายประสิทธิ์ ศรีสายเชื้อ	ผู้ช่วยผู้ว่าการ พัฒนาพลังน้ำ	กรรมการและเลขานุการ
(๑๖) ดร. ณัฏฐวุฒิ อุทัยเสน	รองประธาน บริษัทอิตาเลี่ยนไทย ดีเวลล้อปเม้นท์ จำกัด (มหาชน)	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
(๑๗) นายโกเศรษฐ เชื้อบัณฑิต	ที่ปรึกษาบริษัท ไทยเนชั่นแนล พาวเวอร์ จำกัด	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ข้อ ๓. ให้คณะที่ปรึกษาและคณะกรรมการอำนวยการ มีหน้าที่ดังต่อไปนี้

(๑) จัดหางบประมาณในการก่อสร้าง

(๒) ดำเนินงานด้านประชาสัมพันธ์

(๓) พิจารณาแบบก่อสร้าง

(๔) แต่งตั้งคณะกรรมการและคณะอนุกรรมการตลอดจนคณะทำงาน

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๔

(พระอาจารย์สมบูรณ์ ขนฺติโก)

เจ้าอาวาสวัดดอนธาตุ

คำสั่งการไฟฟ้าผลิตแห่งประเทศไทย
ที่ ค. ๒๓/๒๕๔๔
เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการเจดีย์พิพิธภัณฑ์ พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล

เพื่อให้การก่อสร้างเจดีย์พิพิธภัณฑ์ พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล ณ วัดดอนธาตุ อำเภอพิบูล-มังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี เป็นไปด้วยความเรียบร้อย รวมทั้ง เพื่อเป็นการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีต่อการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย และเป็นประโยชน์ต่อ พุทธศาสนิกชน โดยทั่วไป ผู้ว่าการการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยออกคำสั่งไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑. คณะกรรมการดำเนินการ ประกอบด้วย

(๑.)	นายเปรมชัย มุสิกะภุมมะ	รกส.	ประธานกรรมการ
(๒.)	นายเฉลิมชัย รัตนรักษ์	รวน.	รองประธานกรรมการ
(๓.)	นายกิตติ สิริกวิน	ชกฟ.	กรรมการ
(๔.)	นายไพบูลย์ เทพมงคล	ชปน.	กรรมการ
(๕.)	นายประสิทธิ์ ศรีสายเชื้อ	ชพน.	กรรมการ
(๖.)	นายสำเริง เกิดโกสุม	อฟอ.	กรรมการ
(๗.)	นายอำนาจ โชติช่วง	ฝปช.	กรรมการ
(๘.)	นายสวัสดิ ธรรมัครกุล	ฝปอ.	กรรมการ
(๙.)	นายสุรีย์ เหมะพรรณ์	ฝอก.	กรรมการ
(๑๐.)	นายประชา อัตยาตมวิทยา	ช.ฝอก.-ส.	กรรมการ
(๑๑.)	นางโสภาพิศ อหันทริก	ช.ฝอก.-ว.	กรรมการเลขานุการ
(๑๒.)	นายบุญปอง โพธิอะ	ช. ๙ (ฝอก.)	กรรมการผู้ช่วยเลขานุการ

ข้อ ๒. ให้คณะกรรมการดำเนินการมีหน้าที่ดังต่อไปนี้

(๑.) ประสานงานหน่วยงานและหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องให้งานก่อสร้างแล้วเสร็จเป็นที่เรียบร้อย

(๒.) ติดตามและดำเนินการควบคุมงานก่อสร้างให้เป็นไปตามแบบแปลนและงบประมาณตามที่ออกแบบไว้

(๓.) แต่งตั้งคณะทำงานเพื่อดำเนินการตามที่คณะกรรมการจะได้มอบหมายตามความเหมาะสมและจำเป็น

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๔๔

(นายวิทยา คชรักษ์)

ผู้ว่าการการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย

แนวทางในการออกแบบเจดีย์พิพิธภัณฑ์

- ออกแบบให้เรียบง่าย สมถะ ยึดตามแนวปฏิบัติของหลวงปู่เสาร์
- มีเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมอีสาน ทั้งรูปแบบและการใช้วัสดุท้องถิ่น
- การจัดวางผังให้มีความสัมพันธ์และสอดคล้องกับธรรมชาติ ต้นไม้ แท่นที่นั่งสมาธิของหลวงปู่ โดยอนุรักษ์กุฏิ แท่นที่หลวงปู่เคยนั่งสมาธิ และเก็บรักษาต้นไม้ที่มีอยู่ไว้
- ใช้วัสดุธรรมชาติ เช่น หินทรายในการตกแต่งให้เข้ากับธรรมชาติ องค์เจดีย์ทาสีกรัก สีจีวรของพระวัดป่า ยึดความสมถะของหลวงปู่ ไม่หรูหรา แต่สง่าหมดจด
- ออกแบบให้ยอดเจดีย์มีความสูงเห็นได้จากฝั่งตรงข้ามแม่น้ำ ยอดฉัตรจึงมีความสูงระดับพ้นยอดต้นไม้ใหญ่
- ประหยัดค่าก่อสร้าง ใช้โครงสร้างและวัสดุ ที่มีราคาพอสมควร ไม่ใช้เครื่องปรับอากาศ แต่ใช้ระบบระบายอากาศตามธรรมชาติ
- มีความคงทนถาวร ง่ายในการบำรุงรักษา ไม่ใช้วัสดุที่หลุดง่าย เช่น กระเบื้องโมเสค
- รักษาความเป็นป่า และธรรมชาติเดิมไว้ ให้มีการตัดต้นไม้น้อยที่สุด
- ได้ประโยชน์ใช้สอยสูงสุด ให้มีห้องปฏิบัติธรรมที่ฐานใต้องค์เจดีย์ที่จำเป็นต้องยกเพื่อให้เจดีย์สูง

เจดีย์พิพิธภัณฑ์พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล

งานสถาปัตยกรรม

เจดีย์พิพิธภัณฑ์พระอาจารย์ปู่เสาร์ กนฺตสีโล ได้รับการออกแบบให้มีโครงสร้างที่มั่นคงถาวร เป็นโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก ขนาดฐานเจดีย์ ๑๖.๐๐ × ๑๖.๐๐ ตารางเมตร ความสูงถึงยอดฉัตร ๓๓.๐๐ เมตร ส่วนบนเป็นที่ประดิษฐานรูปพระอาจารย์เสาร์และห้องพิพิธภัณฑ์ทรงสี่เหลี่ยม ขนาด ๙.๕๐ × ๙.๕๐ ตารางเมตร สอบเข้าและย่อมุม มีซุ้มประตู ๓ ด้าน ต่อเนื่องกับบันไดขึ้นและลง ส่วนด้านหลังเป็นซุ้มตันประดิษฐานรูปหล่อพระอาจารย์เสาร์บนแท่น เพดานรูปทรงกลม ข้างนอกเป็นลานพื้นคอนกรีตกว้าง โดยรอบฐานส่วนล่างเป็นห้องอเนกประสงค์ใช้ปฏิบัติธรรม ด้านนอกฐานประดับด้วยหินทรายสีเข้มเข้ากับธรรมชาติ เหนือส่วนองค์เจดีย์มีปล้องไฉนปิดทองเป็นข้อรูปแปดเหลี่ยม หมายถึงมรรค ๘ ซ้อนกัน ๓ ข้อ หมายถึง **พระอาจารย์เสาร์ พระอาจารย์มั่น พระอาจารย์ดี** ถัดขึ้นไปเป็นบัลลังก์ ย่อมุมรูป*ดอกบัวปิดทอง อันเป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดอุบลราชธานี และเป็นดอกไม้ประจำพระบวรพุทธศาสนา* สัณฐานเจดีย์รูปทรงเป็นรูปกรวยเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมอีสาน *ทรงแปดเหลี่ยม หมายถึงมรรคมีองค์แปด* อันได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ต่อด้วย*ยอดเจดีย์ หมายถึงนิพพาน* เป็นรูปกรวยกลมแหลมประดับปิดด้วยทองอร่ามตา เป็นยอดสูงสุดแลลิ่วสู่ฟากฟ้า เหนือสุดมีฉัตรทอง ปรกองค์พระเจดีย์อันสูงส่ง ควรแก่การสักการะบูชา

การตกแต่งภายใน

ภายในองค์เจดีย์เป็นห้องพิพิธภัณฑ์ขนาด ๙.๕๐ × ๙.๕๐ ตารางเมตร มีประตูบานไม้สักหนา ๒ นิ้ว เปิดเข้าออกได้ ๓ ด้าน คือ ด้านหน้า และด้านข้าง ๒ ด้าน พื้นปูด้วยแกรนิต ผนังภายในห้องกรุด้วยหินทราย สีขาว แสดงถึงความเป็นธรรมชาติ มีแท่นหินอ่อนสีขาวบริสุทธิ์เป็นที่ประดิษฐานรูปหล่อของหลวงปู่เสาร์ในท่านั่ง ประดับซ้ายขวาด้วยพานพุ่ม อยู่ภายใต้ซุ้มด้านหลังองค์พระเจดีย์เสมือนหลวงปู่นั่งเจริญภาวนาในถ้ำ เบื้องหน้าเป็นตู้แสดงอัฐิธาตุของหลวงปู่เสาร์รูปทรงปิระมิด เจียระไนขอบ ยอดเป็นทองเหลืองชุบทอง พร้อมด้วยเครื่องบูชา และดอกไม้ประดับเป็นพุทธบูชาอยู่เบื้องล่าง ที่ขอบด้านหลังเป็นกำแพงหินทรายรูปโค้งยอดแหลม ล้อตามรูปซุ้ม เป็นขอบ STAIN-GLASS สีต่างๆ ให้แสงสว่างลอดเข้ามาจากเบื้องหลัง ทำเป็นรูปดอกบัวต่างรูปแบบ ถัดจากแท่นรูปปั้นหลวงปู่ รายล้อมด้วยตู้พิพิธภัณฑ์ ๔ ตู้ พร้อมไฟส่อง จัดแบ่งเป็นหมวดหมู่ตามรายการอัฐบริขารของใช้ของหลวงปู่ดังต่อไปนี้

๑.	บาตรพร้อมขาบาตร	๑	ชุด
๒.	เชิงเทียนไม้ สูง ๓๕ ซม.	๑	คู่
๓.	กระโถน	๑	ใบ
๔.	กาน้ำ	๑	ใบ
๕.	มีดโกน	๑	อัน
๖.	ไม้ย้อมผ้า	๑	อัน
๗.	ผ้าปูนอน	๑	ผืน

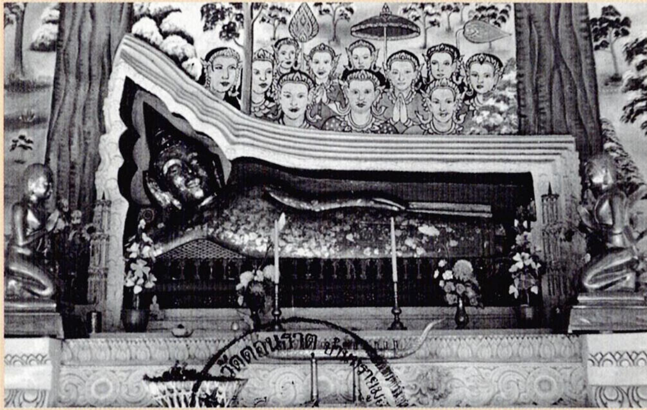

พระอัฐิธาตุ
หลวงปู่เสาร์ กันตสีโล ที่วัดดอนธาตุ

องค์พระนอนครสวรรค์
วิเวกพุทธกิจศาสนา
อยู่ด้านหลังพระประธาน
ที่วัดดอนธาตุ

กุฏิที่หลวงปู่เสาร์
เคยพักจำพรรษา
ที่วัดดอนธาตุ

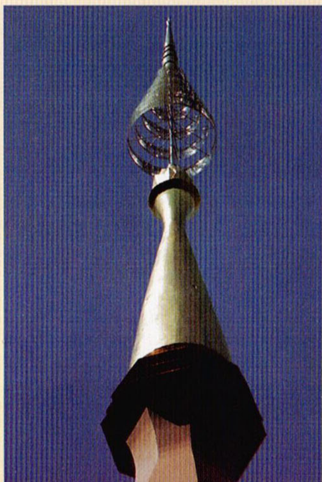

ที่นั่งกรรมฐาน
ของหลวงปู่เสาร์

ฯพณฯ พลอากาศตรี กำธน สินธวานนท์
องคมนตรี
เป็นประธานในพิธียกยอดฉัตร
พระเจดีย์หลวงปู่เสาร์
เมื่อ ๒๕ มีนาคม ๒๕๔๔

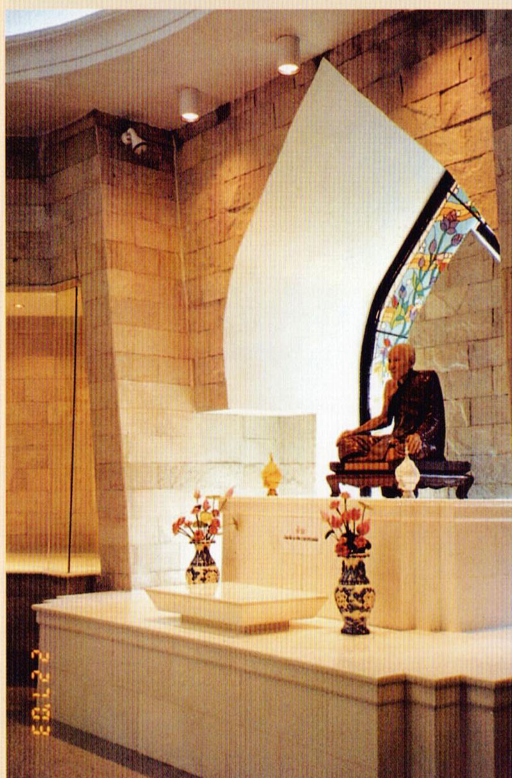

พระพุทธรูป อัฐบริขาร ของหลวงปู่เสาร์
ที่เตรียมจัดแสดงในตู้พิพิธภัณฑ์
พระเจดีย์หลวงปู่เสาร์

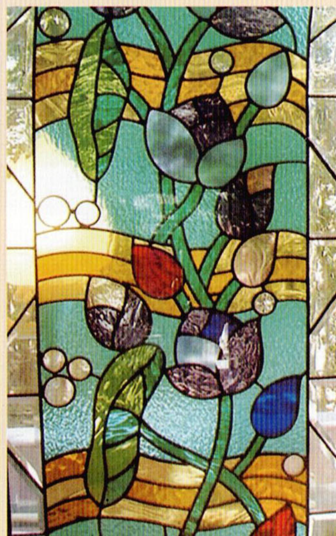

ภายในห้องพิพิธภัณฑ์

ลวดลายกระจกสีรูปดอกบัว

ลวดลายแกะสลัก
ประกอบธรรมจักร
ที่หน้าบันประตูไม้สัก
หน้าห้องพิพิธภัณฑ์ชั้นบน
ของพระเจดีย์

ภายในห้อง
ปฏิบัติธรรม
ชั้นล่างของ
องค์พระเจดีย์

๘.	ผ้าปูนั่ง	๑	ผืน
๙.	ย่าม	๑	ใบ
๑๐.	พระพุทธรูป สูง ๑๒ ซม.	๑	องค์
๑๑.	พระพุทธรูป สูง ๑๖ ซม.	๑	องค์
๑๒.	พระพุทธรูป สูง ๖๕ ซม.	๑	องค์
๑๓.	พระสีวลี สูง ๒๖ ซม.	๑	องค์
๑๔.	พระพิฆเนศ สูง ๙ ซม.	๑	องค์
๑๕.	มังกรโลหะ สูง ๑๘ ซม.	๑	ตัว

ซึ่งการจัดพิพิธภัณฑ์ได้ดำเนินการโดยกรมศิลปากร

ภูมิสถาปัตยกรรม

พระเจดีย์ตั้งอยู่ท่ามกลางแมกไม้ใหญ่ ที่ยังรักษาสภาพป่าไม้ธรรมชาติเดิมไว้ ฐานพระเจดีย์เป็นกำแพงหินทรายโดยรอบยกสูง ปูหญ้าและจัดแต่งสวน เบื้องหน้าพระเจดีย์ทางซ้ายมีกุฏิที่พระอาจารย์เสาร์เคยอยู่จำพรรษา เป็นกุฏิไม้เล็กๆ ขนาดห้อง ๒.๕๐ × ๔.๐๐ ตารางเมตร ยกใต้ถุนสูง ๑.๒๐ เมตร มีเพียงหนึ่งห้องและมีระเบียงหน้าห้องยาวตลอด ทางขึ้นเป็นบันไดไม้พาด ๓ ขั้นก้าวห่างๆ ผนังกั้นเป็นผนังไม้ซ้อนทับเกล็ด หลังคามุงด้วยแผ่นไม้ ผ่าเป็นแผ่นยาว ๐.๔๐ เมตร ซ้อนทับกัน มีลักษณะง่ายๆ สมถะ ถัดมาเป็นแท่นหิน ที่นั่งกรรมฐานของหลวงปู่เสาร์ เบื้องหน้าเป็นทางเดินจงกรมที่หลวงปู่เสาร์เคยใช้เดินจงกรม และมีทางเดินจงกรมที่หน้าบันไดกุฏิด้วย ทำให้เห็นถึงปฏิปทาของหลวงปู่เสาร์ที่มุ่งมั่นปฏิบัติสมาธิภาวนา โดยรอบพระเจดีย์เป็น

ลานกว้างใช้ปฏิบัติศาสนกิจ เช่น เวียนเทียน และมีทางเชื่อมศาลากับเจดีย์เป็นลานคอนกรีต ที่ยังเก็บรักษาต้นไม้ที่มีอยู่ไว้ จึงมีต้นไม้ใหญ่ผุดขึ้นในลานดูร่มรื่น และให้บรรยากาศของวัดป่า ด้านขวามีป้ายชื่อ **"เจดีย์พิพิธภัณฑ์ ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล พระปรมาจารย์สายพระกรรมฐาน"** ทำด้วยหินทรายสีขาว ขนาด ๒.๘๐ เมตร สูง ๑.๒๐ เมตร

ประวัติท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถร

นามเดิม เสาร์

เกิด วันที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๒ ที่บ้านข่าโคม ตำบลหนองขอน อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี (ประวัติเกี่ยวกับบิดามารดาไม่มีบันทึกไว้)

การศึกษา ได้ศึกษาอักษรธรรม อักษรขอม อักษรไทยน้อย และหนังสือไทย

อุปสมบท ที่วัดใต้ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ต่อมาท่านพระอาจารย์เสาร์ ได้เป็นเจ้าอาวาสวัดเลียบ ซึ่งอยู่ใกล้กับวัดใต้นั่นเอง

ต่อมาภายหลังท่านได้ญัตติเป็นพระฝ่ายธรรมยุต ที่วัดศรีทอง (วัดศรีอุบลรัตนาราม) อ. เมือง จ. อุบลราชธานี โดยมี **พระครูฑาโชติปาโล** เป็นพระอุปัชฌาย์ **เจ้าอธิการสีทา ชยเสโน** เป็นพระกรรมวาจาจารย์

เมื่อจุลศักราช ๑๒๑๐ (พ.ศ. ๒๓๙๑) ปีวอก เอกศก เดือนสิบสอง ขึ้น ๑๐ ค่ำ วันพฤหัสบดี **หลวงพ่อทิพย์เสนา ฉายา ทิพพเสโน นามสกุล แท่นทิพย์** ได้ก่อตั้งวัดเลียบ เดิมเป็นสำนักสงฆ์ (สำนักวิปัสสนา) เมื่อหลวงพ่อทิพย์เสนาได้มรณภาพลงเป็นเหตุให้สำนักสงฆ์ (สำนักวิปัสสนา) ตั้งไว้ ๔๔ ปีวัดเลียบจึงร้าง จนมาถึงจุลศักราช ๑๒๕๔

(พ.ศ. ๒๔๓๕) พระอาจารย์เสาร์ได้มาเป็นเจ้าอาวาสวัดเลียบ เมื่อวันอังคาร เดือนเมษายน ขึ้น ๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ท่านได้บุกเบิกเสริมสร้างวัดเลียบ พระอาจารย์เสาร์ พร้อมด้วย**พระอุบลการประชานิจ (บุญชู)** และ**พระสุรพลชยากร (อุ่น)** ได้ดำเนินการก่อสร้างถาวรวัตถุ มีศาลาการเปรียญ และพระอาจารย์เสาร์ท่านได้ลงมือก่อสร้างพระพุทธรูปก่ออิฐถือปูน หน้าตักกว้าง ๒.๕๐ เมตร สูงจากฐานถึงยอดเกศ ๓ เมตร ปัจจุบันประดิษฐานภายในอุโบสถวัดเลียบ มีพระนามว่า **"พระพุทธจอมเมือง"** พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล ได้ก่อสร้างอุโบสถขึ้นเพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ก่อสร้างด้วยไม้ มีเฉลียงโดยรอบ หลังคามุงสังกะสี มีความกว้าง ๘ เมตร ความยาว ๑๒ เมตร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๙ พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล พร้อมด้วยท้าวสิทธิสารและเพี้ยเมืองจัน ได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานวิสุงคามสีมา ตามพระราชโองการที่ ๘๗/๓๐๓ ตั้งแต่วันที่ ๒๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๓๙ ร.ศ. ๑๑๕ ตรงกับปีที่ ๒๙ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่๕ และได้ผูกเป็นพัทธสีมา เมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๕ เป็นเวลา ๑๐ ปีที่ พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล ได้บุกเบิกสำนักวัดเลียบ และท่านก็ได้ออกธุดงค์ไปในสถานที่ต่างๆ พระอาจารย์เสาร์ ท่านเป็นพระสงฆ์ฝ่ายผู้อาวุโส และเป็นบุคคลที่พูดน้อย ท่านไม่ค่อยจะคลุกคลีกับหมู่คณะ เป็นที่ยำเกรงของทุกคนจึงทำให้ขาดการเรียบเรียงไป พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล เป็นพระที่สงบเสงี่ยม กิริยามารยาทอ่อนน้อมสุขุมพูดน้อย จิตใจมีแต่ความเมตตา

พัทธสีมา

ด้านหลังพระเจดีย์ ทางเข้าห้องปฏิบัติธรรม

ฐานพระเจดีย์

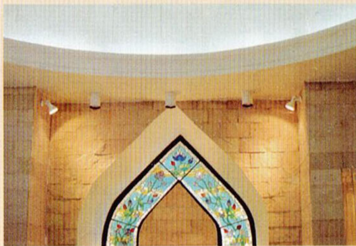
ห้องน้ำ - ห้องสุขา ที่สร้างถวาย
พร้อมงานก่อสร้างพระเจดีย์
แยกสำหรับพระภิกษุ
อุบาสก อุบาสิกา

โคมไฟฉลุ กลางห้องพิพิธภัณฑ์

เพดานทรงกลม
ซ่อนไฟหลืบและ
ลวดลายกระจกสี

เจดีย์ทองคำที่บรรจุ
อัฐิธาตุพระอาจารย์เสาร์
ไว้ในยอดพระเจดีย์

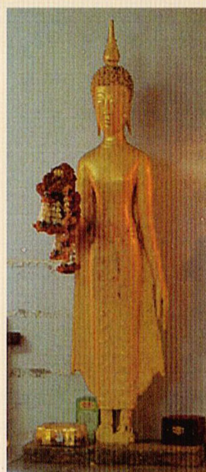
สะพานสร้างเป็นทุ่น
ข้ามแม่น้ำมูลให้ญาติธรรม
ใช้ข้ามในงานบรรจุ
อัฐิธาตุหลวงปู่เสาร์
และงานสมโภช
เจดีย์พิพิธภัณฑ์

พระพุทธจอมเมือง พระประธานที่หลวงปู่เสาร์
สร้างถวายรัชกาลที่ ๕ ประดิษฐานที่โบสถ์วัดเลียบ
อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ต้นพิกุล
ที่หลวงปู่เสาร์
ปลูกที่วัดเลียบ
จ. อุบลราชธานี

พระพุทธรูปยืน
ประจำองค์
หลวงปู่เสาร์
อยู่ที่วัดเลียบ
จ. อุบลราชธานี

ต้นขนุนที่หลวงปู่เสาร์ปลูกข้างโบสถ์วัดเลียบ
จ. อุบลราชธานี

พระที่หลวงปู่เสาร์
อัญเชิญมาจากลาว
อยู่ที่วัดเลียบ
จ. อุบลราชธานี

อยู่ป่าดงดีกว่า

พระอาจารย์ผู้สอนกรรมฐานให้แก่พระอาจารย์เสาร์ ไม่ปรากฏนามในประวัติท่าน แต่ได้ปฏิบัติภาวนาได้ไม่นาน ทำให้พระอาจารย์เสาร์หันมาสนใจในการปฏิบัติอย่างมาก เพราะการปฏิบัติสมาธิภาวนาเป็นชื่อแห่งความเพียร ที่นักปฏิบัติทั้งหลายในบวรพระพุทธศาสนาได้ถือเป็นข้อปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ เป็นอย่างยิ่งซึ่งไม่มีข้อปฏิบัติอื่นๆ ดียิ่งกว่า

พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล มีความรู้ความเข้าใจขึ้นโดยลำดับแห่งองค์ภาวนา ก็ยิ่งมีความชอบมีความพอใจเป็นพิเศษ ต่อมาท่านมีความคิดอยู่ว่า การที่ท่านปฏิบัติภาวนาอยู่นี้ก็ได้ผลเป็นที่น่าพอใจ แต่ทางที่ดีควรออกไปอยู่ป่าดงหาสถานที่สงบระงับจากผู้คนพลุกพล่าน จิตใจคงจะสงบลงได้ยิ่งกว่านี้เป็นแน่ ดังนั้นท่านได้ออกธุดงค์มุ่งสู่ป่าทันทีในวันรุ่งขึ้น ความปรารถนาของพระอาจารย์เสาร์ ในการออกป่าดงเพื่อภาวนาและพิจารณาสมาธิธรรมในครั้งนี้ ถ้าแม้เป็นไปจริงดังคำตั้งใจแล้ว เมื่อกลับเข้ามาสู่วัดท่านจะนำความรู้ที่เกิดจากจิตใจเหล่านั้นมาเผยแพร่ฝึกสอนลูกศิษย์ลูกหาที่หวังความพ้นทุกข์อีกต่อไป

สำนักวัดเลียบ

ภายหลังจากที่ พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล ไปอยู่ป่าดงฝึกจิตฝึกใจ เจริญศีล สมาธิ ปัญญา จำพรรษาในท่ามกลางสิงสาราสัตว์ในหุบเขาถ้ำลึกได้หลายพรรษา ท่านเห็นว่าเป็นเวลาอันสมควรแล้ว ท่านจึงกลับออกมาและได้มาเปิดสำนักปฏิบัติธรรม ณ วัดเลียบ ตำบลในเมือง อำเภอ

เมือง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ สำนักวัดเลียบ จังหวัดอุบลราชธานี ของพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล เป็นสำนักแห่งแรกที่พระอาจารย์เสาร์ได้ออกมาเปิด และในสมัยก่อนนั้นมีพระสงฆ์และฆราวาสที่สนใจกันอย่างจริงจังไม่มากนัก แต่ถึงกระนั้นพระอาจารย์เสาร์ก็มิได้ลดละความพยายาม ท่านตั้งอกตั้งใจในการสอนอบรมผู้ที่สนใจในธรรม ให้เกิดความรู้แจ้งแก่ผู้ปฏิบัติเพื่อเป็นหลักยืนยันว่า การเจริญศีล สมาธิ ปัญญา นี้เป็นความสงบและสามารถทำตนให้พ้นทุกข์ได้จริง

พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล ได้กล่าวไว้เป็นนัยเค้าวิธีในหนังสือท่านแต่งขึ้นชื่อว่า **จตุรารักข์** ว่า มนุษย์เรานี้ส่วนมากแล้วชอบก่อกรรมทำเข็ญไว้มาก ครั้นเราหันจิตใจมาประพฤติความดีงาม ตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แล้วมานั่งปฏิบัติภาวนา พอนั่งไปได้สักหน่อยก็เกิดนิมิตขึ้นในขณะจิตตกอยู่ภวังค์ เกิดเผลอสติ บังเกิดเป็นนิมิตเรื่องราวใหญ่โต ถึงผู้ที่ไม่เคยกระทำความชั่วใดๆ ก็ตาม เวลาเจริญสมาธิภาวนานิมิตก็ย่อมเกิดขึ้นมาก็มี ถ้าไม่เผลอสติ แต่จิตเป็น ขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิ อัปนาสมาธิ ก็ย่อมมีนิมิตต่างๆ บังเกิดขึ้นปรากฏเห็นชัดในจักษุทวาร - มโนทวาร นักปฏิบัติบางพวกก็เกิดดีใจ ถือทิฐิมานะว่าตนได้รู้ ได้เห็นและได้สำเร็จมรรคผลธรรมวิเศษชั้นนี้ได้ ฌาน ๑-๔ หนักเข้าว่าตนได้ดวงตาเห็นธรรม ไม่รู้เลยว่าตน เป็นผู้หลงติดข้องอยู่ในอุปจารสมาธิ ในชั้นโลกีย์เท่านั้นไม่ใช่ขั้นโลกุตรธรรม

จตุรารักข์

พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล ท่านเจริญพรหมวิหารธรรมอยู่เป็นนิจ ถ้าจะเรียกให้สมกับจริยาวัตรของท่านแล้ว จะกล่าวได้ว่า ท่านบริสุทธิ์ด้วยกาย บริสุทธิ์ด้วยวาจา บริสุทธิ์ด้วยใจ ล้นเปี่ยมตามคุณธรรมของท่านเลยทีเดียว ในชีวิตพระอาจารย์เสาร์ท่านได้ฝากจิตใจไว้กับพระพุทธเจ้ามาโดยตลอด ท่านเจริญเดินตามทางที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ทุกประการ คือ มีเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา นำคณะศรัทธาทั้งหลายเจริญ ศีล สมาธิ ปัญญา ให้ได้รู้เล่ห์เหลี่ยมของกิเลสตัณหา ที่เข้ามารบเร้าจิตใจให้เตลิดไปในทางชั่วร้าย เพราะความเมตตาอันสูงสุดนี้ ท่านพยายามรวบรวมเขียนหนังสือไว้เล่มหนึ่งชื่อว่า **จตุรารักข์** เป็นหนังสือที่พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล ได้บรรจงแต่งไว้เพื่อพวกเราที่เป็นพุทธบริษัทควรได้อ่านได้ศึกษา โดยท่านได้แสดงไว้ดังนี้

๑. ให้มนุษย์เราทุกคนรู้จักระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้า คือ ให้เจริญพุทธานุสสติ

๒. ให้มนุษย์เราทุกคน เมื่อเกิดมาแล้วเข้าใจตนเองว่านับถือพระพุทธศาสนาแล้ว จงให้เจริญเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เป็นนุสติ

๓. ให้มนุษย์เราทุกคน จงรู้ว่าเมื่อเกิดมาแล้วจงรู้กฎของ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ซึ่งหนีสิ่งเหล่านี้ไปไม่ได้ คือ การเกิด แก่ เจ็บ ตาย จึงให้เจริญความไม่เที่ยง มีความทุกข์ และไม่ใช่ตัวตนของเรา ฉะนั้นจงเจริญอสุภานุสติ

๔. มนุษย์เราทุกคน จงพิจารณากองทุกข์นับตั้งแต่เกิดมาจน

วาระสุดท้าย คือ ความตาย เพราะเราหนีความตายไปไม่ได้ จงให้เจริญมรณานุสติ

พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล พระบุพพาจารย์ อบรมสั่งสอนพวกเราทุกคน ให้รำลึกถึง พระเมตตาธิคุณ ที่องค์สมเด็จพระบรมศาสดาทรงพระเมตตาพวกเรา ผู้มีสติปัญญาน้อย เกรงจะไปล่วงบาปกรรมหรือหลงระเริงกับกิเลสตัณหา พาจิตใจไปข้องอยู่ ไม่สามารถจะงอกเงยขึ้นมาเห็นแสงตะวัน

พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล ยังได้กล่าวย้ำไว้ในหนังสือ จตุรารักข์ หรือ รักข์ ๔ ประการ อีกว่า เรื่องของกรรมคนเรานี้ย่อมมีกรรมเป็นของๆ ตน มีกรรมเป็นผู้ให้ผล มีกรรมเป็นแดนเกิด มีกรรมเป็นผู้ติดตาม มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมอันใดไว้ เป็นบุญ หรือบาป เมื่อยังมีชีวิตอยู่กรรมนั้นจักเป็นทายาท ให้เราได้รับผลของกรรมนั้นสืบต่อๆ ไป นี่เป็นความหมายที่ท่านพระอาจารย์เสาร์ กล่าวเป็นนัยสืบเนื่องมา

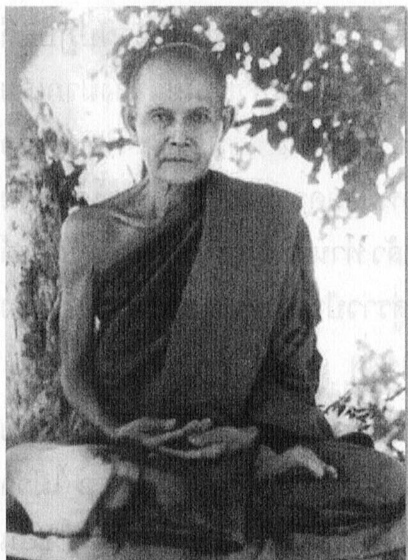
กรรมนี้แหละ ย่อมจำแนกแจกสัตว์ให้เป็นไปต่างๆ นานา ให้เลว ให้ดี ให้ชั่ว ให้ประเสริฐก็เป็นผลที่ทำไว้ ให้เกิดนึกคิดขึ้นมาว่า คนเรานี้เกิดมาแล้วไม่กระทำคุณงามความดี ก็ไม่เกิดประโยชน์แก่ชีวิตของตน และไม่มีประโยชน์อันจะรับความสุขต่อๆ ไปในชาติหน้าอีก พระอาจารย์เสาร์ พยายามเน้นให้เราได้เปิดจิตเปิดใจมองดูตัวเราเองให้กว้างขวางออกไป และได้ปลูกฝังศรัทธาความเชื่อในเหตุผล ที่องค์พระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเจริญมาแล้วจนสามารถสำเร็จผลหนทางแห่งความดีในที่สุดได้อย่างจริงแท้แน่นอน

นอกจากพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล จะเป็นพระอริยเจ้าผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบแล้ว ท่านยังมีความเคร่งครัดทางด้านพระวินัยอย่างมากเลยทีเดียว ลูกศิษย์ทุกองค์หรือฝ่ายฆราวาสทุกคนในสมัยนั้น ท่านจะถือเอาข้อปฏิบัติวิปัสสนาเป็นวิชาเอก คือหมายความว่า เมื่อท่านได้อบรมแล้วแสดงพระสัทธรรมให้เป็นที่เข้าใจแล้ว ท่านจะส่งเสริมลูกศิษย์ทุกองค์ให้ถือข้อธุดงควัตร แยกออกจากหมู่มุ่งสู่ราวป่าดง เพื่อมุ่งสู่ความแจ่มแจ้งในธรรมที่องค์พระศาสดาเจ้าทรงรับรองผล

นอกจากนี้แล้ว พระอาจารย์เสาร์ ยังเป็นบุคคลที่สมบูรณ์สง่าผ่าเผย พูดน้อยแต่น่าเกรงขาม วาจาของท่านนั้น มีความศักดิ์สิทธิ์มาก ไม่ว่าจะกล่าวคำใดออกไปจะต้องเป็นจริง ดังนั้นความที่ท่านมีจิตใจอันบริสุทธิ์นี้ ได้แสดงออกมาทางกิริยาและแววตาเสมอ อารมณ์จิตเบิกบานแจ่มใส การพูดหรือการแสดงพระธรรมเทศนาพระอาจารย์เสาร์มีความสุขุมรอบคอบรู้กลอุบายธรรมที่จะแสดง

พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล เป็นพระสงฆ์ที่มีลูกศิษย์และฆราวาสทุกคน เคารพนับถือมาก

พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล เป็นพระผู้ใหญ่ที่เรียบร้อยในข้อวัตรมาก การเดิน ยืน นั่ง นอน ดูแล้วสวยงามไปหมด พูดจามีสำเนียงไพเราะ แต่ว่าท่านพูดจริงทำจริง ถ้าผู้ใดทำไม่ดี ก็ไม่เกรงใจจะพูดเอาตามตรง ไม่เกรงว่าใครจะโกรธท่านหรือไม่ แต่ก็ไม่เคยมีใครแสดงความโกรธ ท่านเลยเพราะท่านพูดจริงถูกต้องทุกอย่าง การห่มครองผ้านี้ก็เช่นกันต้องนุ่งห่มให้เป็นปริมณฑล ท่านว่า **เราเป็นบุตรตถาคต เราเป็นพระ สักแต่ว่าห่ม สักแต่ว่าไม่ได้** ในเรื่องนี้ผิดพระธรรมวินัยพระพุทธเจ้ามิได้สอน

พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

พระอาจารย์สิงห์ ขนฺตยาคโม

(สมัยยังหนุ่ม)

หลวงปู่ดี ฉนฺโน

ภายหลังที่พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล ได้มาเปิดสำนักปฏิบัติธรรม ที่วัดเลียบ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ได้ไม่นาน โคมทองแห่งพระพุทธศาสนาได้ถูกจุดขึ้น เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๖ พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ณ พัทธสีมาวัดเลียบ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี โดยมี พระอริยกวี (อ่อน) เป็นพระอุปัชฌาย์ เจ้าอธิการสีทา ชยเสโน เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระครูประจักษ์อุบลคุณ (สุ้ย) เป็นพระอนุสาวนาจารย์ หลังจากนั้นได้ถวายตัวเป็นศิษย์ และได้อยู่จำพรรษากับพระอาจารย์เสาร์ ได้นำอุบายอันควรให้พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต น้อมนำจิตใจบังเกิดความสงบ คือ พุท - โธ และคำบริกรรมนี้ตรงกับจริตของพระอาจารย์มั่นยิ่งนัก ท่านได้ถือเป็นนิสัยที่ชอบกว่าบรรดาบทธรรมอื่นๆ และได้บังเกิดความสงบทางจิตของลูกศิษย์ผู้บวชใหม่นี้

พระอาจารย์เสาร์ พึงพอใจเป็นอย่างมาก แม้พระอาจารย์มั่นจะถวายตัวเป็นศิษย์ แต่พระอาจารย์เสาร์หาได้ถือว่าเป็นศิษย์ไม่ ท่านถือว่าเป็นบุตรตถาคตเจ้าองค์เดียวกัน พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล และพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านบุพพาจารย์ใหญ่ทั้งสองท่านนี้ รักใคร่เคารพนับถือกันมากเป็นพิเศษ ไม่ว่าจะอยู่แห่งหนตำบลใดท่านบุพพาจารย์ทั้งสองนี้มักรู้และเข้าใจสถานที่ดีเป็นเยี่ยม ทั้งนี้เพราะท่านทั้งสองได้ส่งกระแสจิตติดต่อกันได้นั่นเอง

เมื่อออกพรรษา พระอาจารย์เสาร์ จะพาพระเณรวัดเลียบ จังหวัดอุบลราชธานี ออกธุดงค์พอเป็นแนวทางปฏิบัติ ต่อมาท่านออกธุดงค์ไปกับพระอาจารย์มั่น ซึ่งสมัยที่ท่านออกบำเพ็ญภาวนาในครั้งนั้น

โดยส่วนมากไม่ค่อยจะมีใครกระทำหรือปฏิบัติกันเลย เมื่อชาวบ้านเห็นพระธุดงค์ก็จะพากันหวาดกลัวเพราะไม่เคยเห็น จะพากันวิ่งหนีเข้าป่าเข้าบ้านกันหมด คล้ายกับว่าการที่มีพระธุดงค์ออกสู่ป่าเพื่อบำเพ็ญพระกรรมฐานนั้นเป็นสิ่งที่แปลกปลอมเข้ามา เกรงจะได้รับอันตรายจากพระธุดงค์เหล่านั้น ความไม่เข้าใจของชาวบ้านทั้งหลายนี้ก็เป็นเพราะว่าในสมัยนั้น ไม่เคยมีหรือปรากฏขึ้นในวงการของสงฆ์และไม่เคยได้ศึกษาในพระวินัยที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา พระอาจารย์เสาร์ และพระอาจารย์มั่น ก็มิได้ตำหนิชาวบ้าน ท่านเข้าใจดีท่านจะมีแต่ความเมตตาสงสารเท่านั้น

พระบุพพาจารย์ทั้งสองท่านออกเดินธุดงค์เพียงมุ่งปฏิบัติเพื่ออรรถธรรมจริงๆ และต่อมาท่านได้พยายามเข้าถึงใจของประชาชนได้ดีเป็นอย่างยิ่ง สามารถกระทำประโยชน์บังเกิดขึ้นได้มากโดยอาศัยจริยาวัตรอันงดงามและพระธรรมที่ท่านปฏิบัติมา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล ท่านเป็นพระมุ่งปฏิบัติธรรมเพียงอย่างเดียว ไม่เคยสนใจเรื่องภายนอกท่านเป็นพระเถระผู้ใหญ่ที่มีคนรู้จักนับถือมากก็จริงอยู่แต่การงานต่างๆ ที่จะให้ท่านเป็นผู้ดำเนินงานนั้นท่านไม่ค่อยสนใจนัก เพราะท่านถือว่าทางโลกธรรมแล้ว ถ้าเรายังต้องเกาะเกี่ยวอยู่เสมอๆแล้วจะทำให้ทางด้านปฏิบัติของท่านไม่ก้าวหน้า เดิมท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล มีความปรารถนาในจิตใจว่า การที่เกิดมาในชีวิตหนึ่ง ควรจะสร้างคุณงามความดี จึงจะเป็นผลานิสงส์แก่ตนเอง หาทางตรัสรู้ธรรมในชาติใดชาติหนึ่ง เพราะท่านปรารภเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ครั้นพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล ออกเดินธุดงค์

และเร่งความเพียรในป่าในถ้ำ แต่จิตใจไม่ค่อยสงบลงไปได้

ปฏิปทาเดิมของพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล นั้น ท่านปรารถนาพระปัจเจกพุทธเจ้า เวลาออกบำเพ็ญเร่งเพียรเข้ามากๆ ใจรู้สึกประหวัดๆ ถึงความปรารถนาเดิม เพื่อความเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าแสดงออกเป็นเชิงอาลัยเสียดาย ยังไม่อยากไปพระนิพพาน ท่านเห็นว่าเป็นอุปสรรคต่อความเพียรเพื่อความรู้แจ้งซึ่งพระนิพพานในชาติปัจจุบัน ท่านเลยอธิษฐาน ของดจากความปรารถนานั้น และขอประมวลมาเพื่อความรู้แจ้งซึ่งพระนิพพานในชาติปัจจุบันไม่ขอเกิดมารับทุกข์ทรมานในภพชาติต่างๆ อีกต่อไป

พอท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล ปล่อยวางความปรารถนาเดิมแล้ว การบำเพ็ญเพียรรู้สึกว่าสะดวกและเห็นผลในการประพฤติปฏิบัติไม่มีอุปสรรค ไม่มีอารมณ์เครื่องเกาะเกี่ยวเหมือนแต่ก่อน ในที่สุดพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล ก็ได้บรรลุเป้าหมายถึงแดนแห่งความเกษมดังใจมุ่งหวัง

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๘ พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล ได้ออกธุดงค์บุกป่าฝ่าดงดิบมาอยู่จำพรรษาที่ถ้ำภูผากูด อำเภอคำชะอี เป็นเขตจังหวัดนครพนม (ปัจจุบันเป็นจังหวัดมุกดาหาร) สภาพป่าที่พระอาจารย์เสาร์มาจำพรรษานี้โดยรอบๆ บริเวณภูเขาอันเป็นถ้ำแห่งหนึ่งเป็นภูมิประเทศที่เป็นป่าไม้เต็ง ไม้รัง ไม้แดง ไม้มะค่า แต่ไม่เป็นดงทึบเหมือนกับดงอื่นความชำนาญป่าของพระอาจารย์เสาร์ ท่านจึงหาสถานที่เหมาะมีอากาศปลอดโปร่งดี ถ้ำที่อาศัยอยู่ก็ไม่อับชื้น ทั่วบริเวณจึงเป็นสถานที่พึงอยู่อาศัยเป็นเวลาแรมปีได้ และสถานที่แห่งนี้ พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล

ได้เลือกอยู่นานถึง ๕ ปีเต็ม เพื่อเจริญภาวนา ท่ามกลางสัตว์ป่า

สำหรับสุขภาพพระอาจารย์เสาร์ก็มีความแข็งแรงปกติดีเหมือนอยู่วัดธรรมดาๆ นับว่าพระอาจารย์เสาร์ท่านมีความรอบรู้ชีวิตป่าดงอย่างดียิ่ง พระอาจารย์เสาร์ได้ไปนั่งอยู่ในที่สงัดเฉพาะองค์เดียว ท่านเริ่มด้วยการพิจารณากาย ถึงอริยสัจ โดยอุบายอย่างหนึ่ง คือการพิจารณากายจนบังเกิดความสว่างชัดเจนแจ้งประจักษ์ในจิต เมื่อพิจารณาแล้วเกิดความเบื่อหน่าย เป็นนิพพิทาญาณขึ้นแล ท่านก็ได้ดำเนินจิตเจริญให้มาก จนเกิดเป็นญาณ สามารถทวนกระแสจิตมาถึง ที่ฐานอันเป็นที่ตั้งของจิตได้ และในวันนั้นพระอาจารย์เสาร์ ท่านก็ตัดเสียซึ่งความสงสัยได้อย่างเด็ดขาด

เมื่อพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล ได้พยายามพิจารณากาย เจริญทุกวัน พอจวนจะถึงกาลปวารณาออกพรรษา ท่านก็ได้ทราบชัดถึงความเป็นจริงทุกประการ ท่านจึงได้บอกให้พระอาจารย์มั่นทราบว่า เราได้เลิกการปรารถนา พระปัจเจกโพธิแล้วและเราก็ได้เห็นธรรมตามความเป็นจริงแล้ว เมื่อพระอาจารย์มั่นได้ยินดังนั้น ก็เกิดปีติยิ่งนักและได้ทราบในวาระจิตว่า พระอาจารย์พบทางวิมุตติแน่แล้วในอัตภาพนี้ ในระยะนั้นพระอาจารย์มั่น ได้พรรษา ๒๖ ท่านได้ปฏิบัติท่านพระอาจารย์เสาร์เหมือนกับท่านเป็นพระใหม่ คือปฏิบัติตั้งแต่การล้างบาตร ซักจีวร ปูที่นอน ตักน้ำถวายสรง ถูหลังทุกประการ แม้พระอาจารย์เสาร์ ท่านจะห้ามไม่ให้ทำ แต่ท่านก็ปฏิบัติได้โดยมิได้มีอาการแข็งกระด้างแต่ประการใด พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล ภายหลังจากได้อยู่จำพรรษาที่ถ้ำผากูดได้ ๕ พรรษาแล้ว ท่านก็ได้ออกไปพักจำพรรษาในที่ต่างๆ

ซึ่งไปๆ มาๆ ในเขตท้องที่อำเภอมุกดาหาร (จังหวัดมุกดาหาร) และอำเภอคำชะอี จังหวัดนครพนม (จังหวัดมุกดาหาร)

ในปี พ.ศ.๒๔๖๕ พระอาจารย์เสาร์ และพระอาจารย์มั่น พระปรมาจารย์ใหญ่ ทั้งคณะลูกศิษย์ของท่านทั้งสองรุ่นแรก และผู้เข้ามาฝึกใหม่ๆ ได้เดินธุดงค์มาพักจำพรรษาอยู่ที่เสนาสนะป่า บ้านหนองลาด อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร นับเป็นเวลา ๗ ปี ท่านอาจารย์ทั้งสองได้เริ่มแนะนำการปฏิบัติธรรมที่ง่ายๆ และได้ผลจริงจัง และในปีนี้ลูกศิษย์ของท่านผู้ที่ได้รับธรรมชั้นสูงจากท่านจนสามารถสอนธรรมกรรมฐานแทนท่านได้ก็มากองค์

ในปี พ.ศ. ๒๔๖๙ พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล ได้ออกธุดงค์มาจากวัดพระงาม อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย (วัดพระงามนี้เป็นวัดที่หลวงปู่อ่อนสี ได้จำพรรษาอยู่แต่บัดนี้ท่านได้มรณภาพไปแล้วเมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๕๒๖) พระอาจารย์เสาร์ ออกเดินธุดงค์ไปเรื่อยๆ แล้วก็ไปทางเชียงคานขึ้นไปที่ภูฟ้า ภูหลวง เจริญภาวนาอยู่พักหนึ่งแล้วท่านได้กลับมา จ. อุดรธานี พอใกล้เข้าพรรษา พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล ได้ไปพักจำพรรษาอยู่เสนาสนะป่า บ้านดงยาง อ. หนองหาน จ. อุดรธานี ในระหว่างพรรษาพระอาจารย์เสาร์ ได้รีบเร่งในการปฏิบัติภาวนาขึ้นส่วนมากแล้วท่านออกบิณฑบาตร แต่ไปไม่ไกลนักเพียงพอแก่อัตภาพท่านกลับมาฉันแล้วจะเดินจงกรม เลิกจากเดินจงกรมแล้ว พระอาจารย์เสาร์ จะเข้าที่เจริญภาวนาทันทีเพราะในระยะหลังๆ พระอาจารย์ท่านมีอายุมากแล้ว ในพรรษานี้ท่านให้เวลาทั้งหมดกับการปฏิบัติธรรม

ภายหลังออกพรรษาแล้วพระอาจารย์เสาร์ ได้ออกธุดงค์ไปพัก

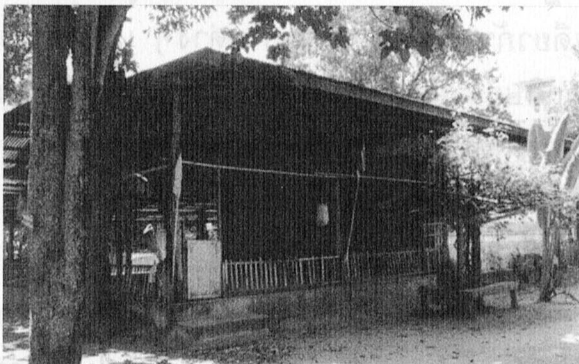
ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถร และสานุศิษย์บรรพชิตขององค์ท่าน
ณ สำนักวัดข่าโคม ตำบลหนองขอน อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

กับพระอาจารย์มั่น และได้ปรึกษาที่จะจัดวางระเบียบในการเดินธุดงค์อยู่เสนาสนะป่า เมื่อพระบุพพาจารย์ทั้งสองท่านตกลงกันแล้ว ท่านได้เรียกประชุมคณะศิษย์ทุกองค์มารวมกันที่บ้านโนนแดง ที่บ้านโนนแดงนี้พระอาจารย์กู่ ธมฺทินโน อยู่จำพรรษาก่อนแล้ว ลูกศิษย์จำนวนมากมาประชุมกันในคราวนี้ก็เพื่อให้ศิษย์รับรู้ว่าท่านปรึกษากับพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล พระอาจารย์ของท่านให้วางระเบียบ ในการปฏิบัติเกี่ยวกับการอยู่ป่า เกี่ยวกับการตั้งสำนักปฏิบัติธรรม เกี่ยวกับแนวทางแนะนำสั่งสอนปฏิบัติจิต เพื่อให้คณะศิษย์ของท่านทุกองค์ นำไปปฏิบัติให้เป็นระเบียบเดียวกัน ระเบียบการอุบายต่างๆ เมื่อครั้งประชุม ณ บ้านโนนแดง ลูกศิษย์สายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้น้อมนำมาประพฤติปฏิบัติจนทุกวันนี้พวกเราทุกคนที่เคยไปเห็นสำนักวัดป่าอาจมองเห็นสิ่งก่อสร้างต่างๆ สมัยใหม่อยู่บ้างที่ให้แปลกตาแปลกใจ แต่ความเป็นจริงแล้วนั่นคือวัตถุภายนอกเท่านั้น

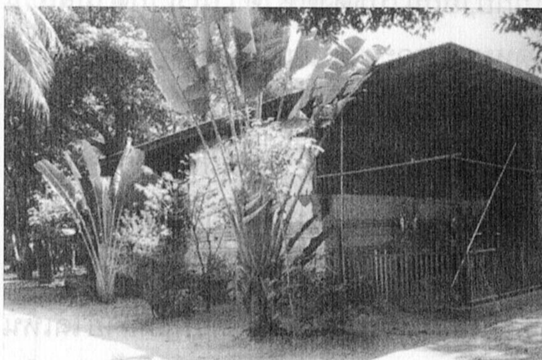
เมื่อเสร็จการประชุมในครั้งนี้แล้ว พระอาจารย์เสาร์ ได้ออกเดินธุดงค์ต่อไป คณะศิษย์ก็ได้แยกย้ายกันไปธุดงค์หาความวิเวกตามสถานที่ในจังหวัดต่างๆ โดยมิได้นัดหมายว่าจะพบกัน ณ ที่ใด แต่ความอัศจรรย์ก็ปรากฏให้เห็นขึ้นจนได้ เพราะต่างองค์ก็ต่างมาพบกันเข้าอีก ที่จังหวัดสกลนคร อุบาสิกา เมืองสกลนครที่โด่งดังมาก คงไม่เกินไปกว่าคุณแม่นุ่ม ชุวานนท์ จึงได้เดินทางไปขอนิมนต์ให้มาพักอยู่เสนาสนะป่า เมื่อพระอาจารย์เสาร์ พระอาจารย์มั่นและคณะศิษย์ได้มาพักอยู่ ณ เสนาสนะป่าแห่งนี้เพื่อฉลองศรัทธา ชาวเมืองสกลนครทั้งหลายได้เห็นพระธุดงค์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบมาอยู่รวมกันมากมายเช่นนั้นก็ทำให้เกิดศรัทธาเป็นอย่างยิ่ง

๑

๒

๓

วัดบูรพาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

๑. หอไตรวัดบูรพาราม ๒.-๓. โบสถ์ดินวัดบูรพาราม

ดังนั้นชาวเมืองสกลนคร จึงพากันไปศึกษาธรรมปฏิบัติ จนได้รับการรู้การเห็นธรรม ขณะนั้นพระยาปัจจันตประเทพธานี ผู้เป็นบิดาของพระพินิจฯ ถึงแก่กรรม เจ้าภาพก็ได้เดินทางไปอาราธนา พระอาจารย์เสาร์ และพระอาจารย์มั่น ก็ให้อุปการะเป็นอย่างดี มีเมตตาธรรม ภายหลังพระอาจารย์เสาร์ และคณะทั้งหมดได้แยกย้ายกันออกธุดงค์ในป่าเขา จำพรรษากันในถ้ำบ้างตามอัธยาศัย เสนาสนะป่าสมัยแรกที่พระธุดงค์พักอาศัย เมื่ออุบาสิกานุ่ม ชุวานนท์ ขอนิมนต์ในครั้งนั้น มากลายเป็นวัดป่าสุทธาวาส ในปัจจุบันนี้

ในสมัยที่หลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล พักอยู่วัดบูรพา อำเภอเมือง อุบลราชธานี และได้จัดการสร้างสำนักสงฆ์ขึ้นหลายสำนัก คือ สำนักสงฆ์วัดภูเขาแก้ว สำนักสงฆ์วัดดอนธาตุ อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี สำนักสงฆ์วัดป่าบ้านสวนงัว อำเภอม่วงสามสิบ สำนักสงฆ์วัดบ้านเหล่าเสือโก้ก (วัดป่าสามัคคีชัย) กิ่งอำเภอเหล่าเสือโก้ก สำนักสงฆ์บ้านด่าน อำเภออำนาจเจริญ (จังหวัดอำนาจเจริญ) สำนักสงฆ์วัดป่าท่าหัวดอน อำเภอเขื่องใน สำนักสงฆ์วัดป่าดอนหอธรรม (สิมน้ำหนองอ้อ) พ.ศ. ๒๔๗๙ บ้านข่าโคม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

(จากหนังสือ พระปฏิบัติ สัทธรรม เล่ม ๒/ประวัติการสร้างวัดป่าสาละวัน จ.นครราชสีมา โดยพระญาณวิศิษฏ์สมิทธิวีราจารย์ ขันตยาคโม สิงห์ โดยพระปลัดวีระชัย อริญฺชโย เจ้าอาวาส วัดเลียบ)

พระอาจารย์เสาร์มรณภาพ

...เมื่อออกพรรษาทุกปี พระอาจารย์เสาร์จะพาออกธุดงค์ลงไปทางใต้ นครจำปาศักดิ์ หลี่ผี ปากเซ ฝั่งประเทศลาว แล้วก็ย้อนกลับมาจำพรรษาที่วัดดอนธาตุอีกทุกปี เมื่อถึงปี พ.ศ. ๒๔๘๓ มีอยู่วันหนึ่งตอนบ่าย พระอาจารย์เสาร์นั่งสมาธิอยู่ใต้โคนต้นยางใหญ่ พอดีขณะนั้นมีเหยี่ยวตัวหนึ่งได้บินโฉบไปโฉบมา โฉบเอารังผึ้งซึ่งอยู่บนต้นไม้ที่พระอาจารย์เสาร์นั่งอยู่ รวงผึ้งนั้นได้ขาดตกลงมาใกล้ๆ กับที่พระอาจารย์เสาร์นั่งอยู่ ผึ้งได้รุมกัดต่อยพระอาจารย์เสาร์หลายตัว จนท่านถึงกับต้องเข้าไปในมุ้งกลด พวกมันจึงพากันบินหนีไป

ตั้งแต่นั้นมา พระอาจารย์เสาร์ก็อาพาธมาโดยตลอด พอออกพรรษาแล้ว พระอาจารย์เสาร์ได้ไปวิเวกทางด้านปากเซ หลี่ผี จำปาศักดิ์ แต่ไปคราวนี้พระอาจารย์เสาร์ป่วยหนัก ท่านจึงสั่งให้หลวงปู่บัวพาและคณะศิษย์นำท่านกลับมาที่วัดอำมาตย์ นครจำปาศักดิ์ ประเทศลาว โดยมาทางเรือ ตั้งแต่เช้าจนถึงค่ำ ท่านนอนบนแคร่ในเรือประทุน พระอาจารย์เสาร์หลับตานิ่งมาตลอดเพราะตอนนั้นท่านกำลังอาพาธหนัก อันเกิดจากผึ้งที่ได้ต่อยท่านตอนที่อยู่จำพรรษาที่วัดดอนธาตุ เมื่อถึงนครจำปาศักดิ์แล้ว ท่านลืมตาขึ้นพูดว่า *“ถึงแล้วใช่ไหม ให้นำเราไปยังอุโบสถเลย เพราะเราจะไปตายที่นั่น”*

หลวงปู่บัวพา ปญฺญาภาโส จึงได้นำพระอาจารย์เสาร์เข้าไปในอุโบสถ แล้วพระอาจารย์เสาร์สั่งให้เอาผ้าสังฆาฏิมาใส่ แล้วเตรียมตัวเข้านั่งสมาธิ ท่านกราบพระ ๓ ครั้ง พอกราบครั้งที่ ๓ ท่านนิ่งงันโดย

ไม่ขยับเขยื้อน นานเท่านานจนผิดสังเกต หลวงปู่บัวพาและหลวงปู่เจี๊ยะ จนฺโท ซึ่งนั่งอยู่ข้างๆ เอามือมาแตะที่จมูกท่าน ปรากฏว่าท่านหมดลมหายใจแล้ว ไม่ทราบว่าพระอาจารย์เสาร์ท่านมรณภาพไปเวลาใด แต่พอสันนิษฐานได้ว่า ท่านมรณภาพในอิริยาบถนั่งกราบ ท่านจึงพูดขึ้นกับหมู่คณะ(ซึ่งตอนนั้นมีพระเถระผู้ใหญ่และพระเณรมานั่งดูอาการป่วยของพระอาจารย์เสาร์) ว่า *"หลวงปู่ได้มรณภาพแล้ว"*

ข่าวการมรณภาพ ก็แพร่กระจายไปเรื่อยๆ จนทางบ้านเมือง ญาติโยม พระเณร ชาวนครจำปาศักดิ์ ขอทำบุญอยู่ ๓ วัน เพื่อบูชาคุณขององค์พระอาจารย์เสาร์ พอวันที่ ๔ บรรดาพระเถระ ญาติโยม ชาวอุบลฯ จึงได้มาอัญเชิญศพขององค์พระอาจารย์เสาร์ไปวัดบูรพาราม จังหวัดอุบลฯ ซึ่งเป็นวัดที่พระอาจารย์เสาร์เคยอยู่มาก่อน ปีที่พระอาจารย์เสาร์มรณภาพคือปี พ.ศ. ๒๔๘๔ (วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๔ อายุ ๘๒ ปี ๓ เดือน ๑ วัน)

ออกพรรษาแล้ว ปี พ.ศ. ๒๔๘๖ จึงได้จัดพิธีถวายเพลิงศพของพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล ในงานนี้ หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต ได้มาเป็นประธาน แต่ผู้ดำเนินงานคือพระอาจารย์สิงห์ ขนฺตยาคโม ในวันถวายเพลิงศพ นอกจากศพของพระอาจารย์เสาร์แล้ว ยังมีพระเถระผู้ใหญ่อีก ๓ รูป ที่มีการฌาปนกิจในวันเดียวกัน คือ ๑. ท่านเจ้าคุณพระศาสนดิลก (เสน ชิตเสโน) ๒. พระมหารัฐ รฏฺฐปาโล ๓. พระครูวิโรจน์รัตโนบล (บุญรอด นนฺตโร) รวมเป็น ๔ กับองค์พระอาจารย์เสาร์ วันเช่นนี้นี่จึงเป็นวันที่มีการสูญเสียอย่างยิ่งใหญ่ของชาวจังหวัดอุบลราชธานี

คัดจากหนังสือประวัติหลวงปู่บัวพา ปญฺญาภาโส

๑. พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล ๒. ท่านเจ้าคุณพระศาสนดิลก (เสน ชิตเสโน)
๓. พระมหารัฐ รฏฺฐปาโล ๔. พระครูวิโรจน์รัตโนบล (บุญรอด นนฺตโร)
พระมหาเถระทั้ง ๔ รูปนี้มีพิธีถวายเพลิงศพในวันเดียวกันที่จังหวัดอุบลราชธานี

เรื่องราวของหลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล

บอกเล่าโดย

พระราชนิโรธรังสีคัมภีรปัญญาวิศิษฏ์
(หลวงปู่เทสก์ เทสรํสี)

ท่านพระอาจารย์เสาร์ก็ได้พูดให้ข้าพเจ้า[๑] ฟังด้วยว่า *"ท่านได้พากัน[๒] เดินรุกขมูลไปพักที่ธาตุพนม กลางคืนเห็นพระธาตุแสดงปาฏิหาริย์แสงสว่างจ้าบนยอดเจดีย์ร้าง ท่านเกิดศรัทธาเลื่อมใส เข้าใจว่ามีพระบรมธาตุแน่"* รุ่งเช้ามาบอกให้ชาวบ้านรู้ เขาจึงแห่กันทำความสะอาด ท่านคิดถึงการก่อสร้าง แล้วไม่เห็นใครที่จะบำรุงให้เจริญรุ่งเรืองได้เว้นเสียแต่พระครูวิโรจน์รัตโนบล ซึ่งเป็นเจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี ท่านจึงมีหนังสือไปเล่าเหตุการณ์ที่ได้ประสบพบเห็นให้ฟัง พระครูวิโรจน์รัตโนบล เมื่อได้ทราบเช่นนั้นก็เตรียมตัวมาดูแลพฤติการณ์ต่างๆ ต่อมาท่านก็บูรณะก่อสร้าง แต่ก่อนมีเกรียงปูน[๓] เป็นต้น ฝังไว้ในดิน ท่านเห็นเช่นนั้นก็ยิ่งเกิดปีติขึ้นมาก จากนั้นมาท่านก็บูรณะเรื่อยมา

ท่านพระอาจารย์เสาร์และท่านพระอาจารย์มั่นได้นำพระและเณรที่พระยายศสุนทรหามาให้ลงไปเมืองอุบลราชธานี แล้วส่งไปเรียนกรุงเทพฯ ต่อไป ส่วนท่านทั้งสองนั้นอยู่วัดเลียบเรื่อยมา

---

๑ หมายถึง หลวงปู่เทสก์ เทสรํสี

๒ หมายถึง ท่านพระอาจารย์เสาร์ และท่านพระอาจารย์มั่น ได้เดินธุดงค์ไปพักที่พระธาตุพนม

๓ เกรียงปูน คือเครื่องมือใช้สำหรับในการถือปูน ทำด้วยไม้ หรือเหล็กเป็นรูปแบน

พ.ศ. ๒๔๕๘ ท่านพระอาจารย์มั่นและท่านพระอาจารย์เสาร์ได้ออกเที่ยวธุดงค์ไปทางอำเภอหนองสูง จังหวัดนครพนม โดยที่ท่านอาจารย์สิงห์ติดตามไปด้วย

พ.ศ. ๒๔๖๑ ออกพรรษาแล้ว ท่านจะกลับไปอำเภอหนองสูง คำชะอี จังหวัดนครพนม ไปรับท่านพระอาจารย์เสาร์ขึ้นมาจำพรรษาที่บ้านหนองลาด ตำบลหนองลาด อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร คราวนี้อาจารย์กัมมัฏฐานมี ๔ องค์ คือ ท่านพระอาจารย์เสาร์ ท่านพระอาจารย์มั่น ท่านอาจารย์สุวรรณ ซึ่งเป็นคนเมืองอุบลราชธานี นั่นเอง และท่านอาจารย์สิงห์ด้วย

พ.ศ. ๒๔๖๘ ในพรรษานี้ท่านพระอาจารย์มั่นกับท่านพระอาจารย์เสาร์จำพรรษา ที่บ้านค้อ อำเภอผือ จังหวัดอุดรธานี เป็นครั้งที่สอง ออกพรรษาแล้วได้โยกย้ายไปที่วัดอรัญญวาสี อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย วัดนี้นับว่าตั้งวงศ์ธรรมยุตขึ้นที่ป่าจังหวัดหนองคายก็ว่าได้และมีพระอาจารย์ต่างๆ เคยมาจำพรรษาที่นี่ทุกองค์ ถึงไม่จำพรรษาก็ต้องมาแวะพัก ท่านพระอาจารย์เสาร์เมื่อมาถึงแล้ว ท่านก็แยกไปตั้งที่วัดพระงามศรีมงคล ซึ่งเป็นวัดเก่ารกร้างมานาน และเป็นป่าทึบอีกด้วย

ท่านพระอาจารย์มั่น ท่านพระอาจารย์เสาร์ไปตั้งสำนักวัดป่าอยู่ตรงไหน พวกลูกศิษย์ลูกหาก็ไปตั้งวัดป่าอยู่รอบๆ ท่าน ที่มีบ้านอาศัยอยู่พอโคจรบิณฑบาตได้ฉัน ในเวลานั้นท่านเที่ยวอยู่ อำเภอบ้านผือ ท่าบ่อ หนองบัวลำภู เป็นเวลา ๓-๔ ปี มีเสนาสนะป่าทั่วทุกแห่งตามบริเวณนี้ นับว่าธรรมยุตฝ่ายอรัญญวาสีเผยแผ่มากที่สุดในสมัยนั้น

ท่านพระอาจารย์มั่นเลยให้คนมานิมนต์ท่านพระอาจารย์เสาร์ไปที่สกลนคร ยายนุ่มนิมนต์ให้อยู่ ณ ที่นั้นเพื่อทำบุญ แล้วท่านพระอาจารย์มั่นกับหมู่คณะก็เลยไปเมืองอุบลราชธานี ท่านพระอาจารย์เสาร์จึงอยู่**ตั้งสำนักวัดสุทธาวาส**สืบต่อไป ในพรรษาหลังนี้ท่านเที่ยวไปจังหวัดนครพนม **ไปตั้งวัดอรัญญิกาวาส จังหวัดนครพนม**

หลวงปู่เทสก์ เทสรํสี

ท่านพระอาจารย์เสาร์ได้เล่า เรื่องประวัติท่านพระอาจารย์มั่นให้ผู้เขียนฟังว่า **"ท่านมั่นเป็นลูกศิษย์ที่ดี พรรษาตั้ง ๑๐ กว่าแล้ว ยังตักน้ำให้อาจารย์อาบอยู่ ด้านภาวนาก็เก่งมาก เราไม่เป็น ไม่เห็นสิ่งต่าง ๆ แต่ท่านมั่นก็เห็นและเป็นไปต่าง ๆ"**

คัดจากหนังสือ "วงศ์ธรรมยุตในภาคอีสาน"
ลิขิตธรรมโดย หลวงปู่เทสก์ เทสรํสี

ท่านอาจารย์เสาร์ตามปกติท่านไม่ค่อยเทศนาถึงจะเทศน์ก็เป็นธรรมสากัจฉา ปีนี้เราไปอยู่ด้วยก็เป็นกำลังของท่านองค์หนึ่ง คือเดิมมีท่านอาจารย์ทุมอยู่แล้ว เราไปอยู่ด้วยอีกรูปหนึ่งจึงเป็นสองรูปด้วยกัน และเราก็ได้ช่วยท่านอบรมญาติโยมอีกแรงหนึ่ง ปีนี้เราได้ขออาราธนาให้ท่านถ่ายรูปไว้เป็นที่ระลึก ทีแรกท่านก็ไม่อยากถ่าย พอเราอ้อนวอนอ้างถึงเหตุผลความจำเป็น เพื่อให้บรรดาศิษยานุศิษย์และลูกหลานยุคต่อไปได้มีโอกาสกราบไหว้เคารพบูชาท่านถึงได้ยอม นับเป็นประวัติการณ์เพราะแต่ก่อนมาท่านไม่ถ่ายรูปเลย แต่กระนั้นเรายังเกรงท่านจะเปลี่ยนใจต้องรีบให้ข้ามไปตามช่างภาพมาจากฝั่งลาวมาถ่ายให้ เราดีใจมากถ่ายภาพท่านได้แล้วได้แจกท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์และท่านพระครูสีลสัมปัน (ภายหลังได้เลื่อนเป็นเจ้าคุณธรรมสารมุนี) รูปท่านอาจารย์เสาร์ที่เราจัดการถ่ายครั้งนี้ ดูเหมือนจะเป็นรูปของท่านครั้งเดียวที่มีโอกาสถ่ายไว้ได้

คัดจากหนังสือ อัตตโนประวัติ พระนิโรธรังสีคัมภีรปัญญาจารย์
ลิขิตธรรมโดย หลวงปู่เทสก์ เทสรํสี

เรื่องราวของหลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล

บอกเล่าโดย

หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร

หลวงปู่บันทึกเรื่องเกี่ยวกับหลวงปู่เสาร์ไว้หลายแห่ง หลายวาระ คงจะเป็นความประทับใจของท่านอย่างมาก ที่ได้เคยเดินธุดงค์และจำพรรษากับหลวงปู่เสาร์

"ท่านเกิดที่บ้านข่าโคม อำเภอเขืองใน จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๒ ท่านเป็นคณาจารย์ใหญ่ของพระกัมมัฏฐานทั้งหมด

ได้มรณภาพในท่านั่งสมาธิในอุโบสถวัดอำมาตย์ จำปาศักดิ์ ลาว เมื่อวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ตรงกับ ๒ ๗ ๓ (วันจันทร์ ขึ้นเจ็ดค่ำ เดือน ๓---ผู้เขียน) ปีมะโรง เชิญศพมาจุดศพ ณ วัดบูรพาราม อำเภอเมืองอุบล จังหวัดอุบลราชธานี ในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๘๖"

สำหรับเรื่องนิสัย หลวงปู่หลุยบันทึกไว้ว่า

"นิสัยท่านพระอาจารย์เสาร์" "นิสัยชอบก่อสร้าง ชอบปลูกพริกหมากไม้ ลักษณะจิตเยือกเย็น มีพรหมวิหาร ทำจิตดุจแผ่นดิน มีเมตตาเป็นสาธารณะ เป็นคนพูดน้อย ยกจิตขึ้นสู่องค์เมตตา สุกใส

คัดจากหนังสือ จันทสาโรบูชา (พระอาจารย์หลุย จันทสาโร)

รุ่งเรือง เป็นคนเอื้อเฟื้อในพระวินัย ทำความเพียรเป็นกลางไม่ยิ่งไม่หย่อน พิจารณาถึงขั้นภูมิธรรมละเอียดมาก ท่านบอกให้เราภาวนาเปลี่ยนอารมณ์แก้อาพาธได้ อยู่ข้างนอกวุ่นวาย เข้าไปหาท่านจิตสงบดีเป็นอัศจรรย์ปาฏิหาริย์หลายอย่าง จิตของท่านชอบสันโดษ ไม่มักใหญ่ใฝ่สูง หมากไม่กิน บุหรี่ไม่สูบ ท่านแดดังเป็นอุปัชฌายะฯ เดินจงกรมภาวนาเสมอไม่ละกาล น้ำใจดี ไม่เคยโกรธเคยขึ้งให้พระเณร อุบาสกอุบาสิกา มักจะวางสังฆทานอุทิศให้สงฆ์สันนิบาต แก้วิปัสสนูแก่สานุศิษย์ได้ อำนาจวางจริตเฉยๆ เรื่อยๆ ชอบดูตำราเรื่องพุทธเจ้า รูปร่างใหญ่ สันทัด **เป็นมหานิกาย ๑๐ พรรษา จึงมาญัตติเป็นธรรมยุต** ชอบรักเด็ก เป็นคนภูมิใหญ่ กว้างขวางยินดีทั้งปริยัติปฏิบัติ ลักษณะเป็นคนโบราณ พร้อมทั้งกาย วาจา ใจ เป็นโบราณทั้งสิ้น ไม่เห่อตามลาภยศสรรเสริญ อาหารชอบเห็ด ผลไม้ต่างๆ ชอบน้ำผึ้ง”

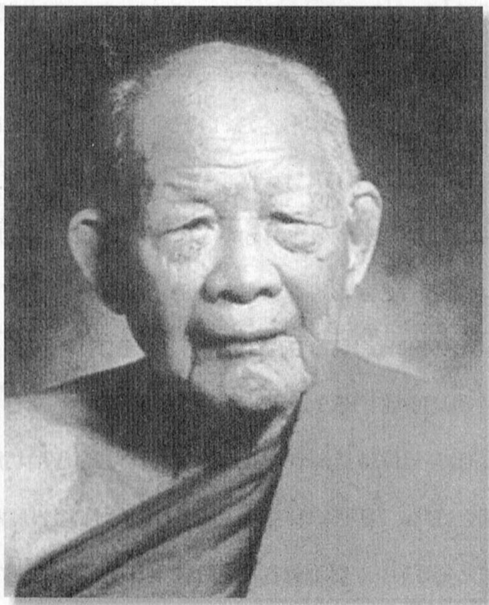
“**ลัทธิท่านพระอาจารย์เสาร์ พระครูวิเวกพุทธกิจ** มีเมตตาแก่สัตว์เป็นมหากรุณาอย่างยิ่ง วางเป็นกลาง เยือกเย็นที่สุด เมตตาของท่านสดใสเห็นปาฏิหาริย์ของท่าน สมัยขุนบำรุงบริจาคที่ดิน และไม้ทำสำนักแม่ขาวสาริกา วัดสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร แก้สัญญาวิปลาส ท่านพระอาจารย์มั่น กับท่านเจ้าคุณหนูวัดสระปทุมในสมัยนั้นจนสำเร็จเป็นอัศจรรย์ เรียกว่า **เป็นพ่อพระกัมมัฏฐานภาคอีสาน**

นี้ท่านพระอาจารย์เสาร์เล่าให้ฟัง สมัยที่เราอยู่กับท่าน เดินธุดงค์ไปด้วย **ท่านปรารถนาเป็นพระปัจเจก กับปรารถนาเป็นสาวกสำเร็จอรหันต์ในศาสนาสมณโคดมพุทธเจ้าของเรา** แก้บ้าท่านอาจารย์หนู

ไม่สำเร็จเพราะเธอเชื้อบ้าติดแต่กำเนิด **ท่านพระอาจารย์มั่นเคารพท่านพระอาจารย์เสาร์มากที่สุด เพราะเป็นเณรของท่านมา"**

"ท่านพระอาจารย์เสาร์หนักอยู่ในสมาธิและพรหมวิหาร...ท่านชอบอนุโลมตามนิสัยของสัตว์..."

และ "ท่านพระอาจารย์เสาร์ทำจิตยกก้นพ้นฟากแล้ว ๑ ศอก พลิกจิตอย่างไรไม่รู้ ตกต่างไม่อย่างนั้นเหาะไปที่ไหนไม่รู้..."

หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร

คัดจากหนังสือ "จันทสาโรบูชา" ลิขิตธรรมโดย หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร

เรื่องราวของหลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล

บอกเล่าโดย

พระธรรมวิสุทธิมงคล

(หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน)

เมื่อท่านพระอาจารย์มั่นเริ่มปฏิบัติวิปัสสนาใหม่ๆ ในสำนักท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถร วัดเลียบ อุบลราชธานี ท่านบริกรรมภาวนาด้วยบท **พุทโธ** ประจำนิสัยที่ชอบกว่าบรรดาบทธรรมอื่นๆ ในขั้นเริ่มแรก ยังไม่ปรากฏเป็นความสงบสุขมากเท่าที่ควร ทำให้มีความสงสัยในปฏิปทาว่า จะถูกหรือผิดประการใด แต่มิได้ลดละความเพียรพยายาม ในระยะต่อมาปรากฏเป็นความสงบ พอให้ใจเย็นบ้าง ในคืนวันหนึ่งเกิดสุบินนิมิตว่า "ท่านออกเดินทางจากหมู่บ้านเข้าสู่ป่าใหญ่อันรกชัฏที่เต็มไปด้วยขวากหนามจนจะหาที่ด้นดั้นผ่านไปแทบไม่ได้ ท่านพยายามซอกซอนไปตามป่านั้น จนพ้นไปได้โดยปลอดภัย พอพ้นจากป่าไปก็ถึงทุ่งกว้างจนสุดสายตา เดินตามทุ่งไปโดยลำดับไม่ลดละความพยายาม ขณะที่เดินตามทุ่งไป ได้พบไม้ต้นหนึ่ง ชื่อต้นชาติ ซึ่งเขาตัดล้มลงขอนจมดินอยู่เป็นเวลานานปี เปลือกและกระพี้ผุพังไปบ้างแล้ว ไม้ต้นนั้นรู้สึกใหญ่โตมาก ท่านเองก็ปีนขึ้นและไต่ไปตามขอนชาติที่ล้มนอนอยู่นั้น พร้อมทั้งพิจารณาอยู่ภายในและรู้ขึ้นมาว่า ไม้นี้จะไม่มีการงอกขึ้นได้อีก ซึ่งเทียบกับชาติของท่านว่าจะไม่กำเริบให้เป็นภพ-ชาติสืบต่อไปอีกแน่นอน คำว่าขอนชาติ ท่านพิจารณาเทียบกับชาติความเกิดของท่านที่เคยเป็นมา ที่ขอนชาติผุพังไปไม่กลับงอกขึ้นได้อีก

เทียบกับชาติของท่านว่าจะมีทางสิ้นสุดในอัตภาพนี้แน่ ถ้าไม่ลดละความพยายามเสีย ทุ่งนี้เวิ้งว้างกว้างขวางเทียบกับความไม่มีสิ้นสุดแห่งวัฏฏวนของมวลสัตว์ ขณะที่กำลังยืนพิจารณาอยู่ปรากฏว่ามีม้าสีขาวตัวหนึ่งรูปร่างใหญ่และสูงเดินเข้ามาเทียบที่ขอนชาตินั้น ท่านนึกอยากจะขี่ขึ้นมาในขณะนั้น เลยปีนขึ้นบนหลังม้าตัวแปลกประหลาดนั้น ขณะนั้นปรากฏว่าม้าได้พาท่านวิ่งไปอย่างเต็มกำลังฝีเท้า ท่านเองก็มิได้นึกว่าจะไปเพื่อประโยชน์อะไร ณ ที่ใด แต่ม้าก็พาท่านวิ่งไปอย่างไม่ลดละฝีเท้า โดยไม่กำหนดทิศทางและสิ่งที่ตนพึงประสงค์ใดๆ ในขณะนั้น ระยะทางที่ม้าพาวิ่งไปตามทุ่งอันกว้างขวางนั้น รู้สึกว่าไกลแสนไกลโดยมิอาจคาดได้ ขณะที่ม้ากำลังวิ่งไปนั้น ได้แลเห็นตู้ใบหนึ่งในความรู้สึกว่าเป็นตู้พระไตรปิฎกซึ่งวิจิตรด้วยเงินสีขาวงดงามมาก ม้าได้พาท่านตรงเข้าไปสู่ตู้นั้นโดยมิได้บังคับ พอถึงตู้พระไตรปิฎกม้าก็หยุด ท่านก็รีบลงจากหลังม้าทันที ด้วยความหวังจะเปิดดูตู้พระไตรปิฎกที่ตั้งอยู่เฉพาะหน้า ส่วนม้าก็ได้หายตัวไปในขณะนั้น โดยมิได้กำหนดว่าได้หายไปในทิศทางใด ท่านได้เดินตรงเข้าไปหาตู้พระไตรปิฎกที่ตั้งอยู่ที่สุดของทุ่งอันกว้างนั้น ซึ่งมองจากนั้นไปเห็นมีแต่ป่ารกชัฏที่เต็มไปด้วยขวากหนามต่างๆ ไม่มีช่องทางพอจะเดินต่อไปอีกได้ แต่มิทันจะเปิดดูตู้พระไตรปิฎกว่ามีอะไรอยู่ข้างในบ้าง เลยรู้สึกตัวตื่นขึ้น”

สุบินนิมิตนั้นเป็นเครื่องแสดงความมั่นใจว่า**จะมีทางสำเร็จตามใจหวังอย่างแน่นอนไม่เป็นอย่างอื่น ถ้าไม่ลดละความเพียรพยายามเสียเท่านั้น** จากนั้นท่านได้ตั้งหน้าประกอบความเพียรอย่างเข้มแข็ง มีบท พุทโธ เป็นคำบริกรรมประจำใจในอิริยาบถต่างๆ อย่างมั่นใจ

ส่วนธรรม คือธุดงควัตร ที่ท่านศึกษาเป็นประจำด้วยความรักสงวนอย่างยิ่งตลอดมา นับแต่เริ่มอุปสมบทจนถึงวันสุดท้ายปลายแดนแห่งชีวิต ได้แก่ **ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ไม่รับคหปติจีวรที่เขาถวายด้วยมือ ๑ บิณฑบาต เป็นวัตรประจำวันไม่ลดละ เว้นเฉพาะวันที่ไม่ฉันเลยก็ไม่ไป ๑ ไม่รับอาหารที่ตามส่งทีหลัง คือรับเฉพาะที่ได้มาในบาตร ๑ ฉันมื้อเดียว คือฉันวันละหน ไม่มีอาหารว่างใด ๆ ที่เป็นอามิสเข้ามา ปะปนในวันนั้น ๆ ๑ ฉันในบาตร คือมีภาชนะใบเดียวเป็นวัตร ๑ อยู่ในป่าเป็นวัตรคือเที่ยวอยู่ตามร่มไม้บ้าง ในป่าธรรมดา ในภูเขาบ้าง หุบเขาบ้าง ในถ้ำในเงื้อมผาบ้าง ๑ ถือผ้าไตรจีวร เป็นวัตรคือมีผ้า ๓ ผืน ได้แก่สังฆาฏิ จีวร สบง (เว้นผ้าอาบน้ำฝนซึ่งจำเป็นต้องมีในสมัยนี้)** ๑ ธุดงค์นอกจากนี้ท่านก็สมาทานและปฏิบัติเป็นบางสมัย ส่วน ๗ ข้อนี้ท่านปฏิบัติเป็นทุกชิ้นทั้งกิจนอกการใน ไม่เหลาะแหละ มีความมุ่งหวังต่อแดนหลุดพ้นอย่างเต็มใจในอิริยาบถต่างๆ เต็มไปด้วยความพากเพียรเพื่อถอดถอนกิเลสทางภายใน ไม่มีความฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมเข้ามาแอบแฝงได้ ทั้งๆ ที่มีกิเลสเหมือนสามัญชนทั่วๆ ไป เพราะท่านไม่ยอมปล่อยใจให้กิเลสย่ำยีได้ มีการต้านทานห้ำหั่นด้วยความเพียรอย่างไม่ลดละ ซึ่งผิดกับคนธรรมดาอยู่มาก (ตามท่านเล่าให้ฟังในเวลาบำเพ็ญ)

ในระยะต่อมาที่แน่ใจว่าจิตมีหลักฐานมั่นคงพอจะพิจารณาได้แล้ว ท่านจึงย้อนมาพิจารณาสุบินนิมิต จนได้ความโดยลำดับว่า "การออกบวชปฏิบัติตนสมควรแก่ธรรม ก็เท่ากับการยกระดับจิตให้พ้นจากความผิดมีประเภทต่างๆ ซึ่งเปรียบเหมือนบ้านเรือนอันเป็นที่

รวมแห่งสรรพทุกข์ และป่าอันรกชัฏทั้งหลายอันเป็นที่ซุ่มซ่อนแห่งภัยทั้งปวง ให้ถึงที่เวิ้งว้างไม่มีจุดหมาย ซึ่งเมื่อเข้าถึงแล้วเป็นคุณธรรมที่แสนสบายหายกังวลโดยประการทั้งปวง ด้วยปฏิปทาข้อปฏิบัติที่เปรียบเหมือนม้าตัวองอาจเป็นพาหนะขับขี่ไปถึงที่อันเกษม และพาไปพบตู้พระไตรปิฎกอันวิจิตรสวยงาม แต่วาสนาไม่อำนวยสมบูรณ์จึงเป็นเพียงได้เห็น แต่มิได้เปิดตู้พระไตรปิฎกออกชมอย่างสมใจเต็มภูมิแห่งจตุปฏิสัมภิทาญาณทั้งสี่ อันเป็นคุณธรรมยังผู้เข้าถึงให้เป็นผู้ฉลาดปราดเปรื่องเลื่องลือระบือทั่วไตรโลกธาตุ มีความฉลาดกว้างขวางในอุบายวิธี ประหนึ่งท้องฟ้ามหาสมุทร ไม่มีความคับแค้นจนมุมในการอบรมสั่งสอนหมู่ชนทั้งเทวดาและมนุษย์ทุกขั้น แต่เพราะกรรมอันดีเยี่ยมไม่เพียงพอ บารมีไม่ให้โอกาสวาสนาไม่อำนวย จึงเป็นเพียงได้ชมตู้พระไตรปิฎก และตกออกมาเป็นผลให้ท่านได้รับเพียงชั้นปฏิสัมภิทานุศาสน์ มีเชิงฉลาดในเทศนาวิธีอันเป็นบาทวิถีแก่หมู่ชนพอเป็นปากเป็นทางเท่านั้น ไม่ลึกซึ้งกว้างขวางเท่าที่ควร”...

ฉะนั้นกัลยาณมิตรจึงเป็นสิ่งสำคัญมาก สำหรับผู้กำลังอยู่ในระหว่างแห่งการบำเพ็ญทางใจ ท่านเคยเห็นโทษของความขาดกัลยาณมิตรมาแล้วว่า เป็นสิ่งไม่ดีเลย และเป็นความบกพร่องอย่างบอกไม่ถูก

ในบางครั้งแม้มีความอบอุ่นว่า ตนมีครูอาจารย์คอยให้ความร่มเย็นอยู่ก็ตาม เวลาไปเที่ยวธุดงค์ในที่ต่างๆ กับท่านพระอาจารย์เสาร์ผู้เป็นบุพพาจารย์ แต่เวลาเกิดข้อข้องใจขึ้นมาไปกราบเรียน

ถามท่าน ท่านก็ตอบว่า "ผมไม่เคยเป็นอย่างท่าน เพราะจิตท่านเป็นจิตที่ผาดโผนมาก เวลาเกิดอะไรขึ้นมาแต่ละครั้งมันไม่พอดี เดี๋ยวจะเหาะขึ้นบนฟ้าบ้าง เดี๋ยวจะดำดินลงไปใต้พื้นพิภพบ้าง เดี๋ยวจะดำน้ำลงไปใต้ก้นมหาสมุทรบ้าง เดี๋ยวจะโดดขึ้นไปเดินจงกรมอยู่บนอากาศบ้าง ใครจะตามแก้ทัน ขอให้ท่านใช้ความพิจารณาและค่อยดำเนินไปอย่างนั้นแหละ" แล้วท่านก็ไม่ให้อุบายอะไรพอเป็นหลักยึดเลย ตัวเองต้องมาแก้ตัวเอง กว่าจะผ่านไปได้แต่ละครั้งแทบเอาตัวไม่รอดก็มี

ท่านเล่าว่า นิสัยของท่านพระอาจารย์เสาร์ เป็นไปอย่างเรียบๆ และเยือกเย็นน่าเลื่อมใสมาก ที่มีแปลกอยู่บ้างก็เวลาท่านเข้าที่นั่งสมาธิ ตัวของท่านชอบลอยขึ้นเสมอ บางครั้งตัวท่านลอยขึ้นไปจนผิดสังเกต เวลาท่านนั่งสมาธิอยู่ ท่านเองเกิดความแปลกใจในขณะนั้นว่า "ตัวเราท่าจะลอยขึ้นจากพื้นแน่ๆ" เลยลืมตาขึ้นดูตัวเอง ขณะนั้นจิตท่านถอนออกจากสมาธิพอดี เพราะพะวักพะวงกับเรื่องตัวลอย ท่านเลยตกลงมาก้นกระแทกกับพื้นอย่างแรง ต้องเจ็บเอวอยู่หลายวัน ความจริงตัวท่านลอยขึ้นจากพื้นจริงๆ สูงประมาณ ๑ เมตร ขณะที่ท่านลืมตาดูตัวเองนั้น จิตได้ถอนออกจากสมาธิ จึงไม่มีสติพอยับยั้งไว้บ้าง จึงทำให้ท่านตกลงสู่พื้นอย่างแรง เช่นเดียวกับสิ่งต่างๆ ตกลงจากที่สูง ในคราวต่อไปเวลาท่านนั่งสมาธิ พอรู้สึกว่าตัวท่านลอยขึ้นจากพื้น ท่านพยายามทำสติให้อยู่ในองค์ของสมาธิแล้วค่อยๆ ลืมตาขึ้นดูตัวเอง ก็ประจักษ์ว่า ตัวท่านลอยขึ้นจริงๆ แต่มิได้ตกลงสู่พื้นเหมือนคราวแรก เพราะท่านมิได้ปราศจากสติและคอยประคองใจให้อยู่ในองค์สมาธิ ท่านจึงรู้เรื่องของท่านได้ดี ท่านเป็นคนละเอียดถี่ถ้วน

อยู่มาก แม้จะเห็นด้วยตาแล้วท่านยังไม่แน่ใจ ต้องเอาวัตถุชิ้นเล็กๆ ขึ้นไปเหน็บไว้บนหญ้าหลังกุฏิ แล้วกลับมาทำสมาธิอีก พอจิตสงบและตัวเริ่มลอยขึ้นไปอีก ท่านพยายามประคองจิตให้มั่นอยู่ในสมาธิ เพื่อตัวจะได้ลอยขึ้นไป จนถึงวัตถุเครื่องหมายที่ท่านนำขึ้นไปเหน็บไว้ แล้วค่อยๆ เอื้อมมือจับด้วยความมีสติ แล้วนำวัตถุนั้นลงมาโดยทางสมาธิภาวนา คือพอหยิบได้วัตถุนั้นแล้วก็ค่อยๆ ถอนจิตออกจากสมาธิ เพื่อกายจะได้ค่อยๆ ลงมาจนถึงพื้นอย่างปลอดภัย แต่ไม่ถึงกับให้จิตถอนออกจากสมาธิจริงๆ เมื่อได้ทดลองจนเป็นที่แน่ใจแล้วท่านจึงเชื่อตัวเองว่าตัวท่านลอยขึ้นได้จริง ในเวลาเข้าสมาธิในบางครั้ง แต่มิได้ลอยขึ้นเสมอไป นี้เป็นจริตนิสัยแห่งจิตของท่านพระอาจารย์เสาร์ รู้สึกผิดกับนิสัยของท่านพระอาจารย์มั่นอยู่มากในปฏิปทาทางใจ

จิตของท่านพระอาจารย์เสาร์เป็นไปอย่างเรียบๆ สงบเย็นโดยสม่ำเสมอ นับแต่ขั้นเริ่มแรก จนถึงสุดท้ายปลายแดนแห่งปฏิปทาของท่าน ไม่ค่อยล่อแหลมต่ออันตราย และไม่ค่อยมีอุบายต่างๆ และความรู้แปลกๆ เหมือนจิตท่านพระอาจารย์มั่น

ท่านเล่าว่า **ท่านพระอาจารย์เสาร์ เดิมท่านปรารถนาเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า** เวลาออกบำเพ็ญพอเร่งความเพียรเข้ามากๆ ใจรู้สึกประหวัดๆ ถึงความปรารถนาเดิมเพื่อความเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าแสดงออกเป็นเชิงอาลัยเสียดาย ยังไม่อยากไปนิพพาน ท่านเห็นว่าเป็นอุปสรรคต่อความเพียร เพื่อความรู้แจ้งซึ่งพระนิพพานในชาติปัจจุบันนี้ ท่านเลยอธิษฐานของดจากความปรารถนานั้น และขอประมวล

มาเพื่อความรู้แจ้งซึ่งพระนิพพานในชาตินี้ ไม่ขอเกิดมารับความทุกข์ทรมานในภพชาติต่างๆ อีกต่อไป **พอท่านปล่อยวางความปรารถนาเดิมแล้ว การบำเพ็ญเพียรรู้สึกสะดวกแลเห็นผลไปโดยลำดับ ไม่มีอารมณ์เครื่องเกาะเกี่ยวเหมือนแต่ก่อน สุดท้ายท่านก็บรรลุถึงแดนแห่งความเกษมดังใจหมาย แต่การแนะนำสั่งสอนผู้อื่น ท่านไม่ค่อยมีความรู้แตกฉานกว้างขวางนัก ทั้งนี้อาจจะเป็นไปตามภูมินิสัยเดิมของท่านที่มุ่งเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า** ซึ่งตรัสรู้เองชอบแต่ไม่สนใจสั่งสอนใครก็ได้ อีกประการหนึ่ง ที่ท่านกลับความปรารถนาได้สำเร็จตามนั้นคงอยู่ในขั้นพอแก้ไขได้ ซึ่งยังไม่สมบูรณ์เต็มภูมิแท้

เวลาท่านออกเที่ยวธุดงค์กัมมัฏฐานทางภาคอีสาน ตามจังหวัดต่างๆ ในระยะต้นวัย ท่านมักจะไปกับท่านพระอาจารย์เสาร์เสมอ แม้ความรู้ทางภายในจะมีแตกต่างกันบ้างตามนิสัย แต่ก็ชอบไปด้วยกัน สำหรับท่านพระอาจารย์เสาร์ท่านเป็นคนไม่ชอบพูด ไม่ชอบเทศน์ ไม่ชอบมีความรู้แปลกๆ ต่างๆ กวนใจเหมือนท่านพระอาจารย์มั่น เวลาจำเป็นต้องเทศน์ท่านก็เทศน์เพียงประโยคหนึ่งหรือสองเท่านั้น แล้วก็ลงธรรมาสน์ไปเสีย ประโยคธรรมที่ท่านเทศน์ซึ่งพอจับใจความได้ว่า **"ให้พากันละบาปและบำเพ็ญบุญอย่าให้เสียชีวิตลมหายใจไปเปล่าที่ได้มีวาสนามาเกิดเป็นมนุษย์"** และ **"เราเกิดเป็นมนุษย์มีความสูงศักดิ์มาก แต่อย่านำเรื่องของสัตว์มาประพฤติ มนุษย์ของเราจะต่ำลงกว่าสัตว์ และจะเลวกว่าสัตว์อีกมาก เวลาตกนรกจะตกหลุมที่ร้อนกว่าสัตว์มากมาย อย่าพากันทำ"** แล้วก็ลงธรรมาสน์ไปกุฏิโดยไม่สนใจใครต่อไปอีก ปกตินิสัยของท่านเป็นคนไม่ชอบพูด พูดน้อยที่สุด ทั้งวันไม่

พูดอะไรกับใครเกิน ๒-๓ ประโยค เวลานั่งก็ทนทานนั่งอยู่ได้เป็นเวลาหลายๆ ชั่วโมง เดินก็ทำนองเดียวกัน แต่ลักษณะท่าทางของท่านมีความสง่าผ่าเผยน่าเคารพเลื่อมใสมาก มองเห็นท่านแล้วเย็นตาเย็นใจไปหลายวัน ประชาชนและพระเณรเคารพเลื่อมใสท่านมาก ท่านมีลูกศิษย์มากมายเหมือนท่านพระอาจารย์มั่น

ทราบว่า ท่านพระอาจารย์ทั้งสององค์นี้รักและเคารพกันมากในระยะวัยต้น ไปที่ไหนท่านชอบไปด้วยกันอยู่ด้วยกัน ทั้งในและนอกพรรษา พอมาถึงวัยกลางผ่านไปเวลาพักจำพรรษามักแยกกันอยู่ แต่ไม่ห่างไกลกันนัก พอไปมาหาสู่กันได้สะดวก มีน้อยครั้งที่จำพรรษาร่วมกัน ทั้งนี้ อาจเกี่ยวกับบรรดาศิษย์ซึ่งต่างฝ่ายต่างก็มีมากด้วยกันและต่างก็เพิ่มจำนวนขึ้นทุกที ถ้าจำพรรษาร่วมกันจะเป็นความลำบากในการจัดที่พักอาศัย จำต้องแยกกันอยู่เพื่อเบาภาระในการจัดที่พักอาศัยไปบ้าง ทั้งสองอาจารย์ขณะที่แยกกันอยู่จำพรรษาหรือนอกพรรษารู้สึกคิดถึงกันมาก และเป็นห่วงกันมาก เวลามีพระที่เป็นลูกศิษย์ของแต่ละฝ่ายมากราบนมัสการ จะมากราบนมัสการท่านพระอาจารย์เสาร์หรือมากราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น ต่างจะต้องถามถึงความสุขทุกข์ของกันและกันก่อนเรื่องอื่นๆ จากนั้นก็บอกกับพระที่มากราบว่า **“คิดถึงท่านพระอาจารย์...”** และฝากความเคารพคิดถึงไปกับลูกศิษย์ที่มากราบเยี่ยมตามสมควรแก่ **“อาวุโส ภันเต”** ทุกๆ ครั้งที่พระมากราบท่านพระอาจารย์ทั้งสองแต่ละองค์

ท่านมีความเคารพในคุณธรรมของกันและกันมาก ไม่ว่าจะอยู่ใกล้หรืออยู่ไกล เวลาท่านพระอาจารย์ทั้งสอง องค์ใดองค์หนึ่งพูด

ปรารภถึงกันและกันให้บรรดาลูกศิษย์ฟัง จะมีแต่คำที่เต็มไปด้วยเคารพและความยกย่องสรรเสริญโดยถ่ายเดียว ไม่เคยมีแม้คำเชิงตำหนิแฝงขึ้นมา บ้างเลย

ท่านพระอาจารย์มั่นเล่าให้ฟังว่า ที่ท่านพระอาจารย์เสาร์ว่าให้ท่านว่า **"จิตท่านเป็นจิตที่โลดโผนมาก"** รู้อะไรขึ้นมาแต่ละครั้งมันไม่พอดีเลย เดี๋ยวจะเหาะเหินเดินฟ้า เดี๋ยวจะดำดิน เดี๋ยวจะดำน้ำข้ามทะเลนั่น ท่านว่าเป็นความจริงดังที่ท่านพระอาจารย์เสาร์ตำหนิ เพราะจิตท่านเป็นเช่นนั้นจริงๆ เวลารวมสงบลงแต่ละครั้งแม้แต่ขั้นเริ่มแรกบำเพ็ญ ยังออกเที่ยวรู้เห็นอะไรต่างๆ ทั้งที่ท่านไม่เคยคาดฝันว่าจะเป็นได้เช่นนั้น เช่นออกรู้เห็นคนตายต่อหน้า และเพ่งพิจารณาจนคนตายนั้นกลายเป็นวงแก้ว และเกิดความรู้ความเห็นแตกแขนงออกไปไม่มีที่สิ้นสุด ดังที่เขียนไว้ในเบื้องต้น เวลาปฏิบัติที่เข้าใจว่าถูกทางแล้วขณะที่จิตรวมสงบตัวลงก็ยังอดจะออกรู้สิ่งต่างๆ มิได้ บางทีตัวเหาะลอยขึ้นไปบนอากาศ และเที่ยวชมสวรรค์วิมาน กว่าจะลงมาก็กินเวลาหลายชั่วโมง และมุดลงไปใต้ดินค้นดูนรกหลุมต่างๆ และปลงธรรมสังเวชกับพวกสัตว์นรกที่มีกรรมต่างๆ กัน เสวยวิบากทุกข์ของตนๆ อยู่ จนลืมเวล่ำเวลาไปก็มี เพราะเวลานั้นยังไม่แน่ว่าจะเป็นความจริงเพียงไร เรื่องทำนองนี้ท่านว่าจะพิจารณาต่อเมื่อจิตมีความชำนาญแล้วจึงจะรู้เหตุผลผิดถูกดี-ชั่วได้อย่างชัดเจนและอย่างแม่นยำ พอเผลอนิดขณะที่จิตรวมลงและพักอยู่ ก็มีทางออกไปรู้กับสิ่งภายนอกอีกจนได้ แม้เวลามีความชำนาญและรู้วิธีปฏิบัติได้ดีพอสมควรแล้ว ถ้าปล่อยให้ออกรู้สิ่งต่างๆ จิตย่อมจะออกรู้อย่างรวดเร็ว

ระยะเริ่มแรกที่ท่านยังไม่เข้าใจและชำนาญต่อการเข้าออกของจิต ซึ่งมีนิสัยชอบออกรู้สิ่งต่างๆ นั้น ท่านเล่าว่า "เวลาบังคับจิตให้พิจารณาลงในร่างกายส่วนล่าง แทนที่จิตจะรู้ลงไปตามร่างกายส่วนต่างๆ จนถึงพื้นเท้า แต่จิตกลับพุ่งตัวเลยร่างกายส่วนต่ำลงไปใต้ดินและทะลุดินลงไปใต้พื้นพิภพ ดังท่านพระอาจารย์เสาร์ว่าให้จริงๆ"

พระธรรมวิสุทธิมงคล
(หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน)

คัดจากหนังสือ "ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร"
ลิขิตธรรมโดย ท่านพระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน

เรื่องราวของหลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล
บอกเล่าโดย

พระครูสุทธิธรรมรังษี (หลวงปู่เจี๊ยะ จุนฺโท)

ในปลายปี พ.ศ. ๒๔๘๔ เราได้เดินทางติดตามท่านพระอาจารย์มั่นไปพักที่วัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนครด้วย ฉะนั้นในระยะ ๓ ปีนี้เราเป็นพระอุปัฏฐากประจำ

เมื่อเดินทางถึงสกลนครและพักอยู่ที่วัดป่าสุทธาวาส ได้ ๒-๓ วัน ท่านหลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล ก็มีจดหมายมานิมนต์ ท่านพระอาจารย์มั่น เนื่องจากหลวงปู่เสาร์ป่วยหนัก ท่านพระอาจารย์มั่นจึงมอบหมายให้เราเดินทางไปอุบลฯ แทน เพื่อดูแลอุปัฏฐากในอาการป่วยของหลวงปู่เสาร์ และกราบเรียนตามที่ท่านพระอาจารย์มั่นสั่งมา เราจึงออกเดินทางโดยรถยนต์ไปยังจังหวัดอุบลราชธานี และเดินเท้าไปพบกับท่านหลวงปู่เสาร์ ที่วัดดอนธาตุ อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี

อุปัฏฐากหลวงปู่เสาร์

ก่อนหน้าที่เราจะมาถึงวัดดอนธาตุนั้น มีอยู่วันหนึ่งตอนบ่าย หลวงปู่เสาร์นั่งสมาธิอยู่ใต้โคนต้นยางใหญ่ พอดีขณะนั้น มีเหยี่ยวตัวหนึ่งได้บินโฉบไปโฉบมาเพื่อหาเหยื่อ จะด้วยกรรมแต่ปางใดของท่านไม่อาจทราบได้ เหยี่ยวได้บินมาโฉบเอารังผึ้ง ซึ่งอยู่บนต้นไม้ที่หลวงปู่เสาร์นั่งอยู่พอดิบพอดี รวงผึ้งนั้นได้ขาดตกลงมาด้านข้างๆ กับที่หลวงปู่เสาร์นั่งอยู่

ผึ้งได้รุมกันต่อยหลวงปู่หลายตัว จนท่านถึงกับต้องเข้าไปในมุ้งกลด พวกมันจึงพากันหนีไป จากเหตุการณ์ที่ผึ้งต่อยนั้นมา ทำให้หลวงปู่เสาร์ป่วยกระออดกระแอดมาโดยตลอด

เมื่อมาถึงดอนธาตุได้ ๒-๓ วัน หลวงปู่เสาร์อาการหนักขึ้นโดยลำดับ เราอยู่ปฏิบัติท่าน จนกระทั่งหายเป็นปกติดีแล้ว

การักหลวงปู่เสาร์

ก่อนที่หลวงปู่เสาร์ท่านจะเข้ามาอยู่ดอนธาตุนี้ท่านเล่าให้ฟังว่าท่านเดินธุดงค์มาเรื่อยๆ พักตามบ้านนอก ชนบทท้องนา ตามทุ่งลอมฟางโรงนา โคนไม้ ฯลฯ ค่ำที่ไหนก็หาที่ปักกลดที่นั่น บางทีก็มีพระติดตามรูปสองรูป ก่อนที่จะเข้ามาดอนธาตุ ท่านได้เข้าไปวิเวกพักที่บ้านดอนพันชาติบริเวณต้นค้อใหญ่ใบดกหนาให้ร่มเงาได้เป็นอย่างดี พระที่ติดตามก็ปักกลดในบริเวณใกล้ๆ

ต้นค้อใหญ่นี้อยู่ระหว่างบ้านดอนพันชาติกับโรงสีพงษ์พานิชย์อยู่กลางทุ่งนา เมื่อท่านมาพักอยู่ที่นั่นญาติโยมก็ทำกระท่อมน้อยๆ ให้ท่านพัก ตอนเช้าๆ ท่านก็จะออกเที่ยวบิณฑบาตที่หมู่บ้านดอนพันชาติพวกเจ๊ก พวกจีนที่ทำมาค้าขาย เป็นลูกจ้างอยู่แถวโรงสีก็จะเข้ามาทำบุญในตอนเช้า

ท่านเล่าว่ามีเรื่องน่าแปลกคือกา อีกานี่มันแปลกท่านเล่า ในบริเวณต้นค้อใหญ่จะมีกาอยู่ฝูงใหญ่ๆ ร้องกาๆ อยู่ตลอดเวลา ชาวบ้านเขาไม่กล้าไปทำอะไรมันหรอกเพราะกลัว บางคนก็หาว่าเป็นกาตาปู่

(หมายถึงกาเจ้าพ่อ ที่ชาวบ้านนับถือด้วยความงมงาย) ที่สิงสถิตอยู่ที่ต้นค้อใหญ่ เป็นกาเจ้าที่ ใครไปฆ่าไม่ได้เดี๋ยวมีอันต้องเป็นไปต่างๆ นานา เมื่อหลวงปู่เสาร์ท่านเข้ามาพักที่นั่นแล้ว อยู่ ณ ที่นั่นได้ ๒-๓ วัน บิณฑบาตฉันเช้าเสร็จ เศษเดนอาหารที่เหลือก้นบาตร ท่านก็นำมาเลี้ยงกา กาที่นั่นติดท่าน รักท่านมาก

เวลาออกบิณฑบาตท่านก็จะเรียกกาว่า **"กาหลงเอ๋ย...ไปเถอะเราไปบิณฑบาตกัน ไปโปรดสัตว์ผู้มีทุกข์กัน ชาติสังขารนี้มันเป็นทุกข์ทั้งคนและสัตว์"** กามันก็จะบินตามไปเป็นขบวน ท่านเดิน ส่วนกาบินดูสวยงามมาก ชาวบ้านต่างรู้ว่าท่านออกบิณฑบาต เพราะกาบินนำหน้าและส่งเสียงร้องลั่น ร้องดังกาๆ เป็นระยะๆ คนถิ่นแถวนั้นอัศจรรย์ใจเป็นอย่างยิ่ง ต่างนิยมชมชื่นเคารพเลื่อมใสท่านมาก แต่ก่อนชาวบ้านแถวนั้นนับถือกาตาปู่ ตอนหลังได้คลายความเชื่ออันงมงายไร้เหตุผลนั้นมาพึ่งพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ว่าเป็นสรณะ

แม้แต่ลูกเล็กเด็กแดงก็ออกมากราบไหว้เป็นทิวแถว ในเวลาท่านไปบิณฑบาตโปรดสัตว์ในหมู่บ้าน หลวงปู่เสาร์ท่านมีเมตตามาก ดุใครไม่เป็น มีอุบายสอนคนแยบคายหลายอย่าง ในระหว่างที่ท่านพักกรรมฐานอยู่ดอนพันชาติ ท่านเป็นที่พึ่งของเทวดา และมนุษย์ตลอดจนสัตว์ทั้งหลาย เมตตาธรรมค้ำจุนโลกจึงไม่มีประมาณ ท่านเล่าให้ฟังน่าฟังมากจำไม่ได้หมดมันนานมาแล้ว

คัดจากหนังสือ หลวงปู่เจี๊ยะ จุนฺโท พระผู้เป็นดั่งผ้าขี้ริ้วห่อทอง วัดป่าภูริทัตตปฏิปทาราม จังหวัดปทุมธานี (พฤษภาคม ๒๕๔๕)

เรื่องราวของหลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล
บอกเล่าโดย

พระราชสังวรญาณ (หลวงพ่อพุธ ฐานิโย)

ตอบปัญหาธรรมเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน...

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ : ขอท่านได้อธิบายเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม ดังที่ท่านอาจารย์เสาร์สอนมา

หลวงพ่อพุธ : โดยหลักการที่ท่านอาจารย์เสาร์ ได้อบรมสั่งสอนลูกศิษย์ลูกหามานั้น ยึดหลักการบริกรรมภาวนา พุทโธ และ อานาปานสติ เป็นหลักปฏิบัติ

การบริกรรมภาวนา ให้จิตอยู่ ณ จุดเดียว คือ พุทโธ ซึ่งพุทโธ แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน เป็นกิริยาของจิต เมื่อจิตมาจดจ้องอยู่ที่คำว่า พุทโธ ให้พิจารณาตามองค์ฌาน ๕

การนึกถึง พุทโธ เรียกว่า วิตก จิตอยู่กับ พุทโธ ไม่พรากจากไป เรียกว่า วิจาร หลังจากนี้ ปีติ และความสุข ก็เกิดขึ้น เมื่อปีติและความสุขเกิดขึ้นแล้ว จิตของผู้ภาวนา ย่อมดำเนินไปสู่ความสงบ เข้าไปสู่อุปจารสมาธิ และ อัปปนาสมาธิ ลักษณะที่จิตเข้าสู่ อัปปนาสมาธิ ภาวะจิตเป็นภาวะสงบนิ่ง สว่าง ไม่มีกิริยาอาการแสดงความรู้ ในขั้นนี้เรียกว่า จิตอยู่ในสมถะ

คัดจากหนังสือ ฐานิยตฺเถรวตฺถุ (หลวงพ่อพุธ ฐานิโย)

ถ้าจะเรียกโดยจิตก็เรียกว่า อัปปนาจิต

ถ้าจะเรียกโดยสมาธิก็เรียกว่า อัปปนาสมาธิ

ถ้าจะเรียกโดยฌานก็เรียกว่า อัปปนาฌาน

บางท่านนำไปเทียบกับฌานขั้นที่ ๔

จิตในขั้นนี้เรียกว่า จิตอยู่ในอัปปนาจิต อัปปนาสมาธิ อัปปนาฌาน จิตย่อมไม่มีความรู้อะไรเกิดขึ้น นอกจากมีสภาวะรู้อยู่อย่างเดียวเท่านั้น

เมื่อนักปฏิบัติผู้ที่ยังไม่ได้ระดับจิต เมื่อจิตติดอยู่ในความสงบนิ่งเช่นนี้ จิตย่อมไม่ก้าวขึ้นสู่ภูมิแห่งวิปัสสนาได้

เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านอาจารย์เสาร์ผู้เป็นอาจารย์สอนกรรมฐานในสายนี้ จึงได้เดินอุบายสอนให้ลูกศิษย์พิจารณากายคตาสติ เรียกว่า กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน โดยการพิจารณา ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น โดยน้อมนึกไปในลักษณะความเป็นของปฏิกูลน่าเกลียดเป็นของโสโครก จนกระทั่งจิตมีความสงบลง รู้ยิ่งเห็นจริงตามที่ได้พิจารณา

เมื่อผู้ปฏิบัติได้พิจารณา ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เห็นสิ่งปฏิกูล ในที่สุดได้เห็นจริงในสิ่งนั้นว่าเป็นของปฏิกูล โดยปราศจากเจตนาสัญญาแล้ว ก็เกิดนิมิตเห็นสิ่งเหล่านั้นว่าเป็นของปฏิกูลน่าเกลียดโสโครกจริงๆ โดยปราศจากสัญญาเจตนาใดๆ ทั้งสิ้น จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้พิจารณาเห็นอสุภกรรมฐาน

เมื่อผู้ปฏิบัติพิจารณาอสุภกรรมฐานจนชำนิชำนาญ จนรู้ยิ่งเห็นจริงในอสุภกรรมฐานนั้นแล้ว ในขั้นต่อไปท่านอาจารย์เสาร์ได้แนะนำให้พิจารณาร่างกายให้เห็นเป็นธาตุ ๔ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ จนกระทั่งเห็นเป็นดิน น้ำ ลม ไฟ

เมื่อจิตรู้ว่าเป็นแต่เพียงสักแต่ว่าธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ จิตก็จะเกิดความรู้ขึ้นมาว่า ตามที่พูดกันว่า สัตว์บุคคลตัวตนเราเขาไม่มี มีแต่ความประชุมพร้อมของธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ เท่านั้น

เมื่อเป็นเช่นนั้น จิตก็ย่อมเกิดความคิดขึ้นมาได้ว่า ในตัวของเรานี้ไม่มีอะไรเป็นอนัตตาทั้งสิ้น มีแต่ธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ เท่านั้น

ถ้าหากภูมิจิตของผู้ปฏิบัติจะมองเห็นแต่เพียงกายทั้งหมดนี้ เป็นแต่เพียงธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ รู้แต่เพียงว่าธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ และภูมิจิตของท่านอยู่แค่นั้น ก็มีความรู้เพียงแค่ขั้นสมถกรรมฐาน

และในขณะเดียวกันนั้น ถ้าภูมิจิตของผู้ปฏิบัติปฏิวัติความรู้ไปสู่พระไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ไม่เที่ยง ทุกขัง เป็นทุกข์ อนัตตา ไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริง

ถ้าหากมี อนิจจสัญญา ความสำคัญมั่นหมายว่าไม่เที่ยง ทุกขสัญญา ความสำคัญมั่นหมายว่าเป็นทุกข์ อนัตตสัญญา ความสำคัญมั่นหมายว่าไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริง ภูมิจิตของผู้ปฏิบัตินั้นก็ก้าวเข้าสู่ภูมิแห่งวิปัสสนา

เมื่อผู้ปฏิบัติมาฝึกฝนอบรมจิตของตนเองให้มีความรู้ด้วยอุบายต่างๆ และมีความรู้แจ้งเห็นจริงในลักษณะของอสุภกรรมฐานโดยอุบายอย่างใดอย่างหนึ่ง จนมีความรู้แจ้งเห็นจริงในลักษณะที่ว่า กายเรานี้เป็นแต่เพียงธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ มีความเห็นว่า ธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ ก็เป็นแต่เพียงธาตุ ไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน ไม่ใช่สัตว์ บุคคล เรา เขา ด้วยอุบายดังกล่าวแล้ว ผู้ปฏิบัติยึดหลักอันนั้น ภาวนาบ่อยๆ กระทำให้มากๆ พิจารณาให้มากๆ พิจารณาย้อนกลับไปกลับมา จิตจะค่อยๆ

ก้าวเข้าสู่ภูมิรู้ภูมิธรรม เป็นลำดับๆ ไป หลักการปฏิบัติของท่านอาจารย์เสาร์ ก็มีดังนี้

ศิษย์องค์สุดท้ายของหลวงปู่เสาร์
เจ้าคุณชินวงศาจารย์ ซึ่งเป็นลูกศิษย์คนสุดท้าย
ของท่านอาจารย์เสาร์

อย่างครูบาอาจารย์ของเราที่ท่านมาแสดงธรรมให้ฟัง เช่น **หลวงปู่สิม หลวงปู่แว่น หรือท่านพระอาจารย์เหรียญ ท่านพระอาจารย์บัวพา** เคยผ่านสำนักของครูบาอาจารย์มั่น อาจารย์เสาร์มาแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งลูกศิษย์ต้นของท่านพระอาจารย์เสาร์ที่ยังเหลือค้างอยู่เวลานี้ ก็คือท่านอาจารย์บัวพาเพียงองค์เดียว นอกนั้นก็สึกหาลาเพศล้มหายตายจากไป ถ้าจะนับอีกองค์ที่ ๒ ก็คือเจ้าคุณชินวงศาจารย์ ท่านอาจารย์บัวพาก็ไม่ค่อยเทศน์ไม่ค่อยพูด เพราะติดนิสัยท่านอาจารย์เสาร์แต่ที่แหวกแนวก็คือ **เจ้าคุณชินวงศาจารย์ (พุธ ฐานิโย) ซึ่งเป็นลูกศิษย์คนสุดท้ายของท่านอาจารย์เสาร์** (หลวงพ่อพูดถึงท่านเอง)

อุปัฏฐากหลวงปู่เสาร์
ปรนนิบัติท่าน ไม่ได้ติดสอยห้อยตาม

ได้พบท่านเวลาท่านมาพักวัดบูรพาฯ ก็ได้ปรนนิบัติท่าน ไม่ได้ติดสอยห้อยตาม ผู้ติดสอยห้อยตามที่ยังมีชีวิตอยู่จนกระทั่งหลวงปู่ท่านสิ้นนี่ยังเหลือหลวงปู่บัวพาองค์เดียว จากกันไป ๓๐ ปี พอท่านเห็นก็วิ่งมากอด *“โอ๊ย..บักห่า..กูนึกว่ามึงตายไปแล้ว”* ท่านว่า *“ที่อยู่ใกล้ชิดครูบาอาจารย์เสาร์นี่มีแต่เฮาสองคนเด้เหลืออยู่”*

งานที่ทำถวายท่าน ก็อุปัฏฐากนวดเฟ้น ซักสบงจีวรแล้วก็ปัดกวาด ที่นอน เทกระโถน อะไรทำนองนั้น เวลาแขกมาหาท่าน ก็คอยดูแล รับแขก

หลวงปู่เสาร์นี่เพียงแต่เวลาท่านไปมาพักนี่เราก็ได้อุปัฏฐากท่าน เท่านั้นเอง แต่ก็ครูบาอาจารย์ในสายนี้เขาถือว่าใครที่เป็นหัวหน้าใหญ่ เขาถือว่าเขาเป็นลูกศิษย์องค์นั้นแหละ รองๆ ลงมาอาจารย์เป็นลูกศิษย์ ของอาจารย์ใหญ่ เราก็มาเป็นลูกศิษย์ของอาจารย์รองลงมา แต่ศูนย์รวม จิตใจมันอยู่ที่อาจารย์ใหญ่

...หลวงปู่เสาร์สอนทำอะไรให้เป็นเวลา
ให้ทำวัตร นอน ๔ ทุ่ม ตื่นตี ๓

ท่านอาจารย์หลวงปู่เสาร์นี้ท่านเป็นสาวกแบบชนิดที่ว่าเป็นพระ ประเสริฐ ท่านสอนธรรมนี้ท่านไม่พูดมาก ท่านชี้บอกว่าให้ทำอย่างนั้น อย่างนี้ แต่การปฏิบัติของท่านนี้ ท่านเอาการปฏิบัติแทนการสอนด้วยปาก ผู้ที่ไปอยู่ในสำนักท่าน ก่อนอื่นท่านจะสอนให้ทำวัตร นอน ๔ ทุ่ม ตื่น ตี ๓ นี้ข้อแรกต้องทำให้ได้ก่อน บางทีก็ลองเรียนถามท่าน หลวงปู่ทำไม สอนอย่างนี้ **การนอนเป็นเวลา ตื่นเป็นเวลา ฉันเป็นเวลา อาบน้ำ เข้าห้องน้ำเป็นเวลา มันเป็นอุบายสร้างพลังจิต แล้วทำให้เรามีความ จริงใจ** ทีนี้นักปฏิบัติทั้งหลายไม่ได้ทำอย่างนี้ แม้แต่นักสะกดจิต เขาก็ ยังยึดหลักอันนี้ มันมีอยู่คำหนึ่งที่หลวงพ่อไม่เคยลืมหลักปฏิบัติที่เวลา ไปปฏิบัติท่าน ท่านจะพูดขึ้นมาลอยๆ ว่า *"เวลานี้จิตข้ามันไม่สงบ มันมี แต่ความคิด"* ก็ถามว่า *"จิตมันฟุ้งซ่านหรือไงอาจารย์"* *"ถ้าให้มันหยุด*

นิ่งมันก็ไม่ก้าวหน้า” กว่าจะเข้าใจความหมายของท่านก็ใช้เวลาหลายปี ท่านหมายความว่า เวลาปฏิบัติถ้าจิตมันหยุดนิ่งก็ปล่อยให้มันหยุดนิ่งไป อย่าไปรบกวนมัน ถ้าเวลามันจะคิดก็ให้มันคิดไป เราเอาสติตัวเดียวเป็นตัวตั้งเป็นตัวตี

ปฏิปทาของหลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล
ท่านสนใจเรื่องการปฏิบัติสมถกรรมฐาน
วิปัสสนากรรมฐาน โดยถ่ายเดียว

หลวงปู่เสาร์ซึ่งเป็นอาจารย์ของหลวงปู่มั่นออกเดินธุดงคกรรมฐาน ปักกลดอยู่ในป่า ในดง ในถ้ำ ในเขา องค์แรกของอีสานคือหลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล หลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล นัยว่า ท่านออกมาบวชในพระศาสนา ท่านสนใจเรื่องการปฏิบัติสมถกรรมฐาน วิปัสสนากรรมฐาน โดยถ่ายเดียว ซึ่งสหธรรมิกคู่หูของท่านก็คือ พระปัญญาพิศาลเถร (หนู) เป็นคนเกิดในเมืองอุบลฯ ท่านออกเดินธุดงค์ร่วมกัน หลวงปู่เสาร์ตามปกติ ท่านเป็นพระที่เทศน์ไม่เป็น แต่ปฏิบัติให้ลูกศิษย์ดูเป็นตัวอย่าง

เดินจงกรมแข่งหลวงปู่เสาร์

สมัยที่หลวงพ่อเป็นเณรอยู่ใกล้ๆ ท่าน ถ้าวันไหนเราคิดว่าจะเดินจงกรมแข่งกับท่านอาจารย์ใหญ่ วันนั้นท่านจะเดินจงกรมไม่หยุด จนกว่าเราหยุดนั่นแหละท่านจึงจะหยุด ท่านจะไม่ยอมให้เราชนะท่าน เวลาท่านสอน สอนสมาธิ ถ้ามีใครถามว่า ส่วนใหญ่คนอีสานก็ถาม

แบบภาษาอีสาน *"อยากปฏิบัติสมาธิ เฮ็ดจั๋งได๋ญ่าท่าน"* "พุทโธสิ" *"ภาวนาพุทโธแล้วมันจะได้อีหยังขึ้นมา"* "อย่าถาม" *"พุทโธแปลว่าจั๋งได๋"* "ถามไปหาสิแตกอีหยัง ยั๋งว่าให้ภาวนา พุทโธ ข้าเจ้าให้พูดแค่นี้" แล้วก็ไม่มีคำอธิบาย ถ้าหากว่าใครเชื่อตามคำแนะนำของท่านไปตั้งใจภาวนาพุทโธ จริงๆ ไม่เฉพาะแต่เวลาเราจะมานั่งอย่างเดียว ยืน เดิน นั่ง นอน รับประทาน ดื่ม ทำ ใจนึกพุทโธไว้ให้ตลอดเวลา ไม่ต้องเลือกว่าเวลานี้เราจะภาวนาพุทโธ เวลานี้เราจะไม่ภาวนาพุทโธ ท่านสอนให้ภาวนาทุกลมหายใจ

...แม้เข้าห้องน้ำก็ต้องภาวนา
ไม่บาป ธรรมะ เป็นอกาลิโก

บางคนก็จะไปข้องใจว่า ภาวนาพุทโธ ในห้องน้ำห้องส้วม มันจะไม่บาปหรือ ไม่บาป ธรรมะเป็นอกาลิโก ไม่เลือกกาล เลือกเวลา พระองค์เทศน์สอนไว้แล้ว ถ้ายิ่งเข้าในห้องน้ำ ห้องส้วมน่ะ ยิ่งภาวนาดี เพราะมันมีสิ่งประกอบ สิ่งที่จะทำให้เรามองเห็นสิ่งปฏิกูล น่าเกลียดโสโครก มันก็แสดงออกมาให้เราเห็น แล้วเราภาวนา พุทโธ พุทโธ แปลว่ารู้ รู้ในสิ่งที่เราทำอะไรอยู่ในขณะนั้น

ถ้าหากว่าท่านผู้ใดเชื่อในคำแนะนำของหลวงปู่ท่าน ไปภาวนาพุทโธอย่างเอาจริงเอาจัง ส่วนใหญ่จะไม่เกิน ๗ วัน บางคนเพียงครั้งเดียวจิตสงบ สว่าง รู้ ตื่น เบิกบานขึ้นมา ทีนี้เมื่อภาวนาจิตเป็นสมาธิ เวลามาถามท่าน ภาวนาพุทโธแล้ว จิตของฉันนี่ตอนแรกๆ มันมีอาการเคลิ้มๆ เหมือนกับจะง่วงนอน ทีนี้มันสะลึมสะลือ เหมือนครึ่งหลับ

ครึ่งตื่น พอเผลอๆ จิตมันวูบลงไปสว่างตูมขึ้นมา เหมือนกับมันมองเห็นทั่วหมดในห้อง จนตกใจว่า แสงอะไรมันมาสว่างไสว พอตกใจแล้วสมาธิถอน ลืมตาแล้วความมืดมันก็มาแทนที่ อันนี้เป็นจุดสำคัญ คือถ้าจิตของเราได้สัมผัสกับสิ่งแปลกใหม่ มันจะเกิดความตื่นตกใจหรือเกิดเอะใจขึ้นมา แต่ถ้าหากว่าเราไม่เกิดการตื่นใจหรือเกิดตกใจเกิดเอะใจ จิตของเราสามารถมีสติประคับประคองรู้อยู่โดยธรรมชาติ จิตมันก็สงบนิ่งสว่าง รู้ ตื่น เบิกบาน มีปีติ มีความสุข

เล่าเรื่องภาวนาให้หลวงปู่เสาร์ฟัง
ท่านบอกว่า เร่งเข้าๆ ๆ

เมื่อหลวงพ่อไปเล่าเรื่องภาวนาให้ท่านฟัง ถ้าสิ่งใดที่มันถูกต้องท่านบอกว่า เร่งเข้าๆ ๆ แล้วจะไม่อธิบาย แต่ถ้าหากว่ามันไม่ถูกต้อง เช่น อย่างใครทำสมาธิภาวนามาแล้วมันคล้ายๆ กับว่า พอจิตสว่างรู้เห็นนิมิตขึ้นมาแล้วก็น้อมเอานิมิตเข้ามา พอนิมิตเข้ามาถึงตัวถึงใจแล้วมันรู้สึกว่าอึดอัดใจเหมือนหัวใจถูกบีบแล้ว สมาธิที่สว่างก็มืดไปเลย อันนี้ท่านบอกว่าอย่าทำอย่างนั้นมันไม่ถูกต้อง เมื่อเกิดนิมิตขึ้นมาถ้าหากว่าไปเล่าให้อาจารย์องค์ใดฟัง ถ้าท่านแนะนำว่าให้น้อมให้เอานิมิตนั้นเข้ามาหาตัว อันนี้เป็นการสอนผิด แต่ถ้าว่าท่านผู้ใดพอไปบอกว่า ภาวนาเห็นนิมิตท่านแนะนำให้กำหนดรู้จิตเฉยอยู่ คล้ายๆ กับว่าไม่สนใจกับนิมิตนั้น แล้วนิมิตนั้นจะแสดงปฏิกิริยาเปลี่ยนแปลงไปในแง่ต่างๆ เมื่อเรามีสติสัมปชัญญะดี มีสมาธิมั่นคง เราจะอาศัยความเปลี่ยนแปลงของมโนภาพอันเป็นของนิมิตนั้น เป็นเครื่องเตือนใจ

ให้เรารู้ว่าทุกสิ่งทุกอย่างมันไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา นิมิตที่เปลี่ยนแปลงเป็นปฏิภาคนิมิต ถ้าหากว่านิมิตที่ปรากฏแล้วมันหยุดนิ่งไม่ไหวติง ไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ บางทีสมาธิของเรามันแน่วแน่ความทรงจำมันฝังลึกลงไปในส่วนลึกของจิตไปถึงจิตใต้สำนึก เมื่อออกจากที่นั่งสมาธิมาแล้ว เราไม่ได้นึกถึงเหมือนกับคล้ายๆ มองเห็นนิมิตนั้นอยู่ นึกถึงมันก็เห็น ไม่นึกถึงมันก็เห็น มันติดตาติดใจอยู่อย่างนั้นอันนี้เรียกว่า อุคคหนิมิต

ว่ากันง่ายๆ ถ้าจิตของเรามองเพ่งอยู่ที่ภาพนิ่ง เป็นอุคคหนิมิต ถ้าจิตเพ่งรู้ความเปลี่ยนแปลงของนิมิตนั้น เป็นปฏิภาคนิมิต อุคคหนิมิตเป็นสมาธิขั้นสมถกรรมฐาน แต่ปฏิภาคนิมิตนั้นเป็นสมาธิขั้นวิปัสสนาเพราะจิตกำหนดรู้ความเปลี่ยนแปลง อันนี้ถ้าหากว่าใครภาวนาได้นิมิตอย่างนี้ ไปเล่าให้ท่านอาจารย์เสาร์ฟัง ท่านจะบอกว่า เอ้อ! ดีแล้วเร่งเข้าๆ ๆ แต่ถ้าใครไปบอกว่า ในเมื่อเห็นนิมิตแล้ว ผมหรือดิฉันน้อมเข้ามาในจิตในใจ แต่ทำไมเมื่อนิมิตเข้ามาถึงจิตถึงใจแล้ว จิตที่สว่างไสวปลอดโปร่ง รู้ ตื่น เบิกบาน มันมืดมิดลงไปแล้วเหมือนกับหัวใจถูกบีบ หลังจากนั้น จิตของเราไม่เป็นตัวของตัวคล้ายๆ กับว่าอำนาจสิ่งที่เข้ามานั้นมันครอบไปหมด ถ้าไปแล่าให้ฟังอย่างนี้ ท่านจะบอกว่าทำอย่างนั้นมันไม่ถูกต้อง เมื่อเห็นนิมิตแล้วกำหนดให้รู้เฉยๆ อย่าน้อมเข้ามา ถ้าน้อมเข้ามาแล้ว นิมิตเข้ามาในตัว มันจะกลายเป็นการทรงวิญญาณ อันนี้เป็นเคล็ดลับในการปฏิบัติ เพราะฉะนั้น ถ้าผู้ใดมาแนะนำเราว่า ทำสมาธิแล้วให้น้อมจิตไปรับเอาอำนาจเบื้องบน หรือเห็นนิมิตแล้วให้น้อมเข้ามาในตัว อันนี้อย่าไปเอา มันไม่ถูกต้อง ในสายหลวงปู่เสาร์นี่ ท่านสอนให้ภาวนาพุทโธ

...ทำไมหลวงปู่เสาร์สอนภาวนาพุทโธ

เพราะพุทโธเป็นกิริยาของใจ

หลวงพ่อก็เลยเคยแอบถามท่านว่าทำไมจึงต้องภาวนา พุทโธ ท่านก็อธิบายให้ฟังว่าที่ให้ภาวนาพุทโธนั้น เพราะพุทโธ เป็นกิริยาของใจ ถ้าเราเขียนเป็นตัวหนังสือเราจะเขียน พ-พาน-สระ อุ-ท-ทหาร สะกด สระ โอ ตัว ธ-ธง อ่านว่า พุทโธ อันนี้เป็นเพียงแต่คำพูด เป็นชื่อของคุณธรรมชนิดหนึ่ง ซึ่งเมื่อจิตภาวนาพุทโธแล้วมันสงบวูบลงไปนิ่งสว่างรู้ตื่นเบิกบาน พอหลังจากคำว่า พุทโธ มันก็หายไปแล้ว ทำไมมันจึงหายไป เพราะจิตมันถึงพุทโธแล้ว จิตกลายเป็นจิตพุทธะ ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน เป็นคุณธรรมที่ทำจิตให้เป็นพุทธะ เกิดขึ้นในจิตของท่านผู้ภาวนา พอหลังจากนั้นจิตของเราจะหยุดนึกคำว่าพุทโธ แล้วก็ไปนิ่ง รู้ ตื่น เบิกบาน สว่างไสว กายเบา จิตเบา กายสงบ จิตสงบ ยังแถมมีปีติ มีความสุขอย่างบอกไม่ถูก อันนี้มันเป็น พุทธะ พุทโธ โดยธรรมชาติเกิดขึ้นที่จิตแล้ว พุทโธ แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน เป็นกิริยาของจิต มันใกล้กับความจริง แล้วทำไมเราจึงมาพร่ำบ่น พุทโธๆๆ ในขณะที่จิตเราไม่เป็นเช่นนั้น ที่เราต้องมาบ่นว่า พุทโธนั้นก็เพราะว่า เราต้องการจะพบพุทโธ ในขณะที่พุทโธยังไม่เกิดขึ้นกับจิตนี้ เราก็ต้องท่องพุทโธๆๆๆ เหมือนกับว่าเราต้องการจะพบเพื่อนคนใดคนหนึ่ง เมื่อเรามองไม่เห็นเขาหรือเขายังไม่มาหาเรา เราก็เรียกชื่อเขา ทีนี้ในเมื่อเขามาพบเราแล้ว เราได้พูดจาสนทนากันแล้ว ก็ไม่จำเป็นจะต้องไปเรียกชื่อเขาอีก ถ้าขืนเรียกซ้ำๆ เขาจะหาว่าเราร่ำไร ประเดี๋ยวเขาด่าเอา

ทีนี้ในทำนองเดียวกันในเมื่อเรียก พุทโธๆๆ เข้ามาในจิตของเรา

เมื่อจิตของเราได้เกิดเป็นพุทโธเอง คือผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน จิตของเราก็หยุดเรียกเอง ทีนี้ถ้าหากว่าเรามีความรู้สึกอันหนึ่งแทรกขึ้นมา เอ้า ควรจะนึกถึงพุทโธอีก พอเรานึกขึ้นมาอย่างนี้สมาธิของเราจะถอนทันที แล้วกิริยาที่จิตมันรู้ ตื่น เบิกบาน จะหายไป เพราะสมาธิถอน

ทีนี้ตามแนวทางของครูบาอาจารย์ที่ท่านแนะนำพร่ำสอน ท่านจึงให้คำแนะนำว่า เมื่อเราภาวนาพุทโธไปจิตสงบวูบลงนิ่ง สว่าง รู้ ตื่น เบิกบาน แต่ไม่มีอะไรเกิดขึ้น ท่านก็ให้ประคองจิตให้อยู่ในสภาพปกติอย่างนั้น ถ้าเราสามารถประคองจิตให้อยู่ในสภาพอย่างนั้นได้ตลอดไป จิตของเราจะค่อยสงบ ละเอียดๆๆ ลงไป ในช่วงเหตุการณ์ต่างๆ มันจะเกิดขึ้น ถ้าจิตส่งกระแสออกนอกเกิดมโนภาพ ถ้าวิ่งเข้ามาข้างในจะเห็นอวัยวะภายในร่างกายทั่วหมด ตับ ไต ไส้ พุง เห็นหมด แล้วเราจะรู้สึกว่ากายของเรานี่เหมือนกับแก้วโปร่ง ดวงจิตที่สงบ สว่างเหมือนกับดวงไฟที่เราจุดไว้ในพลบครอบ แล้วสามารถเปล่งรัศมีสว่างออกมารอบๆ จนกว่าจิตจะสงบละเอียดลงไป จนกระทั่งว่ากายหายไปแล้วจึงจะเหลือแต่จิตสว่างไสวอยู่ดวงเดียว ร่างกายตัวตนหายหมด ถ้าหากจิตดวงนี้มีสมรรถภาพพอที่จะเกิดความรู้ความเห็นอะไรได้ จิตจะย้อนกายลงมาเบื้องล่าง เห็นร่างกายตัวเองนอนตายเหยียดยาวอยู่ขึ้นอืดเน่าเปื่อยผุพังสลายตัวไป

...สมาธิในอริยมรรคอริยผล
สงบละเอียดเรียวไปเหมือนปลายเข็ม

ทีนี้ถ้าหากว่า จิตย้อนมามองรู้เห็นอย่างนี้ จิตของผู้นั้นเดินทางถูก

ต้องตามแนวทางอริยมรรค อริยผล ถ้าหากว่า สงบ สว่าง นิ่ง รู้ตื่น เบิกบาน ร่างกายตัวตนหาย แล้วก็สงบละเอียดเรียวไปเหมือนปลายเข็ม อันนี้เรียกว่า สมาธิขั้นฌานสมาบัติ ไปแบบฤาษีชีไพร ถ้าหากจิตของผู้ปฏิบัติไปติดอยู่ในสมาธิแบบฌานสมาบัติ มันก็เดินฌานสมาบัติ ทีนี้ฌานสมาบัตินี้มันเจริญง่ายแล้วก็เสื่อมง่าย ในเมื่อมันเสื่อมไปแล้วมันก็ไม่มีอะไรเหลือ แต่ถ้าหากสมาธิแบบอริยมรรค อริยผลนี้ ในเมื่อเราได้สมาธิซึ่งเกิดภูมิความรู้ความเห็น เช่น เห็นร่างกายเน่าเปื่อยผุพังสลายตัวไปแล้ว ภายหลังจิตของเราก็จะบอกว่าร่างกายเน่าเปื่อยเป็นของปฏิกูล ก็ได้**อสุภกรรมฐาน** เนื้อหนังพังลงไปแล้วยังเหลือแต่โครงกระดูก ก็ได้**อัฐิกรรมฐาน** ทีนี้เมื่อโครงกระดูกสลายตัวแหลกไปในผืนแผ่นดิน จิตก็สามารถกำหนดรู้ ได้**ธาตุกรรมฐาน** แต่เมื่อในช่วงที่จิตเป็นไปนี่ จิตจะไม่มีความคิด ต่อเมื่อถอนจากสมาธิมาแล้วสิ่งรู้หายไปหมด พอรู้ว่ามันมาสัมพันธ์กับกายเท่านั้นเอง จิตตรงนี้จะอธิบายให้ตัวเองฟังว่านี่คือการตาย ตายแล้วมันก็ขึ้นอืด น้ำเหลืองไหล เนื้อหนังพังไปเป็นของปฏิกูลน่าเกลียดโสโครก ในเมื่อเนื้อหนังพังไปหมดแล้วก็ยังเหลือแต่โครงกระดูก ทีนี้โครงกระดูกมันก็แหลกละเอียดหายจมลงไปในผืนแผ่นดิน ทำไมมันจึงเป็นอย่างนั้น ก็เพราะเหตุว่าร่างกายของคนเรานี้มันมีแต่ธาตุสี่ ดิน น้ำ ลม ไฟ ไหนเล่าสัตว์บุคคลตัวตนเราเขามีที่ไหน ถ้าจิตมันเกิดภูมิความรู้ขึ้นมาอย่างนี้ ภาวนาในขณะเดียวความเป็นไปของจิตที่รู้เห็นไปอย่างนี้ได้ทั้งอสุภกรรมฐาน อัฐิกรรมฐาน ธาตุกรรมฐาน ประโยคสุดท้าย ไหนเล่าสัตว์ บุคคล ตัวตนเราเขามีที่ไหน จิตรู้อนัตตา เรียกว่า **อนัตตานุปัสสนาญาณ** ภาวนาทีเดียวได้ทั้งสมถะ ได้ทั้งวิปัสสนา

...ความเกี่ยวเนื่องแห่งมรรคและผล
เมื่อไม่มีสมาธิ ไม่มีฌาน ไม่มีฌาน ไม่มีวิปัสสนา

การกำหนดหมายสิ่งปฏิกูลน่าเกลียดหรือกำหนดหมายรู้โครงกระดูก แล้วก็กำหนดหมายรู้ธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นสมถกรรมฐาน ส่วนความรู้ที่ว่าสัตว์ บุคคลตัวตนเราเขามีที่ไหน เป็นวิปัสสนากรรมฐาน เพราะฉะนั้นท่านนักปฏิบัติทั้งหลาย สมถกรรมฐานวิปัสสนากรรมฐานเป็นคุณธรรมอาศัยซึ่งกันและกัน เมื่อไม่มีสมาธิ ไม่มีฌาน ไม่มีฌาน ไม่มีวิปัสสนา เมื่อไม่มีวิปัสสนาก็ไม่มีวิชชาความรู้แจ้งเห็นจริง เมื่อไม่รู้แจ้งเห็นจริงจิตไม่ปล่อยวางก็ไม่เกิดวิมุตติความหลุดพ้น สายสัมพันธ์มันก็ไปกันอย่างนี้ อันนี้เป็นแนวทางการปฏิบัติกรรมฐานในสายของหลวงปู่เสาร์

เพราะฉะนั้น เราอาจจะเคยได้ฟังว่า ภาวนาพุทโธ แล้วจิตได้แต่สมถกรรมฐานไม่ถึงวิปัสสนาอนุสติ ๑๐ พุทธานุสติ ธัมมานุสติ สังฆานุสติ สีลานุสติ จาคานุสติ อุปสมานุสติ ภาวนาแล้วจิตสงบหรือบริกรรมภาวนา เมื่อจิตสงบแล้วถึงแค่สมถกรรมฐาน เพราะว่าภาวนาไปแล้วมันทิ้งคำถาวนา เพราะฉะนั้น คำว่า พุทโธๆๆ นี้มันไม่ได้ติดตามไปกับสมาธิ พอจิตสงบเป็นสมาธิแล้วมันทิ้งทันที ทิ้งแล้วมันก็ได้แต่สงบนิ่งแต่อนุสติ ๒ คือ กายคตานุสติ อานาปานสติ ถ้าตามหลักวิชาการท่านว่า ได้ทั้งสมถะทั้งวิปัสสนา ทีนี้ถ้าเราภาวนาพุทโธ เมื่อจิตสงบนิ่งสว่าง รู้ ตื่น เบิกบาน ถ้ามันเพ่งออกไปข้างนอกไปเห็นภาพนิมิต ถ้าหากว่านิมิตนิ่งไม่มีการเปลี่ยนแปลงก็เป็นสมถกรรมฐาน ถ้าหากนิมิตเปลี่ยนแปลงก็เป็นวิปัสสนากรรมฐาน ทีนี้ถ้าหากจิตทิ้งพุทโธ

แล้วจิตอยู่นิ่งสว่าง จิตวิ่งเข้ามาข้างใน มารู้เห็นภายในกาย รู้อาการ ๓๒ รู้ความเปลี่ยนแปลงของร่างกาย ซึ่งร่างกายปกติแล้วมันตายเน่าเปื่อยผุพังสลายตัวไป มันเข้าไปกำหนดรู้ความเปลี่ยนแปลงของสภาวะคือกายกับจิตมันก็เป็นวิปัสสนากรรมฐาน มันก็คลุกเคล้าอยู่ในอันเดียวกันนั่นแหละ

แล้วอีกประการหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเราจะเคยได้ยินได้ฟังว่าสมาธิขั้นสมถะมันไม่เกิดภูมิความรู้ อันนี้ก็เข้าใจผิด ความรู้แจ้งเห็นจริงเราจะรู้ชัดเจนในสมาธิขั้นสมถะ เพราะสมาธิขั้นสมถะนี่มันเป็นสมาธิที่อยู่ในฌาน สมาธิที่อยู่ในฌานมันเกิดอภิญญา ความรู้ยิ่งเห็นจริงแต่ความรู้เห็นทุกสิ่งทุกอย่างในขณะที่จิตอยู่ในสมาธิขั้นสมถะ มันจะรู้เห็นแบบชนิดไม่มีภาษาที่จะพูดว่าอะไรเป็นอะไรสักแต่ว่ารู้สักแต่ว่าเห็นเช่น มองเห็นการตาย ตายแล้วมันก็ไม่ว่า เน่าแล้วมันก็ไม่ว่า ผุพังสลายตัวไปแล้ว มันก็ไม่ว่าในขณะที่มันรู้อยู่นั่น แต่เมื่อมันถอนออกมาแล้วยังเหลือแต่ความทรงจำ จิตจึงจะมาอธิบายให้ตัวเองฟังเพื่อความเข้าใจทีหลังเรียกว่าเจริญวิปัสสนา

หลวงปู่เสาร์ทิพยจักษุ
กรรมฐานนี่ เครื่องรางของขลัง รูปเหรียญหมู่นี้ไม่มี

มีผู้บอกว่าเคยได้ฟังมาว่าหลวงปู่ฝั้นดูหมอเก่ง หลวงพ่อแก้ว่า... ไม่มีน้า...ไม่เคยหรอก เหมือนๆ กับมีพระองค์หนึ่งว่าหลวงปู่เสาร์หลวงปู่มั่น ไปตัดเหล็กไหลที่ถ้ำสระบัว ภูเขาควาย มันไม่ตรงกับความจริงเลยแม้แต่นิดหนึ่ง พระองค์นั้นชื่อพระอาจารย์จันทร์ เดี๋ยวนี้ก็ยังมีชีวิตอยู่

เขาบอกว่าตั้งแต่เขาเป็นเณรโน่น ทีนี้เหล็กไหลมันเป็นทรัพย์ในดินสินในน้ำ ท่านผู้เคร่งต่อพระธรรมวินัยท่านจะไปทำได้อย่างไร

ขนาดหลวงพ่อเอาสีผึ้งใส่มาในย่ามนี่ท่านยังว่าเอาๆ ยังงงยังกะไก่ตาแตกเลย... โอ๊ย! หลวงปู่นี่มาค้นดูย่ามเราตั้งแต่เมื่อไร ตลับสีผึ้งนี่มีโยมเขาทำให้ตั้งแต่เป็นเณรอยู่บ้านนอก เขาบอกว่าอันนี้จะไปเรียนหนังสือ มันเรียนหนังสือดี ก็เลยเอามา... หลวงปู่เสาร์ดุ จะมาภาวนาเอามรรคผลนิพพาน ยังเอาตลับสีผึ้งใส่ย่ามมาด้วยมันจะไปได้อย่างไร... ว้า หลวงปู่นี่มาค้นย่ามเราตั้งแต่เมื่อไร พอตื่นเช้ามาก็เอามัดติดก้อนอิฐปาลงแม่น้ำมูลเลย... ไม่มีหรอกกรรมฐานนี่ เครื่องรางของขลัง รูปเหรียญหมู่นี้ไม่มี

...หลักปฏิบัติที่ครูบาอาจารย์ให้ไว้
อาศัยอยู่ตามถ้ำบ้าง ตามโคนต้นไม้บ้าง

พระบูรพาจารย์ของเรา เราถือว่าพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล เป็นพระอาจารย์องค์แรกและเป็นผู้นำหมู่คณะลูกศิษย์ลูกหา ออกเดินธุดงคกรรมฐาน ชอบพักพิงอยู่ตามป่าตามที่วิเวก อาศัยอยู่ตามถ้ำบ้าง ตามโคนต้นไม้บ้าง และท่านอาจารย์มั่นก็เป็นอีกท่านหนึ่งซึ่งเป็นลูกศิษย์พระอาจารย์เสาร์ หลวงพ่อสิงห์ ขนฺตยาคโม ก็เป็นลูกศิษย์ของท่านอาจารย์เสาร์และท่านอาจารย์มั่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระอาจารย์สิงห์เปรียบเสมือนหนึ่งว่าเป็นเสนาธิการใหญ่ของกองทัพธรรม ได้นำหมู่คณะออกเดินธุดงค์ไปตามราวป่าตามเขา อยู่อัพโภกาส อยู่ตามโคนต้นไม้ อาศัยอยู่ตามถ้ำ พักพิงอาศัยอยู่ในราวป่าห่างจากหมู่บ้าน

ประมาณ ๕๐๐ เมตร การธุดงค์ของพระอาจารย์เสาร์ พระอาจารย์มั่น พระอาจารย์สิงห์จะไม่นิยมที่จะไปปักกลดอยู่ตามละแวกบ้าน ตามสนามหญ้า หรือตามบริเวณโรงเรียน หรือใกล้ๆ กับถนนหนทางในที่ซึ่งเป็นที่ชุมนุมชน ท่านจะออกแสวงหาวิเวกในราวป่าห่างไกลกันจริงๆ

บางทีไปอยู่ในป่าเขาที่ไกล ตื่นเช้าเดินจากที่พักลงมาสู่หมู่บ้านเพื่อบิณฑบาต เมื่อบิณฑบาตเสร็จแล้ว กลับไปถึงที่พักเป็นเวลา ๑๑.๐๐ น. หรือ ๕ โมงก็มี อันนี้คือหลักการปฏิบัติของพระธุดงคกรรมฐานในสายพระอาจารย์มั่น พระอาจารย์เสาร์ ซึ่งบางทีอาจจะผิดแผกจากพระธุดงค์ในสมัยปัจจุบัน ซึ่งไปปักกลดอยู่ตามสนามหญ้า หรือตามสถานีรถไฟ ตามบริเวณโรงเรียนหรือศาลเจ้าต่างๆ พระอาจารย์เสาร์ พระอาจารย์มั่น พระอาจารย์สิงห์ ไม่นิยมทำเช่นนั้น ไปธุดงค์ก็ต้องไปป่ากันจริงๆ ที่ใดซึ่งมีอันตราย ท่านก็ยิ่งไปเพื่อเป็นการทดสอบความสามารถของตัวเอง และเป็นการฝึกฝนลูกศิษย์ลูกหาให้มีความกล้าหาญเผชิญต่อภัยของชีวิต ตะล่อมจิตให้ยึดมั่นในคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อย่างแน่วแน่

เมื่อไปในสถานที่ที่คิดว่ามีอันตราย ไปอยู่ในที่ห่างไกลพี่น้องเพื่อนฝูงสหธรรมิกก็ไปอยู่บริเวณที่ห่างๆ กัน ในเมื่อจิตใจเกิดความหวาดกลัวภัยขึ้นมา จิตใจก็วิ่งเข้าสู่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ยึดเอาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะอย่างเหนียวแน่น เพราะในขณะนั้นไม่มีใครอีกแล้วที่จะเป็นเพื่อนตาย ดังนั้น ท่านจึงมีอุบายให้ไปฝึกฝนอบรมตัวเอง ฝึกฝนอบรมบรรดาลูกศิษย์ลูกหา ผู้ติดตาม ในสถานที่วิเวกห่างไกลเต็มไปด้วยภัยอันตราย เพื่อให้ลูกศิษย์ลูกหามี

ความกล้าหาญชาญชัย ในการที่จะเสียสละเพื่อบูชาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เพื่อบูชาพระรัตนตรัยอย่างแท้จริง การฝึกฝนอบรมหรือการอบรมสั่งสอนของครูบาอาจารย์ดังกล่าวนั้น ท่านยึดหลักที่จะพึงให้ลูกศิษย์ปฏิบัติเป็นกิจวัตรประจำวันดังนี้

ท่านจะสอนให้พวกเราประกอบความเพียรดังกล่าวตั้งแต่หัวค่ำจนกระทั่งเวลา ๔ ทุ่ม พอถึง ๔ ทุ่มแล้วก็จำวัดพักผ่อนตามอัธยาศัย พอถึงตี ๓ ท่านก็เตือนให้ลุกขึ้นมาบำเพ็ญเพียร เดินจงกรม นั่งสมาธิภาวนาหรือทำวัตรสวดมนต์ก็ตามแต่ที่จะถนัด แต่หลักที่ท่านยึดเป็นหลักที่แน่นอนที่สุดก็คือว่าในเบื้องต้นท่านจะสอนให้ลูกศิษย์หัดนอน ๔ ทุ่ม ตื่นตี ๓ ในขณะที่ยังไม่ได้นอนหรือตื่นขึ้นมาแล้วก็ทำกิจวัตร มีการสวดมนต์ไหว้พระ เดินจงกรม นั่งสมาธิภาวนา ท่านก็จะสอนให้ทำอย่างนี้ อันนี้เป็นหลักสำคัญที่ท่านจะรีบเร่งอบรมสั่งสอนและฝึกลูกศิษย์ให้ทำให้ได้ ถ้าหากยังทำไม่ได้ท่านก็ยังไม่อบรมสั่งสอนธรรมะส่วนละเอียดขึ้นไป เพราะอันนี้เป็นการฝึกหัดดัดนิสัยให้มีระเบียบ นอนก็มีระเบียบ ตื่นก็มีระเบียบ การฉันก็ต้องมีระเบียบ คือฉันหนเดียวเป็นวัตร ฉันในบาตรเป็นวัตร บิณฑบาตฉันเป็นวัตร อันนี้เป็นข้อวัตรที่ท่านถือเคร่งนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อฉันในบาตร ฉันหนเดียว อันนี้ท่านยึดเป็นหัวใจหลักของการปฏิบัติกรรมฐานเลยทีเดียว

...หลักสมถวิปัสสนาของหลวงปู่เสาร์
พิจารณากายแยกออกเป็นธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ

หลักการสอนท่านก็สอนในหลักของสมถวิปัสสนา ดังที่เราเคย

ได้ยินได้ฟังกันมาแล้วนั้น แต่ท่านจะเน้นหนักในการสอนให้เจริญพุทธคุณเป็นส่วนใหญ่ เมื่อเจริญพุทธคุณจนคล่องตัวจนชำนิชำนาญแล้ว ก็สอนให้พิจารณากายคตาสติ เมื่อสอนให้พิจารณากายตาสติ พิจารณาอสุภกรรมฐาน จนคล่องตัวจนชำนิชำนาญแล้ว ก็สอนให้พิจารณาธาตุกรรมฐาน ให้พิจารณากายแยกออกเป็นธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ แล้วก็พยายามพิจารณาว่าในร่างกายของเรานี้ไม่มีอะไร มีแต่ธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ ประชุมกันอยู่เท่านั้น หาสัตว์บุคคลตัวตนเราเขาไม่มี ในเมื่อฝึกฝนอบรมให้พิจารณาจนคล่องตัว จิตก็จะมองเห็นสิ่งที่ไม่มีตัวตน คือเห็นว่าร่างกายนี้ ไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน เป็นอนัตตาทั้งนั้น จะว่ามีตัวมีตนในเมื่อแยกออกไปแล้ว มันก็มีแต่ธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ สัตว์ บุคคลตัวตนเราเขาไม่มี แต่อาศัยความประชุมพร้อมของธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ มีปฏิสนธิ จิตปฏิสนธิวิญญาณมายึดครองอยู่ในร่างอันนี้ เราจึงสมมติบัญญัติว่า สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา

อันนี้เป็นแนวการสอนของพระอาจารย์เสาร์ พระอาจารย์มั่นและพระอาจารย์สิงห์ การพิจารณาเพียงแค่ว่าพิจารณากายคตาสติก็ดีพิจารณาธาตุกรรมฐานก็ดี ตามหลักวิชาการท่านว่าเป็นอารมณ์ของสมถกรรมฐาน แต่ท่านก็ย้ำให้พิจารณาอยู่ในกายคตาสติกรรมฐานกับธาตุกรรมฐานนี้เป็นส่วนใหญ่ ที่ท่านย้ำๆ ให้พิจารณาอย่างนั้น ก็เพราะว่าทำให้ภูมิจิตภูมิใจของนักปฏิบัติก้าวขึ้นสู่ภูมิแห่งวิปัสสนาได้เร็วโดยเฉพาะอย่างยิ่งการพิจารณากายคตาสติ แยก ผม ขน เล็บ ฟัน หนังเนื้อ เอ็น กระดูก เป็นต้น ออกเป็นส่วนๆ เราจะมองเห็นว่าในกายของเรานี้ก็ไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน มันเป็นแต่เพียง ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ

เอ็น กระดูกเท่านั้น ถ้าว่ากายนี้เป็นตัวเป็นตน ทำไมจึงจะเรียกว่าผม ทำไมจึงจะเรียกว่าขน ทำไมจึงจะเรียกว่าเล็บ ว่าฟัน ว่าเนื้อ ว่าเอ็น ว่ากระดูก ในเมื่อแยกออกไปเรียกอย่างนั้นแล้ว มันก็ไม่มีสัตว์บุคคลตัวตนเราเขา นอกจากนั้นก็จะมองเห็นอสุภกรรมฐาน เห็นว่าร่างกายนี้เต็มไปด้วยของปฏิกูลน่าเกลียดโสโครกน่าเบื่อหน่าย ไม่น่ายึดมั่นถือมั่นว่าเป็นอัตตาตัวตน แล้วพิจารณาบ่อยๆ พิจารณาเนืองๆ จนกระทั่งจิตเกิดความสงบ สงบแล้วจิตจะปฏิวัติตัวไปสู่การพิจารณาโดยอัตโนมัติ ผู้ภาวนาก็เริ่มจะรู้แจ้งเห็นจริงในความเป็นจริงของร่างกายอันนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพิจารณาธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ พิจารณากายแยกออกเป็นส่วนๆ ส่วนนี้เป็นดิน ส่วนนี้เป็นน้ำ ส่วนนี้เป็นลม ส่วนนี้เป็นไฟ เราก็จะมองเห็นว่าร่างกายนี้สักแต่ว่าเป็นดิน เป็นน้ำ เป็นลม เป็นไฟ สัตว์บุคคลตัวตนเราเขาไม่มี ก็ทำให้จิตของเรามองเห็นอนัตตาได้เร็วขึ้น เพราะฉะนั้น การเจริญกายคตาสติก็ดี การเจริญธาตุกรรมฐานก็ดี จึงเป็นแนวทางให้จิตดำเนินก้าวขึ้นสู่ภูมิแห่งวิปัสสนาได้

และอีกอันหนึ่งอานาปานสติ ท่านก็ยึดเป็นหลักการสอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรรมฐานอานาปานสติ การกำหนดพิจารณากำหนดลมหายใจนั้น จะไปแทรกอยู่ทุกกรรมฐาน จะบริกรรมภาวนาก็ดี จะพิจารณาก็ดีในเมื่อจิตสงบลงไป ปล่อยวางอารมณ์ที่พิจารณาแล้ว ส่วนใหญ่จิตจะไปรู้อยู่ที่ลมหายใจเข้าออก ในเมื่อจิตตามรู้ลมหายใจเข้าออก กำหนดรู้ลมหายใจเข้าออกอยู่เป็นปกติ จิตเอาลมหายใจเป็นสิ่งรู้ สติเอาลมหายใจเป็นสิ่งระลึก ลมหายใจเข้าออกเป็นไปตามปกติของร่างกาย เมื่อสติไปจับอยู่ที่ลมหายใจ ลมหายใจก็เป็นฐานที่ตั้งของสติ

ลมหายใจเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องด้วยกาย สติไปกำหนดรู้อยู่ที่ลมหายใจเข้าออก จดจ่ออยู่ที่ตรงนั้น วิตกถึงลมหายใจ มีสติรู้พร้อมอยู่ในขณะนั้น จิตก็มีวิตกวิจารอยู่กับลมหายใจ เมื่อจิตสงบลงไป ลมหายใจก็ค่อยละเอียดๆ ลงไปเรื่อยๆ จนกระทั่งในที่สุดลมหายใจก็หายขาดไป เมื่อลมหายใจหายขาดไปจากความรู้สึก ร่างกายที่ปรากฏว่ามีอยู่ก็พลอยหายไปด้วย ในเมื่อเป็นเช่นนั้น ถ้าหากว่าลมหายใจยังไม่หายขาดไป กายก็ยังปรากฏอยู่ เมื่อจิตตามลมหายใจเข้าไปข้างใน จิตจะไปสงบนิ่งอยู่ในท่ามกลางของกาย แล้วก็แผ่รัศมีออกมารู้ทั่วทั้งกาย จิตสามารถที่จะมองเห็นอวัยวะต่างๆ ภายในร่างกายได้หมดทั้งตัว เพราะลมย่อมวิ่งเข้าไปที่ส่วนต่างๆ ของร่างกาย ลมวิ่งไปถึงไหนจิตก็รู้ไปถึงนั่น ตั้งแต่หัวจรดเท้า ตั้งแต่เท้าจรดหัว ตั้งแต่แขนซ้ายแขนขวา ขาขวาขาซ้าย เมื่อจิตตามลมหายใจเข้าไปแล้ว จิตจะรู้ทั่วกายหมด ในขณะใดกายยังปรากฏอยู่ จิตสงบอยู่ สงบนิ่ง รู้สว่างอยู่ในกาย วิตก วิจาร คือจิตรู้อยู่ภายในกาย สติก็รู้พร้อมอยู่ในกาย ในอันดับนั้นปีติและความสุขย่อมบังเกิดขึ้น เมื่อปีติและความสุขบังเกิดขึ้น จิตก็เป็นหนึ่ง นิวรณ์ ๕ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ วิจิกิจฉา ก็หายไป จิตกลายเป็นสมถะ มีพลังพอที่จะปราบนิวรณ์ ๕ ให้สงบระงับไป ผู้ภาวนาก็จะมองเห็นผลประโยชน์ในการเจริญสมถกรรมฐาน

อันนี้เป็นปฏิปทาย่อๆ ของครูบาอาจารย์ที่นำมาเล่าเพื่อจะเป็นประโยชน์แก่สหธรรมิก ทีนี้หลักบริกรรมภาวนาพุทโธ เมื่อบริกรรมภาวนาพุทโธทำจิตให้เป็นสมาธิคล่องตัวจนชำนิชำนาญพอสมควรแล้ว เพื่อจะให้จิตมีสติปัญญาก้าวขึ้นสู่ภูมิแห่งวิปัสสนา

อับดับที่ ๒ ท่านให้พิจารณากายคตาสติ ให้พิจารณาผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก ให้มองเห็นเป็นสิ่งปฏิกูลน่าเกลียดโสโครก การพิจารณากายคตาสติท่านถือคติเป็น ๒ อย่าง อย่างหนึ่งพิจารณาไปโดยอนุโลม ไปตามลำดับจนครบอาคาร ๓๒ และอีกอย่างหนึ่งท่านให้พิจารณาเพียงอย่างเดียว คือ ให้กำหนดจดจ้องมองดูที่บริเวณหน้าอก แล้วกำหนดจิตลอกหนังออกลอกเนื้อออก มองให้มันถึงกระดูก พิจารณากลับไปกลับมาอยู่อย่างนั้น จนจิตเชื่อมั่นว่ามีกระดูกอยู่ที่ตรงนี้ในอันดับต่อไปท่านก็ให้บริกรรมภาวนาอัฐิๆ ๆ แล้วก็จ้องความรู้สึกของจิตลงไปในบริเวณหน้าอก พยายามทำบ่อยๆ ทำเนืองๆ ทำให้มากๆ ในที่สุดเมื่อจิตสงบลงไปแล้ว จะได้นิมิตมองเห็นโครงกระดูก บริเวณหน้าอกหรือโดยทั่วตัว ในเมื่อเห็นโครงกระดูกขึ้นมาแล้ว ก็เพ่งจ้องมองดูที่โครงกระดูกจนกระทั่งโครงกระดูกมันแหลกละเอียดสลายตัวไปหรือได้อสุภกรรมฐาน ในเมื่อพิจารณาอสุภกรรมฐานรู้จริงเห็นจริงเป็นอุบายระงับราคาความกำหนดยินดีไม่ให้เกิดขึ้นกลุ้มรุมจิตใจ เพื่อจะได้มีโอกาสบำเพ็ญเพียรภาวนาในขั้นต่อไป

เสร็จแล้วพระอาจารย์เสาร์ท่านสอนให้พิจารณาร่างกายให้มองเห็นด้วยความเป็นธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ คือแยกออกไปว่าร่างกายนี้มีแต่ดิน แต่น้ำ แต่ลม แต่ไฟ ในเมื่อแยกออกไปแล้วก็ไม่มีสัตว์บุคคล ตัวตนเราเขา พิจารณาให้มองเห็นเป็นนิมิตว่าร่างกายนี้มีแต่ดิน น้ำ ลม ไฟ กันแท้จริง จนกระทั่งจิตยอมรับว่า สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ในดิน น้ำ ลม ไฟ ไม่มีความเป็นคนเป็นสัตว์ เพราะอาศัยดิน น้ำ ลม ไฟ ยังคุมกันอยู่ มีปฏิสนธิวิญญาณมายึดครองโดยความเป็นเจ้าของ เพราะอาศัยกิเลส

ตัณหา อุปาทาน กรรม จึงทำให้เราเกิดยึดมั่นถือมั่นว่าอัตตาตัวตน ยึดว่าของเราของเขา ร่างกายของเราของเขา

ในเมื่อเห็นว่าร่างกายเป็นแต่เพียงธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ หาสัตว์บุคคลตัวตนเราเขาไม่มี ในเมื่อเป็นเช่นนั้น จิตของผู้ภาวนาก็ได้อนัตตา-นุปัสสนาญาณ เห็นว่าร่างกายเป็นอนัตตาหมดทั้งสิ้น ภูมิจิตภูมิใจก็ก้าวขึ้นสู่ภูมิธรรมเองโดยอัตโนมัติอันนี้เป็นปฏิปทาของท่านอาจารย์เสาร์และท่านอาจารย์มั่น ที่เคยได้ยินได้ฟังมาเพียงเล็กๆ น้อยๆ นำมาเล่าเพื่ออาจจะเกิดประโยชน์แก่วงการนักปฏิบัติบ้าง

หลวงปู่มั่นเทศน์งานศพหลวงปู่เสาร์
ลูกศิษย์พระอาจารย์มั่นต้องปฏิบัติอย่างพระอาจารย์มั่นปฏิบัติ

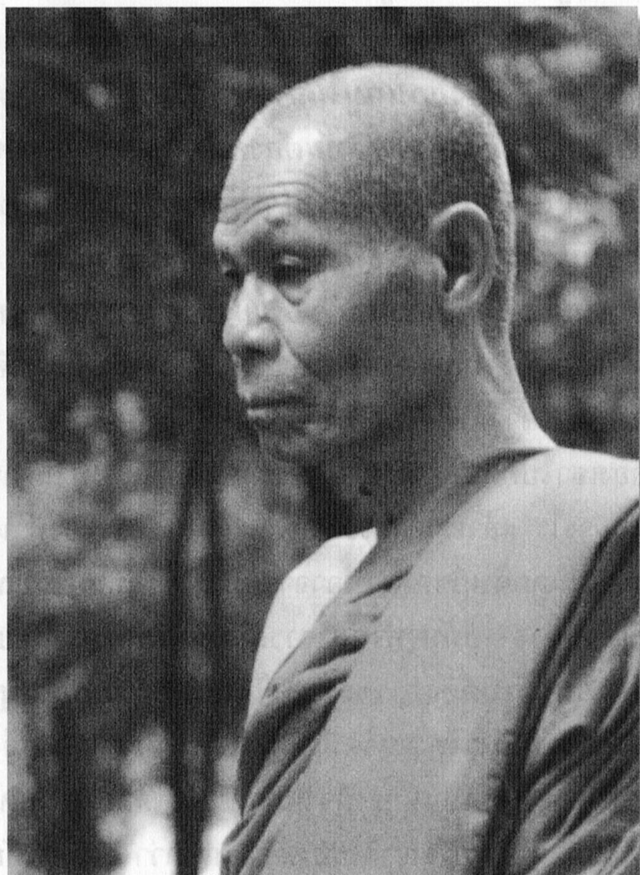
จำได้ว่างานศพหลวงปู่เสาร์ ตอนนั้นหลวงพ่อบวชเป็นพระได้พรรษาหนึ่ง อยู่วัดสระปทุม ใครต่อใครเขาก็ไปกัน แต่พระอุปัชฌาย์ให้หลวงพ่อเฝ้ากุฏิ เลยไม่ได้ไปกับเขา พอพระอุปัชฌาย์ท่านไป กลับมาก็มาเทศน์ให้ฟัง

...เจ้าคุณปัญญาพิศาลเถรกับหลวงปู่เสาร์นี่ท่านให้คำมั่นสัญญากัน ถ้าใครตายก่อนให้ไปทำศพ หลวงปู่เสาร์ตายก่อนจึงทำที่วัดบูรพาฯ

และอีกอย่างหนึ่ง เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๖ ท่านอาจารย์เสาร์ได้มรณภาพลงแล้วก็ได้ฌาปนกิจคือ ถวายพระเพลิงเผาศพท่านอาจารย์เสาร์ ในงานนั้นท่านอาจารย์มั่นก็ไปร่วมในงานด้วยในฐานะที่ท่านก็เป็นอันเตวาสิกของท่านอาจารย์เสาร์ ซึ่งอยู่ในระดับผู้ใหญ่ท่านหนึ่ง ในขณะที่

ท่านแสดงธรรม ท่านอาจารย์มั่นแสดงธรรมว่า ***"เมื่อสมัยท่านอาจารย์เสาร์ยังมีชีวิตอยู่ ท่านก็เป็นครูบาอาจารย์อบรมสั่งสอนเรา บัดนี้ท่านอาจารย์เสาร์ได้มรณภาพไปแล้ว ก็ยังเหลือแต่เราพระอาจารย์มั่นจะเป็นอาจารย์อบรมสั่งสอนหมู่ในสายนี้ต่อไป ดังนั้น ท่านผู้ใดสมัครใจเป็นลูกศิษย์ท่านอาจารย์มั่นต้องปฏิบัติตามปฏิปทาของท่านอาจารย์มั่น ถ้าใครไม่สมัครใจหรือปฏิบัติตามไม่ได้ อย่ามายุ่งกับท่านอาจารย์มั่นเป็นอันขาด ทีนี้ถ้าเราคืออาจารย์มั่นตายไปแล้ว ก็ยังเหลือแต่ท่านสิงห์นั่นแหละ พอจะเป็นครูบาอาจารย์สั่งสอนหมู่ได้"*** ท่านเทศน์ไว้อย่างนี้จำไว้นะ ไม่ทราบว่าสหธรรมิกซึ่งเป็นลูกศิษย์ของท่านอาจารย์มั่นจะจำได้หรือเปล่า ถ้าหากจำได้ก็ขออภัยด้วย ถ้าหากจำไม่ได้ก็ลองเอาไปคิดเป็นการบ้านดูซิว่า ปฏิปทาของท่านอาจารย์มั่นท่านปฏิบัติอย่างไร แล้วเราควรจะดำเนินตามแนวทางของท่านอย่างไรจึงจะได้ชื่อว่าเป็นลูกศิษย์ของท่านอาจารย์มั่น **ท่านทั้งหลายลองคิดดูซิว่า สมัยที่ท่านอาจารย์มั่น ท่านอาจารย์เสาร์ยังอยู่ บางสิ่งบางอย่างที่เราอนุโลมตามความต้องการของชาวโลกแทบจะไม่ปรากฏ** แม้แต่การทำบุญมหาชาติ การจัดงานวัดมีมหรสพต่างๆ เราไม่เคยมี มาสมัยปัจจุบันนี้ครูบาอาจารย์ก็เป็นนักธุรกิจไปกันเสียไม่ได้หยุดจากเหนือไปใต้จากใต้ไปเหนือ ไปเที่ยวโปรดญาติโยม แต่ไม่แน่นักว่าไปเที่ยวให้ญาติโยมโปรดหรือไปโปรดญาติโยมกันแน่ก็ไม่ทราบ อันนี้ก็คือของฝากให้ลูกศิษย์ครูบาอาจารย์ได้นำไปพิจารณาเป็นการบ้าน

พระราชสังวรญาณ
(หลวงพ่อพุธ ฐานิโย)

หลักธรรมที่บูรพาจารย์ยกย่อง ของ พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล จตุรารักขกัมมัฏฐาน

(๑) วิธีระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย

อนึ่ง *เมื่อจะระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย พึงระลึกดังนี้ก็ได้ว่า เพลิงกิเลส เพลิงทุกข์ลุกโพลงรุ่งเรืองไหม้สัตว์เผาสัตว์ ให้รุ่มร้อนอยู่เป็นนิตย์ในภพทั้ง ๓ เพลิงกิเลสนั้น คือ ราคะ ความกำหนัดยินดี โทสะ ความเคืองคิด ประทุษร้าย และโมหะ ความหลงไม่รู้จริง*

ราคะ โทสะ โมหะ ทั้ง ๓ นี้ ท่านกล่าวว่าเป็นเพลิงเพราะเป็นเครื่องร้อนรนกระวนกระวายของสัตว์ **เพลิงทุกข์** นั้นคือ **ชาติ** ความเกิด คือขันธ์ อายตนะและนามรูปที่เกิดปรากฏขึ้น **ชรา** ความแก่ทรุดโทรมคร่ำคร่า และ **มรณะ** ความตายคือชีวิตขาดกาย แตกวิญญาณดับ

โสกะ ความเหือดแห้งใจเศร้าใจ

ปริเทวะ ความบ่นเพ้อคร่ำครวญร่ำไร

ทุกข์ ทนยากเจ็บปวดเกิดขึ้นในกาย

โทมนัส ความเป็นผู้มีใจชั่วเสียใจ

อุปายาส ความคับแค้นอัดอั้นใจ

ทุกข์ มีชาติเป็นต้นเหล่านี้ ท่านกล่าวว่าเป็นเพลิง เพราะเป็นทุกข์ให้เกิดความร้อนรนกระวนกระวายต่างๆ แก่สัตว์ เพลิงกิเลส

เพลิงทุกข์เหล่านี้ ยกพระพุทธเจ้าเสียแล้วไม่มีผู้ใดผู้หนึ่งในโลกดับได้ แต่ผู้ที่จะรู้ว่าเป็นเพลิงเครื่องร้อนเท่านั้นก็หายากเสียแล้ว ผู้ที่จะดับเพลิงนั้นจะได้มาแต่ไหนเล่า ก็ในโลกหมดทั้งสิ้นไม่มีผู้ใดผู้หนึ่งดับได้ จึงพากันร้อนรนกระวนกระวายอยู่ด้วยเพลิงหมดทั้งโลก ก็ไม่รู้สึกตัวว่าเพลิงมันไหม้มันเผาเอาให้เร่าร้อนอยู่เป็นนิตย์ เพราะอวิชชาความหลงไม่รู้จริง

สัมมาสัมพุทโธ ภะคะวา พระผู้มีพระภาคที่เป็นที่พึ่งของเรา พระองค์ตรัสรู้ชอบตรัสรู้ดีแล้วเอง ตรัสรู้จริงเห็นจริง ดับเพลิงกิเลสเพลิงทุกข์ของพระองค์ได้แล้ว คือทำให้แจ้งซึ่งกิเลสนิพพานได้แล้ว ทรงสั่งสอนสัตว์ให้รู้ตามเห็นตาม ดับเพลิงกิเลส เพลิงทุกข์ ทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานได้ด้วยพระองค์นั้น จึงเป็นผู้เลิศกว่าสัตว์ ประเสริฐกว่าสัตว์ เป็นผู้อัศจรรย์ใหญ่ยิ่งนักควรเลื่อมใสจริงๆ

สวากขาโต ภะคะวะตา ธัมโม พระธรรมที่เป็นที่พึ่งของเราที่พระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้ว ทรงคุณคือดับเพลิงกิเลสเพลิงทุกข์ของสัตว์ผู้ปฏิบัติชอบ ช่วยให้พ้นจากทุกข์ภัยทั้งสิ้นได้ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา มรรค ผล นิพพาน พระธรรมนั้น ท่านทรงคุณคือดับเพลิงกิเลสเพลิงทุกข์ได้อย่างนี้ จึงเป็นอัศจรรย์ใหญ่ยิ่งนัก ควรเลื่อมใสจริงๆ

สุปฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ พระสงฆ์ผู้สาวกของพระผู้มีพระภาค ที่เป็นที่พึ่งของเรา ท่านปฏิบัติดีแล้ว ทำให้บริบูรณ์ในศีล สมาธิ ปัญญา บรรลุมรรคผลทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน ดับเพลิงกิเลสเพลิงทุกข์ของตนได้แล้ว สั่งสอนผู้อื่นให้รู้ตามเห็นตาม ดับเพลิงกิเลสเพลิงทุกข์ได้ด้วย และเป็นเขตให้เกิดบุญเกิดกุศล แก่เทวดา

มนุษย์มากมายนัก พระสงฆ์นั้นท่านปฏิบัติดีอย่างนี้ จึงเป็นอัศจรรย์ใหญ่ยิ่งนัก ควรเลื่อมใสจริงๆ

เมื่อนึกถึงคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ๓ รัตนะนี้ ตรึกตรองด้วยปัญญา ครั้นเห็นจริงเกิดความเลื่อมใสขึ้นแล้ว จะนึกแต่ในใจหรือจะเปล่งวาจาว่า

อะโห พุทโธ พระพุทธเจ้าที่เป็นที่พึ่งของเรา พระองค์ตรัสรู้จริงเห็นจริง สำเร็จประโยชน์ตน สำเร็จประโยชน์ผู้อื่นได้แล้ว ควรซึ่งทักษิณาอันเลิศ เป็นผู้ประเสริฐกว่าสัตว์หมดทั้งสิ้นเป็นอัศจรรย์ น่าเลื่อมใสจริง

อะโห ธัมโม พระธรรมที่เป็นที่พึ่งของเรา ท่านทรงคุณคือดับกิเลสเครื่องร้อนใจของสัตว์ได้ นำสัตว์ออกจากทุกข์ได้ เป็นอัศจรรย์น่าเลื่อมใสจริง

อะโห สังโฆ พระสงฆ์ที่เป็นที่พึ่งของเรา ท่านปฏิบัติดีแล้ว เป็นเขตบุญอันเลิศ หาเขตบุญอื่นยิ่งกว่าไม่มี เป็นอัศจรรย์น่าเลื่อมใสจริง ภาวนาดังนี้ ก็ได้ดีทีเดียว

เมื่อพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ๓ รัตนะ นี้เป็นที่พึ่งของตนจริงๆ เสมอด้วยชีวิตแล้ว ท่านกล่าวว่าถึงสรณะแล้ว มีผลอานิสงส์ใหญ่ยิ่งกว่าทานหมดทั้งสิ้น

อนึ่ง **ผู้ใดได้ความเชื่อความเลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ๓ รัตนะนี้แล้ว ผู้นั้นได้ชื่อว่าเลื่อมใสแล้วในที่อันเลิศ ผลที่สุดวิเศษเลิศใหญ่ยิ่งกว่าผลแห่งกุศลอื่นๆ ทั้งสิ้น ย่อมมีแก่ผู้เลื่อมใสในรัตนะทั้งสามนั้น**

อนึ่ง **พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์นี้ เป็นรัตนะอันเลิศวิเศษยิ่งกว่ารัตนะอื่นๆ หมดทั้งสิ้น ย่อมให้สำเร็จความปรารถนาแก่สัตว์ผู้ที่เลื่อมใสได้ทุกประการ**

เหตุนั้น เราทั้งหลาย จงอุตส่าห์นึกถึงคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ให้เกิดความเลื่อมใสทุกๆ วันเถิด จะได้ไม่เสียทีประสบพบพระพุทธศาสนานี้

(๒) วิธีเจริญเมตตา

อนึ่ง เมื่อจะเจริญเมตตา พึงเจริญดังนี้ก็ได้ว่า

สัพเพ สัตตา สัตว์ทั้งหลายที่เป็นเพื่อนทุกข์เกิดแก่เจ็บตายด้วยกันหมดทั้งสิ้น **อะเวรา** จงเป็นสุขๆ เถิด อย่าได้มีเวรแก่กันและกันเลย

สัพเพ สัตตา สัตว์ทั้งหลายที่เป็นเพื่อนทุกข์เกิดแก่เจ็บตายด้วยกันหมดทั้งสิ้น **อะพยาปัชฌา** จงเป็นสุขๆ เถิด อย่าได้มีความเจ็บไข้ลำบากกายลำบากใจเลย

สัพเพ สัตตา สัตว์ทั้งหลายที่เป็นเพื่อนทุกข์เกิดแก่เจ็บตายด้วยกันหมดทั้งสิ้น **อะนีฆา** จงเป็นสุขๆ เถิด อย่าได้มีความทุกข์กายทุกข์ใจเลย

สัพเพ สัตตา สัตว์ทั้งหลายที่เป็นเพื่อนทุกข์เกิดแก่เจ็บตายด้วยกันหมดทั้งสิ้น **สุขี อัตตานัง ปะริหะรันตุ** จงมีความสุขกายสุขใจ รักษาตนพ้นจากทุกข์ภัยทั้งสิ้น

เมตตาภาวนานี้ เป็นข้าศึกแก่พยาบาทโดยตรง เมื่อเจริญ

เมตตานี้ ย่อมละพยาบาทเสียได้ด้วยดี เมตตานี้ชื่อว่า **เจโตวิมุต** เพราะเป็นเครื่องหลุดพ้นจากพยาบาทของใจ มีผลอานิสงส์ยิ่งใหญ่กว่าทานและศีลหมดทั้งสิ้น

อนึ่ง *เมตตานี้พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่ามีอานิสงส์ ๑๑ ประการ* **อานิสงส์ ๑๑ ประการนั้น คือ**

ผู้ที่เจริญเมตตานี้หลับก็เป็นสุข ที่ ๑

ตื่นก็เป็นสุข ที่ ๒

ฝันเห็นก็เป็นมงคลไม่ลามก ที่ ๓

เป็นที่รักของมนุษย์ ที่ ๔

เป็นที่รักของอมนุษย์ ที่ ๕

เทวดาย่อมรักใคร่รักษาไว้ให้พ้นภัย ที่ ๖

ไฟก็ไม่ไหม้ไม่ทำให้ร้อนได้ แลพิษต่างๆ และศาสตราวุธก็ไม่ประทุษร้ายทำอันตรายแก่ชีวิตได้ ที่ ๗

จิตกลับตั้งมั่นได้โดยเร็วพลัน ที่ ๘

มีผิวหน้าผ่องใสงาม ที่ ๙

เป็นผู้มีสติไม่หลงตาย ที่ ๑๐

ตายแล้วไปเกิดในพรหมโลกด้วยเมตตาฌานนี้ ที่ ๑๑

เมตตามีอานิสงส์วิเศษมากต่างๆ ดังว่ามานี้ เหตุนั้น เราทั้งหลายจงอย่าได้ประมาทในเมตตาภาวนานี้เลย อุตส่าห์เจริญเถิด จะได้ประสบอานิสงส์วิเศษต่างๆ ซึ่งว่ามานี้ เทอญ

(๓) วิธีเจริญอสุภะ

อนึ่ง เมื่อจะเจริญอสุภะ พึงเจริญดังนี้ก็ได้ ว่า

อัตถิ อิมัสมิง กาเย ของไม่งามเป็นของปฏิกูลน่าเกลียดมีอยู่ในกายนี้

เกสา โลมา นะขา ทันตา ตะโจ คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง

มังสัง นหารู อัฏฐิ อัฏฐิมิญชัง วักกัง คือ เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม

หะทะยัง ยะกะนัง กิโลมะกัง ปิหะกัง ปัปผาสัง คือ เนื้อหัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด

อันตัง อันตะคุณัง อุทะริยัง กะรีสัง คือ ไส้ใหญ่ สายเหนี่ยวไส้ ราก ขี้

ปิตตัง เสมหัง ปุพโพ โลหิตัง เสโท เมโท คือ น้ำดี น้ำเสมหะ น้ำเหลือง (หนอง) น้ำเลือด น้ำเหงื่อ น้ำมันข้น

อัสสุ วะสา เขโฬ สังฆาณิกา ละสิกา มุตตัง คือ น้ำตา น้ำมันเปลว น้ำลาย น้ำมูก น้ำไขข้อ น้ำเยี่ยว

ผม นั้นงอกอยู่ตามหนังศีรษะดำบ้างขาวบ้าง **ขน** นั้นงอกอยู่ตามขุมขนทั่วกาย เว้นไว้แต่ฝ่ามือฝ่าเท้า **เล็บ** นั้นงอกอยู่ตามปลายมือปลายเท้า **ฟัน** นั้นงอกอยู่ตามกระดูกคางข้างบน ข้างล่าง สำหรับบดเคี้ยวอาหารชุ่มอยู่ด้วยน้ำลายเป็นนิตย์ **หนัง** นั้นหุ้มทั่วกาย ผิวนั้นลอกออกเสียแล้วมีสีขาว **เนื้อ** นั้นมีสีแดงเหมือนกะชิ้นเนื้อสัตว์ **เอ็น** นั้นรึงรัดรวบโครงกระดูกไว้ มีสีขาว **กระดูก** นั้นเป็นร่างโครงค้ำแข็งอยู่ในกายมีสีขาว **เยื่อในกระดูก** นั้นมีสีขาวเหมือนกะยอดหวายที่เผาไฟอ่อนแล้ว

ใส่ไว้ในกระบอกไม้ฉะนั้น **เยื่อในขมองศีรษะ** นั้นเป็นยวงๆ เหมือนกะเยื่อในหอยจุบแจง **ม้าม** นั้นคือแผ่นเนื้อมีสีแดงคล้ำๆ สองแผ่นมีขั้วอันเดียวกัน เหมือนกะผลมะม่วงสองผลมีขั้วอันเดียวกันฉะนั้นอยู่ข้างซ้ายเคียงกับหัวใจ **เนื้อหัวใจ** นั้นมีสีแดง สัณฐานดังดอกบัวตูมตั้งอยู่ท่ามกลางอก **ตับ** นั้นคือแผ่นเนื้อสองแผ่นสีแดงคล้ำๆ ตั้งอยู่ข้างขวาเคียงเนื้อหัวใจ **พังผืด** นั้น มีสีขาว เหนี่ยวหนังกับเนื้อ เอ็นกับเนื้อ กระดูกกับเอ็นติดกันไว้บ้าง **ไต** นั้นเป็นชิ้นเนื้อสีดำคล้ำเหมือนกะลิ้นโคดำอยู่ชายโครงซ้าย **ปอด** นั้นเป็นแผ่นเนื้อสีแดงคล้ำ ชายเป็นแฉกปกเนื้อหัวใจอยู่ท่ามกลางอก **ไส้ใหญ่** นั้นปลายข้างหนึ่งอยู่คอหอยปลายข้างหนึ่งอยู่ทวารทบไปทบมามีสีขาวชุ่มอยู่ด้วยเลือดในท้อง **สายเหนี่ยวไส้ใหญ่** นั้นมีสีขาว **ราก** นั้นคือของที่กลืนกินแล้ว สำรอกออกมาเสียฉะนั้น **คูถ** นั้นคือของที่กินขังอยู่ในท้องแล้ว ถ่ายออกมาฉะนั้น **น้ำดี** นั้นสีเขียวคล้ำๆ ที่เป็นฝักตั้งอยู่ท่ามกลางอก ที่ไม่เป็นฝักซึมซาบอยู่ในกาย **น้ำเสมหะ** นั้นมีสีขาวคล้ำๆ เป็นมวกๆ ติดอยู่กับพื้นไส้ข้างใน **น้ำเหลือง** (หนอง) นั้น มีอยู่ในที่สรีระมีบาดแผลเป็นต้น **น้ำเลือด** นั้นมีอยู่ตามขุมในกายและซึมซาบอยู่ในกาย **น้ำเหงื่อ** นั้นซ่านออกตามขุมขนในกาลเมื่อร้อนหรือกินของเผ็ด **น้ำมันข้น** นั้นมีสีเหลืองติดอยู่กับหนังต่อเนื้อ **น้ำตา** นั้นไหลออกจากตาในกาลเมื่อไม่สบาย **น้ำมันเปลว** นั้นเป็นเปลวอยู่ในพุงเหมือนกับเปลวสุกร **น้ำลาย** นั้นใสบ้าง ข้นบ้าง **น้ำมูก** นั้นเหลวบ้าง ข้นบ้าง เป็นยวงออกจากนาสิก **น้ำไขข้อ** นั้นติดอยู่ตามข้อกระดูก **น้ำเยี่ยว** นั้นเกรอะออกจากรากและคูถ

อะยะเมวะ กาโย กายคือประชุมส่วนเป็นของปฏิกูล น่าเกลียดนี้นั่นแหละ **อุทธัง ปาทะตะลา** เบื้องบนแต่พื้นเท้าขึ้นมา **อะโธ เกสะมัตถะกา** เบื้องต่ำตั้งแต่ปลายผมลงไป **ตะจะปะริยันโต** มันมีหนังหุ้มอยู่ที่สุดรอบ **ปูโร นานัปปะการัสสะ อะสุจิโน** มันเต็มไปด้วยของไม่สะอาดมีประการต่างๆ มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น **เชคุจโฉ ปฏิกกุโล** แต่ล้วนเป็นของไม่งาม มีกลิ่นเหม็น ปฏิกูลน่าเกลียดหมดทั้งสิ้น

อสุภกัมมัฏฐาน (อสุภสัญญา) นี้ เป็นข้าศึกแก่ราคะความกำหนัดยินดีโดยตรง ผู้ใดมาเจริญอสุภะเห็นเป็นของไม่งามในกาย เห็นกายเป็นของไม่งาม ปฏิกูลน่าเกลียด จะเกิดความเบื่อหน่าย ไม่กำหนัดยินดี ดับราคะโทสะโมหะเสียได้ ผู้นั้นได้ชื่อว่าดื่มกินซึ่งรส คือพระนิพพาน เป็นสุขอย่างยิ่ง เหตุนั้นพระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสรรเสริญกายะคตาสติอสุภกัมมัฏฐานนี้ว่า

"ผู้ใดได้เจริญกายะคตาสตินี้ ผู้นั้นได้ชื่อว่าบริโภคซึ่งรส คือนิพพาน เป็นธรรมมีผู้ตายไม่มี อมตธรรม" ดังนี้

นิพพาน นั้นก็ดับราคะโทสะโมหะนั่นเอง

เหตุนั้น เราทั้งหลายจงอย่าได้ประมาทในกายะคตาสตินี้เลย อุตส่าห์เจริญเถิด จะได้ประสบพบพระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง เลิศกว่าธรรมหมดทั้งสิ้น

(๔) วิธีเจริญมรณสติ

อนึ่ง เมื่อจะเจริญมรณสติ ถึงเจริญดังนี้ ก็ได้ว่า

มะระณะ	**ธัมโมมหิ มะระณัง อนตีโต ชายว่า**	แปลว่า
	ธัมมามหิ มะระณัง อนตีตา หญิงว่า	

"เรามีความตายเป็นธรรมดา ล่วงความตายไปไม่ได้แล้ว"

ความตายนั้น คือ สิ้นลมหายใจ กายแตก วิญญาณดับ

อนึ่ง พึงเจริญดังนี้ก็ได้ว่า **อะธุวัง ชีวิตัง** ชีวิตของเรามันไม่ยั่งยืน **ธุวัง มะระณัง** ความตายของเรามันยั่งยืน **อะวัสสัง มะยา มะริตัพพัง** เราคงจะตายเป็นแน่ **มะระณะปะริ โยสานัง เม ชีวิตัง** ชีวิตของเรามีความตายเป็นที่สุด **ชีวิตัง เม อะนิยะตัง** ชีวิตของเรามันไม่เที่ยง **มะระณัง เม นิยะตัง** ความตายของเรามันเที่ยงแล้ว

อนึ่ง พึงเจริญดังนี้ก็ได้ว่า **สัพเพ สัตตา มะรันติ จะ** สัตว์ที่ตายอยู่เดี๋ยวนี้ก็ดี **มะริงสุ จะ มะริสสะเร** ที่ตายดับสูญไปแล้วก็ดี จักตายต่อไปข้างหน้าก็ดี **ตะเถวาหัง มะริสสามิ** เราก็จะตายดับสูญไปเช่นนั้นเหมือนกันนั่นแหละ **นัตถิ เม เอตถะ สังสะโย** ความสงสัยในความตายนี้ไม่มีแก่เรา เราไม่สงสัยในความตายนี้แล้ว

เหตุนั้น เราจงเร่งขวนขวายก่อสร้างบุญกุศลซึ่งเป็นที่พึ่งของตนเสียให้ได้ทันเป็นมีชีวิตอยู่นี้เถิด อย่าให้ทันความตายมาถึงเข้า ถ้าความตายมาถึงเข้าแล้ว จะเสียทีที่ได้เกิดเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนานี้ทีเดียว

ผู้ใดได้เจริญมรณสติ นึกถึงความตายได้เห็นจริง จนเกิดความสังเวชได้ ผู้นั้นย่อมไม่เมาในชีวิต ละอาลัยในชีวิตเสียได้เป็นผู้ไม่ประมาท

รีบร้อนปฏิบัติละบาปบำเพ็ญบุญกุศล ชำระตนให้เป็นผู้บริสุทธิ์โดยเร็วพลัน

เพราะเหตุนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสสรรเสริญมรณสติที่บุคคลเจริญทำให้มากนี้ ว่ามีผลานิสงส์ใหญ่ยิ่งมากนัก นับเข้าในพระนิพพานเป็นธรรมมีผู้ตายไม่มี ดังนี้ มรณสติ มีผลานิสงส์มากอย่างนี้

อนึ่ง พระพุทธเจ้าก็ตรัสสั่งไว้ ให้คิดถึงความตายให้ได้ทุกวันๆ มาในอะภิณหะปัจเวกขณ์ เหตุนั้น เราทั้งหลายจงอุตส่าห์เจริญ มรณสติ คิดถึงความตายให้เห็นจริงจนเกิดความสังเวชให้ได้ทุกวันๆ เถิด จะได้ประสบผลอานิสงส์ที่วิเศษ เป็นเหตุไม่ประมาทในอันก่อสร้างบุญกุศลซึ่งเป็นที่พึ่งของตน

ที่นึกถึง คุณพระรัตนตรัย เจริญเมตตา อสุภะ และมรณสติ ทั้ง ๔ อย่างซึ่งว่ามานี้ ท่านกล่าวว่า จตุรารักข์ เพราะเป็นธรรมป้องกันปกครองรักษาผู้ที่เจริญนั้น ให้พ้นจากทุกข์ภัยอันตรายวิบัติทั้งสิ้นได้ และเป็นทางสวรรค์และนิพพานด้วย

เหตุนั้น เราทั้งหลายจงอุตส่าห์เจริญให้ได้ทุกวันๆ เถิด อย่าให้ขาดได้เลย จะได้เป็นความดีความชอบอย่างยิ่งของเราที่ได้มาเกิดเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนานี้เทอญ

นี้คือ **วิธีเจริญจตุรารักข์**

● พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็น รัตนะ
อันเลิศวิเศษยิ่งกว่ารัตนะอื่นๆ หมดทั้งสิ้น
ย่อมให้สำเร็จตามปรารถนาแก่สัตว์ผู้เลื่อมใสได้ทุกประการ

หลักธรรมที่บูรพาจารย์ยกย่อง*
ของ พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล
วิธีเจริญวิปัสสนา (โดยย่อ)

พิจารณาไตรลักษณ์ : ทุกขัง อนิจจัง อนัตตา

เมื่อเจ็บไข้หรือเมื่อจะตาย พึงศึกษาทำไว้ในใจดังนี้ว่า **อาตุระกายัสสะ เม สะโต** เมื่อกายของเราอาดูรกระวนกระวายอยู่ด้วยทุกขเวทนา **จิตตัง อะนาตุรัง ภะวิสสะติ** จิตของเราจักไม่อาดูรเดือดร้อนไปตามกาย **ภิทุรายัง กาโย** กายนี้มันจักแตก **วิราคะธัมมัง วิญญาณัง** วิญญาณ คือจิตผู้รู้แจ้งนี้มันจะดับไป เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน ช่างมันเถิด

อะนิจจา สังขารา สังขารคือร่างกายจิตใจนี้มันไม่เที่ยง เกิดขึ้นแล้วแตกดับไปเป็นธรรมดาของมันอย่างนั้นเอง **ตัง กุเตตถะ ลัพภา** ความเที่ยงยั่งยืนอยู่นั้น จะพึงได้มาแต่ไหนในสังขาร คือ ร่างกายจิตใจเหล่านี้เล่า

พิจารณาไตรลักษณ์ในขันธ์ห้า อายตนะหก ธาตุหก และนามรูป

อนึ่ง พึงเห็นจริงแจ้งชัดด้วยปัญญา ดังนี้ว่า

---

*คณะศิษยานุศิษย์ (๒๕๓๑), *แทบเบื้องบาทบูรพาจารย์*,

๑. เปล่า ไม่มีใครเกิด ไม่มีใครตาย **รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ขันธ์ห้า** มันเกิดขึ้น ขันธ์ห้ามันแตกไปต่างหาก ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน ขันธ์ห้าต่างหาก ช่างมันเถิด

๒. เปล่า ไม่มีใครเกิด ไม่มีใครตาย **จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย ใจ อายตนะหก** มันเกิดขึ้น อายตนะหกมันดับไปต่างหาก ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน อายตนะหกต่างหาก ช่างมันเถิด

๓. เปล่า ไม่มีใครเกิด ไม่มีใครตาย **ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ วิญญาณ ธาตุหก** มันเกิดขึ้น ธาตุหกมันแตกไปต่างหาก ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน ธาตุหกต่างหาก ช่างมันเถิด

๔. เปล่า ไม่มีใครเกิด ไม่มีใครตาย **นามรูป** มันเกิดขึ้น นามดับ รูปแตกไปต่างหาก ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน นามรูปต่างหาก ช่างมันเถิด

อนึ่ง เมื่อเกิดก็ไม่ได้เอาอะไรมา เมื่อตายก็ไม่ได้เอาอะไรไป ข้าวของที่มีวิญญาณและไม่มีวิญญาณหมดทั้งสิ้น เป็นของกลางสำหรับแผ่นดิน ไม่ใช่ของใคร ช่างมันเถิด

เมื่อพิจารณาด้วยปัญญาเห็นจริงแจ้งชัดอย่างว่านี้แล้ว จิตก็ไม่อาดูรเดือดร้อนไปตามกายที่กระวนกระวายอยู่ด้วยทุกขเวทนา

อนึ่ง ก็ไม่อาลัยพัวพัน ติดข้องอยู่ในข้าวของเหล่านั้นหมดทั้งสิ้น ด้วยความที่เห็นจริงแจ้งชัดดังนี้ **"เมื่อปฏิบัติใจทำได้อย่างนี้ ขณะหนึ่งครู่หนึ่งนั้นก็ดี ก็ได้ชื่อว่า ดื่มกินซึ่งรส คือ พระนิพพาน เป็นอันได้**

ประสบพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยใจ ในขณะหนึ่งนั้น ครู่หนึ่งนั้น เพราะพระองค์ทรงตรัสไว้ว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเราตถาคต ดังนี้"

- **ต้องใช้ปัญญาพิจารณาความไม่เที่ยงของขันธ์ ๕ ให้เห็นตามจริง**

อนึ่ง พึงพิจารณาด้วยปัญญาให้เห็นจริงแจ้งชัด ดังนี้ว่า

รูปัง อนิจจัง รูปเป็นของทรุดโทรมไม่เที่ยง เกิดขึ้นแล้วแตกทำลายไป ดังฟองก้อนใหญ่ตั้งขึ้นแล้ว แตกละลายเป็นน้ำไป ฉะนั้น

เวทะนา อะนิจจา ความสบาย ไม่สบาย และเฉยๆ อยู่ที่วิญญาณรู้แจ้ง มันไม่เที่ยงเกิดขึ้นแล้วดับไป ดังต่อมน้ำตั้งขึ้นใสๆ แล้วแตกไปโดยเร็ว ฉะนั้น

สัญญา อะนิจจา ความสำคัญจำหมายไว้ มันไม่เที่ยง ปรากฏขึ้นแล้วหาย ดังพยับแดดเข้าใกล้แล้วหายไปหมด ไม่ปรากฏ ฉะนั้น

สังขารา อะนิจจา ความคิดเป็นเครื่องตกแต่งจิตที่เป็นบุญ และเป็นบาป มันไม่เที่ยงเกิดขึ้นแล้วดับสูญไป ไม่มีแก่นสารอันใด ดังต้นกล้วยฉะนั้น

วิญญาณัง อะนิจจัง จิตผู้รู้แจ้งอารมณ์ มันไม่เที่ยง เกิดขึ้นหลอกลวงให้สัตว์ลุ่มหลงว่าของเรา ว่าเรา ว่าตัวว่าตน แล้วดับไป ดังมายาหลอกลวงให้ลุ่มหลง เหมือนกะเล่นกลฉะนั้น

- **ต้องใช้ปัญญาพิจารณาขันธ์ ๕ ตามความจริงว่า ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน**

รูปัง อะนัตตา รูปเป็นของทรุดโทรม ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน

เวทะนา อะนัตตา สุข ทุกข์ อุเบกขาเฉยๆ ที่วิญญาณรู้แจ้ง ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน

สัญญา อะนัตตา ความสำคัญจำหมายไว้ ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน

สังขารา อะนัตตา เจตนาเป็นเครื่องตกแต่งจิตที่เป็นบุญและเป็นบาป ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน

วิญญาณัง อะนัตตา จิตผู้รู้แจ้งอารมณ์ ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน

สัพเพ สังขารา อะนิจจา ธรรมที่ปัจจัยตกแต่งสร้างขึ้น คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ หมดทั้งสิ้น มันไม่เที่ยง เกิดขึ้นแล้วแปรปรวนแตกดับไป

สัพเพ ธัมมา อะนัตตา ธรรมทั้งสิ้นไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา เพราะว่าตัวตนสัตว์บุคคลไม่มี มีแต่รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นตัวทุกข์ และมีทุกข์

ดับหมด คือ พระนิพพาน และมีสภาวธรรมอย่างหนึ่งๆ ไปต่างหาก ไม่มีใครผู้ใดผู้หนึ่ง

ปล่อยวาง ละสักกายทิฏฐิ

เมื่อพิจารณาด้วยปัญญาเห็นจริงแจ้งชัดว่า เรา เขา สัตว์ บุคคล ตัวตนไม่มี ดังนี้แล้วก็ปล่อยวางเสียได้ ไม่ถือว่าของเรา ว่าเรา ว่าตัว ว่าตน ละสักกายทิฏฐิได้ขณะหนึ่งนั่นก็ดี ก็ได้ชื่อว่าดื่มกินซึ่งรส คือ

พระนิพพาน และได้ประสบพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยใจในขณะหนึ่งนั้นครู่หนึ่งนั้น เพราะพระองค์ทรงตรัสไว้ว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเราตถาคต ดังนี้

อนึ่ง เมื่อพิจารณาด้วยปัญญาเห็นจริงแจ้งชัดว่า เรา เขา สัตว์บุคคล ตัวตนไม่มี ดังนี้แล้ว ใจก็บริสุทธิ์เป็นสุขใหญ่ยิ่ง ทุกข์โทมนัสคับแค้นเรื่องร้อนใจก็ดับเสียได้ คุณคือใจบริสุทธิ์ของพระพุทธเจ้า คุณพระธรรมที่ดับเพลิงเครื่องร้อนใจได้ และคุณพระสงฆ์ที่ปฏิบัติดี คือละกิเลสเครื่องเศร้าหมองเสียได้ ก็ย่อมปรากฏขึ้นในใจของตน เป็นผู้มีความเชื่อ ความเลื่อมใสหยั่งลงมั่นในคุณพระรัตนตรัย เป็นอันได้ถึงสรณะทั้งนี้ เป็นที่พึ่งของตนด้วยดี ด้วยปัญญาที่มาพิจารณาเห็นซึ่งสภาวธรรมทั้งสิ้น เป็นอนัตตาดังว่ามานี้

วิปัสสนานี้มีผลอานิสงส์ใหญ่ยิ่งกว่า ทาน ศีล พรหมวิหาร *ภาวนา* ย่อมทำผู้ที่เจริญนั้นให้มีสติ ไม่หลง ทำกาลกิริยา มีสุคติภพ คือ มนุษย์และโลกสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้านี้ ว่าโดยยังไม่บรรลุผลทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน ถ้าอุปนิสัยมรรคผลมี ก็ย่อมทำผู้นั้นบรรลุมรรคผล ทำให้แจ้งพระนิพพานได้ ในชาตินั่นเทียว

อนึ่ง เมื่อเกิดก็ไม่ได้เอาอะไรมา เมื่อตายก็ไม่ได้เอาอะไรไป ทรัพย์สมบัติข้าวของเงินทองหมดทั้งสิ้นไม่ใช่ของเรา เป็นของกลางสำหรับแผ่นดิน ตายแล้วทิ้งเสียหมด เอาไปก็ไม่ได้ อย่าหลงมัวเมาไปเลย แต่ความแก่ ความเจ็บ ความตายนี้ เป็นของของเราแท้ หนีไม่พ้นเหตุนั้นเราจงอุตส่าห์รีบเร่งก่อสร้างบุญกุศลซึ่งเป็นที่พึ่งของตน**จงอุตส่าห์บำเพ็ญ**

ศีลและเจริญจตุรารักข์และวิปัสสนา ซึ่งว่ามานี้เป็นทางสวรรค์และนิพพานเถิด ดีกว่าประกอบกิจอื่นที่ไม่เป็นประโยชน์แก่ตน เตรียมตัวไว้ถ้าตายเถิดดีกว่า เพราะเราจะต้องตายเป็นแท้ แต่ไม่รู้ว่าเมื่อไร

อนึ่ง ยากนักที่จะได้เกิดเป็นมนุษย์ เพราะต้องตั้งอยู่ในธรรมของมนุษย์ คือ ศีล ๕ และกุศลกรรมบถ ๑๐ จึงจะได้มาเกิดเป็นมนุษย์ได้ชีวิตที่เป็นมานี้ก็ได้ด้วยยากยิ่งนักเพราะอันตรายชีวิตทั้งภายในภายนอกกายมีมากต่างๆ การที่ได้ฟังธรรมของสัตบุรุษ คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้านี้ก็ได้ด้วยยากยิ่งนัก เพราะกาลที่เปล่าว่างอยู่ ไม่มีพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลกยืดยาวนานนัก บางคาบ บางสมัย จึงจะมีพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลกสักครั้งสักคราวหนึ่ง เหตุนั้นเราทั้งหลายพึงอยู่ด้วยความไม่ประมาทเถิด อย่าให้เสียทีที่ได้มาเกิดเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนานี้เลย

พยายามเจริญวิปัสสนาอย่างต่อเนื่องทุกวัน

ขอท่านผู้สัตบุรุษที่ได้รับหนังสือนี้ไป จงอ่านให้ได้ทุก ๆ วันเถิด เมื่ออ่านจงตรองตามไปให้ได้ความเห็นจริง เมื่อได้ความเห็นจริงแล้วก็เป็นอันได้ประสบพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยใจ

อนึ่ง เป็นอันได้เจริญภาวนามัยกุศล มีผลใหญ่เลิศเกิดขึ้นแก่ตนด้วย เพราะทำความเห็นจริงให้เกิดขึ้นในจิตได้นี้ จึงเป็นภาวนามัยกุศล มีผลเลิศ ถ้ากิจการมีมาก ไม่มีโอกาสที่จะอ่านแล้วเมื่อจะนอน พึงอ่านเสียก่อนจบหนึ่งแล้วจึงจะนอน จะได้เป็น

นิพัทธกุศลมีผลเลิศเกิดแก่ตนทุกๆ วัน เพราะภาวนามัยกุศลนี้ พระพุทธเจ้าทรงตรัสสรรเสริญว่ามีผลใหญ่กว่าทานและศีลในสูตร มีเวลามสูตรเป็นตัวอย่าง

เหตุนั้น ควรที่เราทั้งหลายจะพึงไม่ประมาทในภาวนามัยกุศลนี้ อุตส่าห์เจริญให้ได้ทุกวันๆ เทอญ

- เมื่อเกิดก็ไม่ได้เอาอะไรมา
  เมื่อตายก็ไม่ได้เอาอะไรไป
- ความแก่ ความเจ็บ ความตายนี้
  เป็นของของเราแท้ หนีไปไม่พ้น
- จงอุตส่าห์บำเพ็ญศีลและเจริญ
  จตุรารักข์และวิปัสสนา...เป็นทาง
  สวรรค์และนิพพาน...ดีกว่าประกอบ
  กิจอื่นที่ไม่เป็นประโยชน์แก่ตน

หลักธรรมที่บูรพาจารย์ยกย่อง*
ของ ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล
กัมมัฏฐาน ๔๐ ทัศ

ประเภทกัมมัฏฐาน

กัมมัฏฐานนั้นมีมากถึง ๓๘ ประการ มีมาในบาลีอรรถกถา เพิ่มอากาศกสิณ และอาโลกกสิณทั้ง ๒ เข้าด้วยกัน จึงเป็นกัมมัฏฐาน ๔๐ ทัศ คือ

กสิณ	๑๐
อสุภะ	๑๐
อนุสสติ	๑๐
อัปปมัญญา	๔
จตุธาตุววัตถาน	๑
อาหาเรปฏิกูลสัญญา	๑
อรูปฌาน	๔

วิธีเจริญกัมมัฏฐาน

เมื่อจะเจริญ ให้รู้จักลักษณะในกัมมัฏฐานเหล่านั้น จะว่าโดยสังเขป ดังนี้

---

*คณะศิษยานุศิษย์ (๒๕๓๑), *แทบเบื้องบาทบูรพาจารย์*, กรุงเทพมหานคร.

๑. กสิณ ๑๐ นั้น เป็นกัมมัฏฐานสำหรับชำระใจให้บริสุทธิ์ ด้วยมานึกถึงกสิณ ทำใจให้นิ่งอยู่อย่างเดียว

๒. สมาธิอสุภะ ๑๐ นั้น เป็นกัมมัฏฐานสำหรับชำระใจให้บริสุทธิ์ ด้วยมานึกเห็นว่าเป็นของปฏิกูลเสียอย่างเดียว

๓. พุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ สังฆานุสสติ สีลานุสสติ จาคา-นุสสติ เทวตานุสสติ ทั้ง ๖ นี้ เป็นกัมมัฏฐานสำหรับชำระใจให้บริสุทธิ์ ด้วยมานึกให้เกิดความเลื่อมใส อิ่มใจ จนถึงจิตนิ่งอยู่ในคุณนั้นๆ

๔. อานาปานสตินั้น เป็นกัมมัฏฐานสำหรับชำระใจให้บริสุทธิ์ ด้วยมานึกถึงลมหายใจจนใจนิ่งอยู่ได้เป็นสมาธิ

๕. กายคตาสตินั้น เป็นกัมมัฏฐานสำหรับชำระใจให้บริสุทธิ์ ด้วยมานึกถึงกาย คือ ประชุมส่วนที่เป็นของน่าเกลียด มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น ให้เห็นเป็นของปฏิกูล จนเกิดความเบื่อหน่าย

๖. มรณสตินั้น เป็นกัมมัฏฐานสำหรับชำระใจให้บริสุทธิ์ ด้วยมานึกถึงความตาย ให้เกิดความสังเวชสลดใจอยู่เป็นนิตย์

๗. อุปสมานุสสตินั้น เป็นกัมมัฏฐานสำหรับชำระใจให้บริสุทธิ์ ด้วยมานึกถึงคุณพระนฤพาน เป็นที่ระงับทุกข์ทั้งปวง จนใจของตนบริสุทธิ์ ไม่คิดถึงอันใด

๘. อัปปมัญญา ๔ นั้น เป็นกัมมัฏฐานสำหรับชำระใจให้บริสุทธิ์ ด้วยมาปรารภสัตว์ไม่มีประมาณเป็นอารมณ์ นึกไปให้เขาได้

สุขและให้เขาพ้นทุกข์ และชื่นชมอยู่ด้วยความสุขของเขา และมัธยัสถ์ เฉยๆ ไม่ดีใจ เสียใจ ด้วยสุขและทุกข์ของเขา

๙. ธาตุววัตถานนั้นเป็นกัมมัฏฐานสำหรับชำระใจให้บริสุทธิ์ด้วยมาแยกกายออกให้เห็นว่าเป็นธาตุทั้ง ๔ จนไม่ถือว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัว เป็นตน ทำใจให้เหมือน ดิน น้ำ ไฟ ลม เช่นนั้น

๑๐. อรูปฌาน ๔ นั้น เป็นกัมมัฏฐานสำหรับชำระใจให้บริสุทธิ์ พ้นจากรูปธรรมฝ่ายเดียว ให้รู้จักลักษณะกัมมัฏฐานเป็นเครื่องชำระใจให้บริสุทธิ์ โดยสังเขปดังว่ามานี้

ก่อนผู้ที่ปฏิบัติชำระใจให้บริสุทธิ์นั้น เมื่อจะเจริญกัมมัฏฐานอันใด ก็ให้ถูกต้องลักษณะอย่างว่ามานี้เถิด ไม่ผิดแล้ว นี่หยิบยกเอาแต่ยอดขึ้นมาว่า พอให้เข้าใจ ก็แต่วิธีภาวนานั้นมีอยู่มาก จะว่าในกายคตาสติก่อน

ตัวอย่างการเจริญกัมมัฏฐาน-การเจริญกายคตาสติ

๑. ให้เจริญกายคตาสติด้วยบาลี

เมื่อจะเจริญกายคตาสติ ให้เจริญโดยนัยที่มาในบาลี ดังนี้ว่า

อะยัง โข เม กาโย, อุทธัง ปาทะตะลา, อะโธ เกสะมัตถะกา, ตะจะปะริยันโต, ปุโร นานัปปะการัสสะ อะสุจิโน, อัตถิ อิมัสมิง กาเย, เกสา โลมา นะขา ทันตา ตะโจ, มังสัง นะหารู อัฏฐี อัฏฐิมิญชัง วักกัง, หะทะยัง ยะกะนัง กิโลมะกัง ปิหะกัง ปัปผาสัง, อันตัง

อันตะคุณัง อุทะริยัง กะรีสัง, ปิตตัง เสมหัง ปุพโพ โลหิตัง เสโท เมโท, อัสสุ วะสา เขโฬ สิงฆานิกา ละสิกา มุตตัง

อะยัง โข เม กาโย, อุทธัง ปาทะตะลา, อะโธ เกสะมัตถะกา ตะจะปะริยันโต, ปุโร นานัปปะการัสสะ, อะสุจิโนติ

๒. ให้รู้เนื้อความในการเจริญกายคตาสติ

ให้จำบาลีกายคตาสตินี้เสียใหม่ก่อนให้ได้ แล้วให้รู้เนื้อความดังนี้ ว่า

อะยัง โข เม กาโย กายของเรานี้แหละ **อุทธัง ปาทะตะลา** เบื้องบนตั้งแต่พื้นเท้าขึ้นมา **อะโธ เกสะมัตถะกา** เบื้องต่ำตั้งแต่ปลายผมลงไป **ตะจะปะริยันโต** มีหนังหุ้มอยู่ที่สุดรอบ **ปุโร นานัปปะการัสสะ อะสุจิโน** เต็มไปด้วยเครื่องโสโครกไม่สะอาด มีประการต่างๆ

อัตถิ อิมัสมิง กาเย มีอยู่ในกาย เป็นที่ประชุมของน่าเกลียดนี้

เกสา ผมทั้งหลายที่อยู่ตามหนังศีรษะทั้งสิ้น ดำบ้าง ขาวบ้าง

โลมา ขนทั้งหลาย ที่งอกอยู่ตามขุมขนทั่วกาย เว้นไว้แต่ฝ่ามือและฝ่าเท้า สีมิได้ดำนัก ขาวนัก

นะขา เล็บทั้งหลาย ที่งอกอยู่ตามปลายมือปลายเท้า มีวรรณะขาว

ทันตา ฟันทั้งหลาย ที่งอกอยู่ตามกระดูกคางข้างบน ข้างล่าง สำหรับบดเคี้ยวอาหาร ชุ่มอยู่ด้วยน้ำลายเป็นนิตย์

ตะโจ	หนังหุ้มทั่วกาย ผิวนอกออกเสียแล้วมีวรรณะอันขาว
มังสัง	เนื้อมีวรรณะอันแดง
นะหารู	เอ็นทั้งหลาย ที่รึงรัดรวบโครงกระดูกไว้ มีวรรณะอันขาว
อัฏฐิ	กระดูกทั้งหลาย ที่เป็นร่างโครงค้ำแข็งอยู่ในกาย มีวรรณะอันขาว ประมาณ ๓๐๐ ท่อน
อัฏฐิมิญชัง	เยื่อในกระดูก มีวรรณะอันขาวเหมือนกะยอดหวายที่เผาอ่อน แล้วใส่ไว้ในกระบอกไม้ฉะนั้น เยื่อในกระดูกสมองศีรษะ เป็นยวงขาวเหมือนกะเยื่อในหอยจุ๊บแจง หรือนุ่นคลุกกะทิ
วักกัง	ม้าม คือก้อนเนื้อ มีสีแดงคล้ำ ๒ ก้อน มีขั้วอันเดียวกันเหมือนกับผลมะม่วง ๒ ผลมีขั้วอันเดียวกันฉะนั้น อยู่ข้างซ้ายเคียงกับหัวใจ
หะทะยัง	เนื้อหัวใจ มีสีแดงสัณฐานเหมือนกะดอกบัวตูมตั้งอยู่ท่ามกลางอก
ยะกะนัง	ตับ คือแผ่นเนื้อ ๒ แผ่น มีสีแดงคล้ำ ตั้งอยู่ข้างขวาเคียงเนื้อหัวใจ
กิโลมะกัง	พังผืด มีวรรณะอันขาว เหนี่ยวหนังกับเนื้อ เอ็นกับเนื้อ กระดูกกับเนื้อติดกันไว้บ้าง
ปิหะกัง	ไต เป็นชิ้นเนื้อสีดำคล้ำเหมือนลิ้นโคดำ อยู่ข้างชายโครงข้างซ้าย

ปัปผาสัง ปอด เป็นแผ่นเนื้อมีวรรณะอันแดงคล้ำๆ ชายเป็นแฉกปกเหนือหัวใจและม้าม อยู่ท่ามกลางอก

อันตัง ไส้ใหญ่ ปลายข้างหนึ่งอยู่ทวาร ทบไปทบมา มีวรรณะอันขาวชุ่มอยู่ด้วยเลือดในท้อง เหมือนกับงูขาวเขาตัดศีรษะแล้วแช่ไว้ในรางเลือดฉะนั้น

อันตะคุณัง สายติดเหนี่ยวไส้ใหญ่ มีวรรณะอันขาว

อุทะริยัง อาหารนอนท้อง เช่นกับของที่กินกลืนเข้าไปถึงท้องแล้ว และรากออกมาเสียเช่นนั้น

กะรีสัง ของที่กินค้างอยู่ในท้องกลายเป็นคูถ เช่น อุจจาระที่ถ่ายออกมาฉะนั้น

เสมหัง น้ำเสลด มีน้ำวรรณะขาวคล้ำๆ เป็นมวกๆ ติดอยู่กับพื้นไส้ข้างใน

ปิตตัง น้ำดี สีเขียวคล้ำๆ ที่เป็นฝักตั้งอยู่ท่ามกลางอก ที่ไม่เป็นฝักซึมซาบซ่านอยู่ในกาย

ปุพโพ น้ำเหลืองน้ำหนอง ย่อมตั้งอยู่ในสรีระมีบาดแผลเป็นต้น

โลหิตัง น้ำเลือด มีขังอยู่ตามขุมในกายและซึมซาบซ่านอยู่ในกาย

เสโท น้ำเหงื่อ ที่ซ่านออกตามขุมขน ในกาลเมื่อร้อนหรือกินของเผ็ด

เมโท น้ำมันข้น มีสีเหลืองติดอยู่กับหนังต่อเนื้อ

อัสสุ น้ำตา ที่ไหลออกจากตาในกาลเมื่อทุกข์โทมนัสมาถึง

วะสา น้ำมันเหลว ที่เป็นเปลวอยู่ในพุง เหมือนเปลวสุกร

เขโฬ น้ำลาย ใสและข้น

สิงฆานิกา น้ำมูก เหลวบ้างข้นบ้าง เป็นยวงออกจากนาสิก

ละสิกา น้ำไขข้อ ติดอยู่ตามข้อกระดูก

มุตตัง น้ำเยี่ยว เกรอะออกจากรากและคูถ

๓. ให้เจริญสติโดยพิจารณาทุกส่วนของกาย

อะยะเมวะ เม กาโย กายของเรานี้แล **อุทธัง ปาทะตะลา** ข้างบนตั้งแต่พื้นเท้าขึ้นมา **อะโธ เกสะมัตถะกา** ข้างล่างตั้งแต่ปลายผมลงไป **ตะจะปะริยันโต** มีหนังหุ้มอยู่ที่สุดรอบ **ปุโร นานัปปะการัสสะ อะสุจิโน** เต็มไปด้วยเครื่องโสโครก ไม่สะอาดมีประการต่างๆ มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น ดังว่ามานี้

ให้พิจารณาอาการ ๓๒ ในกายของตัวนี้ให้เป็นเครื่องปฏิกูลน่าเกลียดทุกส่วนๆ ถ้าไม่เห็นเป็นปฏิกูลลงได้ ยังกำหนัดยินดีอยู่ในกายของตัวนี้ ก็ให้ถามตัวว่า สิ่งอันใดเป็นของหอมของดี ของงาม มีอยู่ในกายนี้ จึงมาหลงกำหนัดยินดี รักใคร่ในกายนี้อยู่ แต่ล้วนเป็นเครื่องปฏิกูลพึงเกลียดทั้งนั้นมิใช่หรือ

แล้วก็ให้ไล่ไปว่า นั่นก็ผม นั่นก็ขน นั่นก็เล็บ จนถึงมูตรเป็นที่สุด แล้วจึงกลับถามตัวว่าไหนเล่า เป็นของดี ของงาม ของหอม เป็นของสะอาดในกาย จึงมาหลงกำหนัดยินดีรักใคร่ ถ้าพิจารณาดังว่ามานี้ก็จะเห็นเป็นปฏิกูลพึงเกลียดลงได้ในกายนี้

ถ้าพิจารณาไม่เห็นเป็นของปฏิกูลลงได้ทุกส่วนๆ ส่วนอันใดที่เป็นของปฏิกูลพึงเกลียดปรากฏชัด คือ มูตรคูถหรือเสมหะ ปุพโพโลหิต ก็มนสิการ นึกแต่ส่วนนั้นๆ ให้เป็นปฏิกูลไว้ เพราะว่าเห็นส่วนหนึ่งแล้ว ส่วนอื่นๆ ก็คงปรากฏเป็นของปฏิกูลเหมือนกันหมดทั้งสิ้น เหมือนกับผักงอกขึ้นที่คูถ เขาก็เกลียด ฉันใด ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ก็อาศัยมูตรคูถ ปุพโพโลหิตชุ่มอยู่ ก็เป็นของปฏิกูลเหมือนกัน

๔. ให้พิจารณาความน่าเกลียดของกายเปรียบเทียบกับสิ่งใกล้ตัว

อนึ่ง ข้าวของผ้าผ่อนอันใดถึงบริสุทธิ์สะอาดดี ถ้าแปดเปื้อนด้วยเลือดหนองมูตรคูถแล้วก็เป็นของปฏิกูลพึงเกลียด ฉันใด ถึง ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง จะสำคัญว่างามก็แปดเปื้อนอยู่ด้วยมูตรคูถเลือดหนอง เป็นของปฏิกูลพึงเกลียดเหมือนกัน ฉันนั้น

อนึ่ง หม้อจะวาดเขียนตกแต่งให้งาม ก็ข้างนอก ข้างในเต็มไปด้วยมูตรคูถ เป็นของปฏิกูลน่าเกลียดฉันใด กายนี้เล่า ถึงจะตกแต่งประดับประดาให้วิจิตรงามด้วยเครื่องประดับต่างๆ ก็ข้างในเต็มไปด้วย มูตรคูถ เป็นของปฏิกูลน่าเกลียดเหมือนกะหม้อ ฉันนั้น

๕. ให้รักษาปฏิกูลสัญญาที่เป็นอุบายใช้พิจารณากายคตาสติของตนได้

ถ้าพิจารณากายของตัวนี้ เห็นเป็นปฏิกูลลงได้ ด้วยอุบายอันใดอันหนึ่งดังกล่าวมาแล้ว ก็ให้รักษาปฏิกูลสัญญานั้นไว้ อย่าให้หายไปเสีย ถึงจะเห็นก็ให้เห็นเป็นของปฏิกูล ตามสัญญานั้นไว้ อย่าให้

เกิดกามราคะ ความกำหนัดขึ้นได้ ถ้าปฏิบัติได้ดังว่ามานี้แล้ว พรหมจรรย์ที่ตนรักษานั้น ก็จะเป็นอันบริสุทธิ์ด้วยดี เพราะพรหมจรรย์จะเศร้าหมองจะทำลาย ก็อาศัยการกำหนัดยินดีในกามารมณ์

เหตุนั้น กุลบุตรเมื่อจะบรรพชา อุปสมบท ท่านบอกกัมมัฏฐาน คือ กายคตาสติ ซึ่งว่ามานี้ให้เสียแต่เดิมที เพราะเป็นอุบายสำหรับระงับกามราคะ ความกำหนัดยินดีในกามารมณ์

อนึ่ง ใครได้เจริญกายคตาสตินี้ให้เกิดปฏิกูลพึงเกลียดขึ้นในใจก็ระงับความกำหนัดยินดีเสียได้ เพราะกายคตาสตินี้ เป็นข้าศึกแก่ราคะความกำหนัดยินดีโดยตรง ถึงโทสะ โมหะ ก็เป็นอันระงับเสียได้ด้วย

อานิสงส์ของการเจริญกายคตาสติ

ผู้ที่เจริญกายคตาสตินั้น ชื่อว่าดื่มกินซึ่งรส คือ พระนฤพาน เพราะพระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ดังนี้ว่า **อะมะตันเตสัง ภิกขะเว** แน่ะภิกษุทั้งหลาย ใครเจริญกายคตาสติ ผู้นั้นได้ชื่อว่าดื่มกินซึ่งรส คือ พระนฤพาน เป็นธรรมอันไม่ตายแล้ว เพราะว่า พระนฤพานเป็นธรรมดับราคะ โทสะ โมหะ ก็ที่เจริญกายคตาสตินี้ ทำให้เกิดปฏิกูลพึงเกลียดระงับดับราคะ โทสะ โมหะ เสียได้ พระองค์จึงตรัสว่า ดื่มกินซึ่งรส คือพระนฤพาน

เหตุนั้น เมื่อปรารถนาจะรักษาพรหมจรรย์ของตนให้บริสุทธิ์และจะใคร่ดื่ม ซึ่งรส คือ พระนฤพานแล้ว ก็พึงเจริญเถิดซึ่งกายคตาสติกัมมัฏฐานนี้ เมื่อเจริญก็ให้เกิดปฏิกูลขึ้นในใจของตนให้ได้ ครั้นเกิดแล้วให้รักษาปฏิกูลสัญญานั้นไว้ ถ้าเพียรไปก็อาจให้เกิดสมาธิฌาน

ได้ อันนี้ก็เป็นอุบายชำระใจให้บริสุทธิ์ เป็นกุศลอันวิเศษอย่างหนึ่ง

ตัวอย่างการเจริญกัมมัฏฐาน-การเจริญมรณสติ

แต่นี้ไป จะว่าในการเจริญมรณสติ เมื่อจะเจริญตามบาลี ว่าดังนี้

มะระณะ ธัมโมมหิ มรณัง อนตีโต (ชายว่า)

มะระณะ ธัมมามหิ มรณัง อนตีตา (หญิงว่า)

หรือว่า ตัวเรามีความตายเป็นธรรมดา ล่วงความตายไปไม่ได้แล้ว ดังนี้ก็ได้

หรือจะคิดถึงความตายโดยนัยนี้ว่า **อะธุวัง ชีวิตัง, ธุวัง มะระณัง, อะวัสสัง มะยา มะริตัพพัง, มะระณะ ปะริโยสานัง เม ชีวิตัง, ชีวิตัง เม อะนิยะตัง, มะระณัง เม นิยะตัง**

แปลว่า **อะธุวัง ชีวิตัง** ชีวิตไม่เที่ยง **ธุวัง มะระณัง** ความตายเที่ยงแท้ **อะวัสสัง มะยา มะริตัพพัง** ตัวเราต้องตายแน่ **มะระณะ ปะริโยสานัง เม ชีวิตัง** ชีวิตของเรามีความตายเป็นที่สุด **ชีวิตัง เม อะนิยะตัง** ชีวิตของเราไม่เที่ยง **มะระณัง เม นิยะตัง** ความตายของเราเที่ยง

๑. ต้องรู้จักตัวความตายและเห็นความตายจริง ๆ

เมื่อจะนึกถึงความตาย ให้เห็นความตายจริงๆ ให้เกิดความสังเวชจึงจะเอา ถ้าไม่เห็นความตายแล้ว ถึงจะนึกไปก็ไม่ได้ความสังเวช เหตุนั้น เมื่อจะเจริญมรณสติ นึกถึงความตายก็จำจะต้องรู้จักตัวความตายก่อน

ความตายนั้นอย่างไร ความตายนั้นคือขาดชีวิตินทรีย์ที่เลี้ยงรูปกายไว้ เพราะชีวิตินทรีย์ขาดแล้ว รูปกายนี้ก็เน่าเปื่อยไป ชีวิตินทรีย์สำหรับเลี้ยงรูปกายให้สดใสอยู่ เหมือนกับไฟอาศัยน้ำมันชุ่มอยู่ที่ไส้ติดรุ่งเรืองอยู่ได้ พอน้ำมันขาดสิ้น ไฟก็ดับฉันใด รูปกายเหมือนกับไฟ ชีวิตินทรีย์เหมือนน้ำมัน ถ้าชีวิตินทรีย์ขาด รูปกายก็แตกเน่าเปื่อยสูญไปเหมือนกะไฟดับ

อนึ่ง ชีวิตินทรีย์เลี้ยงรูปกายไว้ เหมือนกับน้ำเลี้ยงดอกอุบลไว้ น้ำแห้งขาด ดอกอุบลเหี่ยวฉันใด ชีวิตินทรีย์ขาดรูปธรรม ก็ทำลายเหมือนกัน ฉะนั้น เหตุนั้นความตาย ได้แก่ขาดชีวิตินทรีย์ ว่าด้วยปรมัตถ์สุขุมเห็นยาก ถ้าไม่เห็นความตายโดยนัยนี้แล้ว ก็ให้พิจารณาโดยนัย ดังนี้ว่า

ความตาย คือ สิ้นลมหายใจ ครั้นลมหายใจสิ้นแล้ว วิญญาณดับ ตาก็ไม่เห็น หูก็ไม่ได้ยิน จมูกก็ไม่ได้กลิ่น ลิ้นก็ไม่รู้รส กายก็แข็งเป็นท่อนไม้ หารู้จักเย็นร้อนอ่อนแข็งไม่ ครั้นทิ้งไว้ก็เหม็นสาบเหม็นสาง พองขึ้น พึงน่าเกลียด เปื่อยเน่าพังไป จนถึงคนที่รักใคร่สนิท ก็เอาไว้ไม่ได้ ต้องเอาไปเผาเสียให้สูญในไฟบ้าง เอาไปฝังเสียในแผ่นดินบ้างอย่างนี้แล เรียกว่า ความตาย

๒. ให้นึกน้อมเอาความตายใส่ตัว

ครั้นเห็นความตายชัดดังว่าแล้วนี้ ก็ให้นึกน้อมเอาความตายนั้นมาใส่ตัวดังนี้ว่า เรามีความตายดังนี้เป็นธรรมดา ล่วงความตายดังนี้ไปไม่ได้แล้ว หรือนึกว่าชีวิตของเราไม่เที่ยง ความตายเที่ยง เราต้องตายเป็นแท้ อย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ ก็แต่ให้เกิดความสังเวชสลดใจขึ้นให้ได้

เพราะมรณสติกัมมัฏฐานนี้สำหรับชำระใจให้บริสุทธิ์ คือ ให้เกิดความสังเวชเท่านั้นเอง

มรณสติ การระลึกถึงความตายนี้จะสำเร็จเป็นอันได้เจริญมรณสติกัมมัฏฐานนี้ ด้วยเป็นบุญเป็นกุศลใหญ่ยิ่ง จะสำเร็จได้ก็ต้องพร้อมด้วยองค์ ๓ คือ

- สติ ระลึกถึงความตายอยู่ ๑
- ญาณะ รู้ตัวว่าจะตายเป็นแท้ ๑
- ความสังเวชสลดใจ ๑

พร้อมด้วยองค์ ๓ นี้ จึงจะสำเร็จในการภาวนามรณสติ ถ้านึกถึงความตาย ความสังเวชไม่เกิดขึ้นแล้ว ก็ไม่เป็นอันเจริญมรณสติกัมมัฏฐานนั้น เพราะกัมมัฏฐานนี้เป็นอุบายชำระใจให้บริสุทธิ์ คือ ให้เกิดความสังเวชอย่างเดียวเท่านั้นเองก็ความสังเวชนั้นเป็นตัวบุญตัวกุศลอย่างเดียวเหตุนั้น

๓. ให้รักษาอุบายที่ใช้เจริญมรณสติของตนได้ผล

เมื่อเจริญมรณสติ คิดถึงความตายด้วยอุบายอันใดอันหนึ่ง ถ้าเกิดความสังเวชขึ้นแล้ว ก็เป็นอันสำเร็จกิจในกัมมัฏฐานอันนี้ ให้อุตส่าห์เพียรรักษาจิตสังเวชนั้นไว้ อย่าให้เสื่อมเสีย เพราะว่าความสังเวชนั้นเป็นเหตุไม่ประมาท ย่อมให้รีบร้อนทำบุญทำกุศล อันเป็นที่พึ่งของตนโดยเร็วพลัน เหตุนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสสรรเสริญมรณสติ

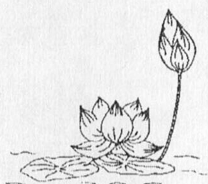
นี้ ว่ามีผลอานิสงส์ใหญ่ยิ่ง นับเข้าในพระนฤพาน เป็นธรรมอันไม่ตายแล้ว ดังนี้

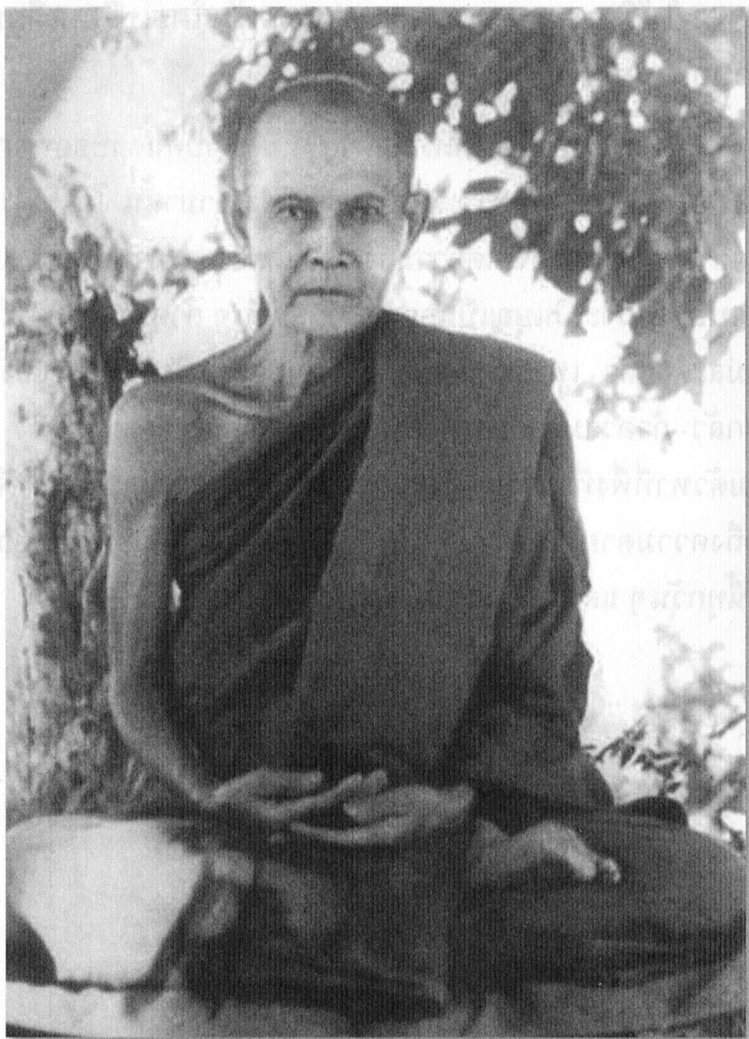
อนึ่ง เมื่อเห็นความตายได้ความสังเวชแล้ว ให้คิดถึงตัวเหมือนคนตาบอดตกจากยอดไม้อันสูง ธรรมดาว่าคนตาบอด ตกจากยอดไม้อันสูง เมื่อพลัดแล้วก็ลิ่วๆ ต่ำลงมาหาที่แตกที่ตาย ก็หารู้ตัวว่าจะกระทบกระทั่งอันใดไม่ ก็แต่ความตายนั้น ใกล้ตัวเข้ามาอยู่เสมอเป็นนิตย์ฉันใด ตัวเราก็เหมือนกัน เกิดมาได้ชื่อว่าพลัดตกลงแล้ว วันคืนเดือนปีล่วงไปๆ ได้ชื่อว่าตัวลิ่วๆ ลงมาหาความแตกความตาย ใกล้อยู่เป็นนิตย์ หารู้ตัวไม่ว่าจะแตกจะตาย อยู่ที่ไหน จะตายด้วยโรคอะไร จะตายเมื่อไรก็ไม่รู้ แต่เที่ยงที่จะตายอย่างเดียว เหมือนคนตาบอดที่ตกจากยอดไม้ฉะนั้น

อนึ่ง ให้คิดถึงความตายเหมือนกับนักโทษที่เขาจะฆ่าเสีย ธรรมดา ว่านักโทษที่เขาจะฆ่าจะตายด้วยอาการ ๒ อย่าง เมื่อนายเพชฌฆาตจูงไป ถ้าขัดขืนดุร้ายขึ้น เขาก็ตัดศีรษะเสียในที่นั้น ทันใด ถ้าไม่ขัดขืน เดินตามเขาไป ก็ใกล้ความตายเข้าทุกก้าวๆ ครั้นถึงที่ฆ่าเขาก็มัดเข้ากับหลักแน่น ไหวกายไม่ได้แล้ว และลงดาบตัดศีรษะฉันใด ตัวเราก็เหมือนกัน ความเกิดเป็นโทษผิดของเรา จะต้องตายแท้ ด้วยอาการทั้ง ๒ อันใดอันหนึ่ง บางทีก็เป็นโรคปัจจุบันทันด่วนตาย เหมือนกับนักโทษ ขัดขืน เขาก็ตัดศีรษะเสียในที่นั้นทันใด บางทีก็เจ็บไข้ประกอบด้วยทุกขเวทนาใหญ่ ปวดเจ็บทั่วสรรพางค์กายจนถึงลุกนั่งไหวกายไม่ได้ ยังอยู่แต่ใจริกๆ คอยจะดับอยู่ เหมือนกับนักโทษเขามัดเข้ากับหลักแน่น พอสิ้น วิญญาณดับ เหมือนกับนักโทษ เขาลงดาบตัดศีรษะฉะนั้น

๔. ให้พิจารณาความตายของตนทุกวัน โดยเปรียบเทียบกับคนตาบอด/นักโทษ

ให้คิดถึงตัว ให้เห็นความตาย เหมือนกับคนตาบอดที่ตกจากยอดไม้ และนักโทษที่เขาประหารชีวิตเสียอย่างว่ามานั้น ให้ได้ทุกวันๆ เถิด อย่าให้ขาดเลย ก็จะได้ความสังเวช และไม่ประมาทตัว มัวเมาอยู่ในความชั่ว แล้วจะเป็นบุญเป็นกุศลแก่ตัวทุกวันๆ ถ้าความตายมาถึงตัว ก็จะไม่สะดุ้งกลัว เพราะระลึกถึงความตายอยู่ทุกวันๆ แล้ว ครั้นไม่สะดุ้งกลัว ถ้าความตายมาถึงเข้า ก็จะได้สติ ไม่หลงตาย อนึ่ง ก็จะเตรียมตัวหาที่พึ่งที่จะตาย เพราะมรณสติมีคุณมากนักอย่างนี้ จึงให้ระลึกถึงความตายอย่างว่ามานั้นทุกวันๆ ไป ถ้าคิดถึงความตายได้อย่างนี้ทุกวันๆ แล้ว ก็เป็นความไม่ประมาทอย่างเอกทีเดียว

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

ขันธะวิมุติสะมังคีธัมมะ

ลิขิตธรรมโดย

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

๏ นะมะกูสุละ ตัสสะ ปัญจ อนนตรขันตานิ ข้าพเจ้าขอ

นอบน้อมซึ่งพระสุคต บะมะสาสะดา สักยะมูนี ทั้งองค์

สัมพุทธเจ้า แลพระนะวะโลกุตตะระธรรม ๙

ประการ และอริยะสงฆ์สาวก บัดนี้ข้าพะเจ้าจักกล่าว

ถึงธรรมะพันธ์ โดยสังเขป ตามสติปัญญา ยังมีท่านคนหนึ่ง

ชักถือคือลักษณะ อยากได้คู่ชายหญิงเที่ยวผายผัน เขาบอก

ว่าสุขมีที่ไหนก็อยากไปแต่เที่ยวหมั่นไปมาอยู่ชั่วกาล

นิศัยทานะนักตวกกัวตายมาก อะภกจะพ้นแท้ ๆ

เรื่องพอเหลย อนัตหนึ่ง ท่านผู้รู้จริงทั้งสมุทัยหลกสังขาร

ท่านก็ประจำสนุกสุขไม่พลอยเบี้ยนเหมือนดังกาเนี่ยเอง ๆ

ชะโงกดูหนังสือทุกข์ทั้งหลาย เสนสยาย รู้ว่าเรื่องกลัว

นั้นแน่ ท่านเหินไปเป็นมาอยู่หว่างเขา จะกลับไปทำกรรมล้อ

ซึ่งพวกพ้องเล่า ก็คดีเขาเทพกล่าวเปนบ้าบอ สุขอยู่ผู้

เดียวนั่นเรื่องเคร่งสงบ เปนอันจบเรื่องคิดไม่ผิดต่อ

ดีกว่าเหล่าอีกรุ่นหนุ่มทำสิ่งพลอด เดี๋ยวถูกยอดูสิเปนเรื่อง

เครื่องจำความ ๆ ยังมีบุรุษคน ๑ อีกกลัวตายก็ไปจ่อ

ขันธะวิมุติสะมังคีธรรมะ

นมัตถุ สุคตัสสะ ปัญจ ธรรมะขันธานิ.

ข้าพเจ้า ขอนอบน้อม ซึ่งพระสุคต บรมศาสดาสักยมุนีสัมมาสัมพุทธเจ้า แลพระนวโลกุตตรธรรม ๙ ประการ แลอริยสงฆ์สาวก

บัดนี้ ข้าพเจ้าจักกล่าว ซึ่งธรรมะขันธ์ โดยสังเขป ตามสติปัญญาฯ

ยังมีท่านคน ๑ รักตัวคิดกลัวทุกข์ อยากได้สุขพ้นภัยเที่ยวผายผัน เขาบอกว่าสุขมีที่ไหน ก็อยากไป แต่เที่ยวหมั่นไปมา อยู่ช้านาน นิสัยท่านนั้นรักตัว กลัวตายมาก อยากจะพ้นแท้ๆ เรื่องแก่ตาย วันหนึ่ง ท่านรู้จริงทิ้งสมุทัยพวกสังขาร ท่านก็ปะถ้ำสนุก สุขไม่หาย เปรียบเหมือนดังกาย นี้เองฯ

ชะโงกดูถ้ำสนุก ทุกข์ทลาย แสนสบาย รู้ตัวเรื่องกลัวนั้นเบา ทำเมินไปเมินมา อยู่หน้าเขา จะกลับไปป่าวร้องซึ่งพวกพ้องเล่า ก็กลัวเขาเหมาว่าเป็นบ้าบอ สู้อยู่ผู้เดียวหาเรื่องเครื่องสงบ เป็นอันจบเรื่องคิดไม่ติดต่อ ดีกว่าเที่ยวรุ่มร่ามทำสอพลอ เดี๋ยวถูกยอถูกติเป็นเรื่องเครื่องรำคาญฯ

ยังมี บุรุษคน ๑ อีก กลัวตายน้ำใจฝ่อ

มาหาแล้วพูดชมเชยเจ้า [illegible] ถ่อมว่าท่านพากเพียรมหะกะ

ก็ทักทาย เห็นสามเณรที่จริงแล้วหรือยังมีใจหลง เยาะว่าไม่

จึงรู้ใจนั้น บุรุษหนุ่มนั้นก็จดจ่อจำไว้ ทั้งพวกสี่ ๆ หมื่นอะ

ผู้ริมทะเล จะพาดูเขาใหญ่ที่สูงสุดทุกข์ไม่มี ที่บรรยายเคร

ตาลลิตาละนา ชมเล่นให้เย็นใจหายเดือดร้อน หมทอง

จรจะวิยะวงศ์ จะไปหรือไม่ไปนั่นไม่เกณฑ์ ใช่หลอกเล่น

บอกความให้ตามจริง แล้วกล่าวปฤษฎากล่าวให้ตอบ

ปฤษฎานั้นว่า ระวัง ตัวอะไร ตอบว่าวิ่งเร็วคือวิญญาณชน

ไว เดินเป็นแถวตามแห่งอินทรีย์ สัญญาตรงไม่คงไว้

ใจอยู่ไม่วิ่งเปล่า สัญญาเหมือนพายุหลอกหลวงลวงจิต

ทำให้คิดวุ่นวายเที่ยวสายหา หลอกเป็นธรรมต่าง ๆ

อย่างมาย ถามว่าหัวขันธ์ ใครพ้นจนทั้งปอง แก้ว่า

ใจชีพแอบอยู่ตามเตี้ยว ไม่เกาะเกี่ยวพร้อมพ้นติดสิ้นทิษหอย

หมดราคีหลงอยู่เกี่ยวดวง สัญญาลวงไม่ได้หมายหลง

ตาไป ถามว่าที่ว่าตายใครเขาตายที่ไหนกัน

แก้ว่าสังขารเขาตายทำลายผล ถามว่าสิ่งใดก่อให้ต่อ

มาหาแล้ว พูดตรงๆ น่าสงสาร ถามว่าท่านพากเพียรมาก็ช้านาน เห็นธรรมที่จริงแล้วหรือยังที่ใจหวัง เอ๊ะทำไมจึงรู้ใจฉัน บุรุษผู้นั้นก็อยากอยู่อาศัย ท่านว่าดีๆ ฉันอนุโมทนา จะพาดูเขาใหญ่ถ้ำสนุกทุกข์ไม่มี คือกายะคะตาสติภาวนาชมเล่นให้เย็นใจ หายเดือดร้อน หนทางจรอริยวงศ์ จะไปหรือไม่ไปฉันไม่เกณฑ์ ใช่หลอกเล่นบอกความ ให้ตามจริง.

แล้วกล่าวปฤษณา ท้าให้ตอบ ปฤษณานั้นว่า ระวึง คืออะไร?

ตอบว่าวิ่งเร็วคือวิญญาณอาการไว เดินเป็นแถวตามแนวกันสัญญาตรงไม่สงสัย ใจอยู่ในวิ่งไปมา สัญญาเหนี่ยวภายนอกหลอกลวงจิต ทำให้คิดวุ่นวายเที่ยวส่ายหา หลอกเป็นธรรมต่างๆ อย่างมายา

ถามว่าห้าขันธ์ ใครพ้นจนทั้งปวง?

แก้ว่าใจซิพ้นอยู่คนเดียว ไม่เกาะเกี่ยวพัวพันติด สิ้นพิษหวงหมดที่หลงอยู่เดียวดวง สัญญาลวงไม่ได้หมายหลงตามไป.

ถามว่าที่ว่าตายใครเขาตายที่ไหนกัน?

แก้ว่าสังขารเขาตายทำลายผล

ถามว่าสิ่งใดก่อให้ต่อวน?

ละ แก้ว่ากลสัญญาพาให้หันเหียน เชื่อสัญญาจึงผิดคิด

ปิ่นศรี ออกจากกลสุขไปภพพรั่นเศียรหันเหียน เลย

ลืมจิตรจำปิดสนิทเนียน ถึงจะเพียรหาธรรมก็ไม่เห็น

ถามว่าใครกำหนดใครหมายเป็นธรรม แก้ว่าใจกำหนด

ใจหมายเวียนหาเว้นสัญญานั้นเอง คือว่าศีลว่าปรีชาผลักดันรักษ์ชัง

ถามว่ากินหมากเคี้ยวไม่เคี้ยวกิน แก้ว่าสิ้นอยากดูไปพ้น ไม่เรียงเห็น

ต่อไปเหย่งรุงรัง ใจก็เริ่มแท่นนิ่งทั้งคาลัย ถามว่าสระสี่เหลี่ยมเปลี่ยม

ด้วยน้ำ แก้ว่าธรรมสิ้นอยากจากสงสัย ศีลจะหมดหลีไม่ปักษ์ภัย

สัญญาในแผ้ถาค สมาธิระงับเช่นนี้ไม่ควร ใจจึงเปี่ยมเต็มที่ไม่

มีพร่อง เงียบระงับดวงจิตรไม่ติดคร่าวงู เป็นของควรชมชื่นทุกคืน

วัน แม้ได้สมบัติทิพย์สักสิบแสน ก็ไม่เหมือนรู้จริงทั้งสังขาร

หมดความอหังการเป็นเปิ่งสิ่งสำคัญ จ่อดูส่วนที่ไม่ทำเกิน ใจไม่เพลิน

พิศสินหายสิ้นเรรนเหมือนพิสูจน์กระจกส่องเงาหน้าแล้วจะทำคิด คิดสัญญา

เพราะว่าสัญญานั้นเหมือนดังเงาคนที่ได้เมาไปตามเรื่องเครื่องสังขาร

ใจจะปราบปรีชาที่ไม่ปน ไหวสิ่งศตรูแน่เพราะแปรไป ใจไม่เกาะ

จะรู้ไปตรองว่า รู้จักนิจจาตัวขณะนิดเดียวเหลว แต่ก่อนหนี้

ใจ

แก้ว่ากลสัญญาพาให้เวียน เชื่อสัญญาจึงผิดคิดยินดี ออกจากภพนี้ไปภพนั้นเที่ยวหันเหียน เลยลืมจิตจำปิดสนิทเนียน ถึงจะเพียรหาธรรมก็ไม่เห็น.

ถามว่าใครกำหนดใครหมายเป็นธรรม?

แก้ว่าใจกำหนด ใจหมายเรื่องเรื่องหาเจ้าสัญญานั้นเอง คือว่าดีคว้าชั่วผลัก ติดรักชัง

ถามว่ากินหนเดียวไม่เทียวกิน?

แก้ว่าสิ้นอยากดูรู้ไม่หวัง ในเรื่องเห็นต่อไปหายรุงรัง ใจก็นั่งแท่นนิ่งทิ้งอาลัย.

ถามว่าสระสี่เหลี่ยมเปี่ยมด้วยน้ำ?

แก้ว่าธรรมสิ้นอยากจากสงสัย สะอาดหมดราคีไม่มีภัย สัญญาในนั้นภาค (พราก) สังขารขันธ์นั้นไม่กวน ใจจึงเปี่ยมเต็มที่ไม่มีพร่อง เงียบระงับดวงจิตไม่คิดครวญ เป็นของควรชมชื่นทุกคืนวัน แม้ได้สมบัติทิพย์สักสิบแสน ก็ไม่เหมือนรู้จริงทิ้งสังขาร หมดความอยากเป็นยิ่งสิ่งสำคัญ จำอยู่ส่วนจำ ไม่ก้ำเกิน ใจไม่เพลินทั้งสิ้นหายดิ้นรน เหมือนดังเอากระจกส่องเงาหน้าแล้วอย่าคิด ติดสัญญา เพราะว่าสัญญานั้นเหมือนดังเงา อย่าได้เมาไปตามเรื่องเครื่องสังขาร ใจขยับจับใจที่ไม่ปน ไหวส่วนตนรู้แน่เพราะแปรไป ใจไม่เที่ยงของใจใช่ต้องว่ารู้ขันธ์ห้าต่างชนิด เมื่อจิตไหว แต่ก่อนนั้น

หลงสัญญาว่าเป็นใจ สำคัญว่าใจนั่นว่าจริงหลอกลวง คตะนี้ใจ

เป็นใหญ่ไม่หมายพึ่ง สัญญาหนึ่งสัญญาใดมิได้หลง เลิกก็ตาม

คนก็ตามสั่งทั้งปวง ไม่ต้องหลงไม่ต้องกันหมู่สัญญา เปรียบเหมือน

ซึ่งยอดเขาสูงแท้แห่งแผ่นดิน แลแผ่นดินทั่วทุกตระหลาด

แต่จะไม่รู้ถึงที่หน้าที่ จะหลงแลหน เชื่อแต่ก่อนแต่พระพุทธ. เป็นมรรคผล

ทั้งนี้เพื่อพ้นได้ แม้นจะเกิดแต่ตรงที่ตั้งใจนี้ ฉะนั้นจึงสังขาร

เปลี่ยนแปรไม่ได้ ธรรมชาติธรรมแต่ไม่เบาอึงใด ซึ่งจะถูกใส่ไม่เคือง

ก็เหมือนมองชั่วในจิต ไม่ต้องขัดระแวงสะภาวะสิ่งเป็นจริง ฯ

คือ

สิ่งชั่วตามแต่เรื่องของเรื่องเที่ยงแท้แต่ตัว ไม่พอพ้นสังขาร

เป็นการเย็น รู้จักจริงต้องทั้งสังขารเปลี่ยนแปรเสื่อมแตกหน

เบื่อแล้วปล่อยได้คล่องไม่ตรองเกณฑ์ ธรรมก็เย็นใจระงับ

ระงับอาการ ความว่างนั้นที่มีคนยกัน ตอนว่างนั้นแพงแจกแยกทั้งรูป

เรื่องสังขาร ต่างกองรับหน้าที่มีกิจการ จะรับงานอื่นไม่ได้เต็มในตัว

แม้ลาภยศสรรเสริญเจริญสุข นินทาทุกข์เสื่อมยศหมดลาภทั่ว

รวมลงตามสภาพตามเป็นจริง ทั้งแปดอย่างใจไม่หวั่นไหวทั่ว

ไหว เพราะว่ารูปขันธ์ก็ทำแก่ไปไม่ได้เว้น นามก็มิได้พักเหมือน

หลงสัญญา ว่าเป็นใจ สำคัญว่าในว่านอกจึงหลอกลวง คราวนี้ใจเป็นใหญ่ไม่หมายพึ่งสัญญาหนึ่งสัญญาใดมิได้หวง เกิดก็ตามดับก็ตามสิ่งทั้งปวง ไม่ต้องหวงไม่ต้องกันหมู่สัญญา เปรียบเหมือนขึ้นยอดเขาสูงแท้แลเห็นดิน แลเห็นสิ้นทุกตัวสัตว์.

แก้ว่า (นั่น) สูงยิ่งนักแลเห็นเรื่องของตนแต่ต้นมา เป็นมรรคาทั้งนั้นเช่นบันได.

ถามว่า น้ำขึ้นลงตรงสัจจังนั้นหรือ?

ตอบว่าสังขารแปรแก้ไม่ได้ ธรรมดากรรมแต่ง ไม่แกล้งใคร ขืนผลักไสจับต้องก็หมองมัวชั่วในจิต ไม่ต้องคิดขัดธรรมดาสภาวาสิ่งเป็นจริง ดีชั่วตามแต่เรื่องของเรื่องเปลื้องแต่ตัว ไม่พัวพันสังขารเป็นการเย็น รู้จักจริงต้องทิ้งสังขารที่ผันแปร เมื่อแลเห็น เบื่อแล้วปล่อยได้คล่องไม่ต้องเกณฑ์ ธรรมก็เย็นใจระงับรับอาการ.

ถามว่า ห้าหน้าที่ มีครบกัน?

ตอบว่าขันธ์แบ่งแจกแยกห้าฐานเรื่องสังขาร ต่างกองรับหน้าที่มีกิจการ จะรับงานอื่นไม่ได้เต็มในตัว แม้ลาภยศสรรเสริญเจริญสุข นินทาทุกข์เสื่อมยศหมดลาภทั่ว รวมลงตามสภาพตามเป็นจริง ทั้งแปดอย่างใจไม่หันไปพัวพัน เพราะว่ารูปขันธ์ก็ทำแก่ไข้ มิได้เว้น นามก็มิได้พักเหมือน

จักรพันธุ์ เพราะรับผลของกรรมที่ทำมา เรื่องที่พระพลัดพะลิน

เจริญใจ เรื่องชั่วขุ่นวุ่นจิตรคิดไม่หยุด เหมือนไฟจุด จิตรหมอง

ไม่ผ่องใส นึกขึ้นเองพึงรักทั้งโลกไปไหนใคร อยากไม่แก่ไม่ตาย

ได้หรือคน เป็นของพระไตรลักษณ์เอ๋ย เช่นไม่อยากให้จิตรเหนื่อยต้อง

รู้ อยากให้อยู่เป็นหนึ่งหนึ่งพึ่งเฉย จิตรเป็นของผันแปรไม่แน่เลย

สัญญาเคยอยู่ได้ยังเป็นคงคงดาว ทั้งเท่าสรรพสภาพทั้งหลายนั้น

ใจนั้นก็ขาวสะอาดหมดมลทินสิ้นเรื่องร้าย ทั้งรู้ได้อย่างที่ใจสั่ง

เพราะเห็นจริงถอนหลุดสุดสิ้นที่ ไม่ฝ่าฝืนธรรมะตามเป็นจริง

จะจบจะสิ้นภพเรื่องเคลื่อนนอกใน สิ้นหรือชั่วดวงดับเรือนร่างไป

จิตสั่งได้ไม่ได้ตามใจหมาย ใจไม่เที่ยงของใจไหวอยู่

สังเกตจับรู้ได้สบายสิ่ง. เล็กหรือใหญ่รู้ไม่ทัน ขันธ์ขัง

ธรรม ฝึกฝึกที่นี่ พิจารณาขันธ์ธรรมไม่เห็นธรรมสิ้นไป (เป็น) ส่วนธรรม

มีใหญ่กว่าขันธ์นั้นไม่แปล ตนว่ามีไม่มีไม่มีมี ที่สิ่งอะไร

ที่ที่สิ่งสมมติแต่ไม่ไหว เจริญปีให้สัตว์ทั้งหลายแปล

โปรดแก่เถิด ที่ว่าเกิดมีต่าง ๆ ทั้งเหตุผล แล้วก็

ไม่มีแก่ไม่มีตายตน มีชีวิตนั้นมีแต่ไม่มีอย่างเดียว

จักรยนตร์ เพราะรับผลของกรรมที่ทำมา เรื่องดีพาเพลิดเพลินเจริญใจ เรื่องชั่วขุ่นวุ่นจิตคิดไม่หยุด เหมือนไฟจุด จิตหมองไม่ผ่องใส นึกขึ้นเองทั้งรักทั้งโกรธ ไปโทษใคร อยากไม่แก่ไม่ตายได้หรือคน เป็นของพ้นวิสัยจะได้เชย เช่นไม่อยากให้จิตเที่ยวคิดรู้ อยากให้อยู่เป็นหนึ่งหวังพึ่งเฉย จิตเป็นของผันแปรไม่แน่เลย สัญญาเคยอยู่ได้บ้างเป็นครั้งคราว ถ้ารู้เท่าธรรมดาทั้งห้าขันธ์ ใจนั้นก็ขาวสะอาดหมดมลทินสิ้นเรื่องราว ถ้ารู้ได้อย่างนี้จึงดียิ่ง เพราะเห็นจริงถอนหลุดสุดวิถีไม่ฝ่าฝืนธรรมดาตามเป็นจริง จะจนจะมีตามเรื่องเครื่องนอกใน ดีหรือชั่วต้องดับเลื่อนลับไป ยึดสิ่งใดไม่ได้ตามใจหมายใจไม่เที่ยงของใจไหววิบวับ สังเกตจับรู้ได้สบายยิ่ง เล็กบังใหญ่รู้ไม่ทัน ขันธ์บังธรรมมิดผิดที่นี่ มัวดูขันธ์ธรรมไม่เห็นเป็นธุลีไปส่วนธรรมมีใหญ่กว่าขันธ์ นั่นไม่แล.

ถามว่ามีไม่มีไม่มีมี นี้คืออะไร?

ทีนี้ติดหมดคิดแก้ไม่ไหว เชิญชี้ให้ชัดทั้งอรรถแปล โปรดแก้เถิดที่ว่าเกิดมีต่างๆ ทั้งเหตุผล แล้วดับไม่มีชัดใช่สัตว์คน นี้ข้อต้นมีไม่มีอย่างนี้ตรง

ระวังภัยไม่มีมีเป็นธรรม ที่สื่อทำใครพบจิตประสงค์
ไม่มีสังขารมีธรรมที่หมั่นคง นั้นแหละองค์ธรรมเอก
อิสระจริง ธรรมเปรม ๓ ไม่แปรผัน เลิศภพสงบ
ยิ่ง เป็นอารมณ์ของใจไม่ไหวติง ระงับนิ่งเงียบสงัด
ขัดกับใจ ใจก็สร่างจากเมาหายเร่าร้อน ความอยาก
ก่อนได้หมดปลดสงสัย เรื่องพัวพันขันธ์ ๕ ทำสิ้นไป
เครื่องหมุนในไตรจักรก็หักลง ความอยากใหญ่ยิ่ง
ก็พังหลุด ความรักหยุดหายสนิทสิ้นพิษหลง
ร้อนทั้งปวงก็หายหมดหม่นหมอง จะเป็นไปรอดที่จักอย่างไหน
ทั้งใจ สมุทัยของจิตที่ปิดธรรม แก้ว่าสมุทัยกว้าง
ใหญ่นัก ย่อลงก็ตัวความรัก ปมใจตลอดไป ทำธรรม
ฝึกจิตรเป็นนิจนิรันดร์ เป็นศึกษาสมุทัยจะได้มี คงจำ
ไว้อย่างที่ใจซึ้งจิตร ไม่ต้องคิดเวียนวนเจ็บปวดปี่ ธรรม
ไม่มีอยู่เป็นนิตย์ติดอินทรีย์ ใจตกกว่าสมุทัยตลอดตัว
ต่างอย่างย่อทุกข์กับธรรมประจำจิตร ฉะนั้นคิดรู้เห็นจริง
จึงเย็นทั่ว จะคิดถึงทุกข์เท่าไรมิได้กลัว ต่างจาก

ข้อปลายไม่มี มี นี้เป็นธรรม ที่ลึกล้ำ ใครพบจบประสงค์ **ไม่มีสังขาร มีธรรม ที่มั่นคง** นั้นและ (แหละ) องค์ธรรมเอก วิเวกจริง ธรรมเป็น ๑ ไม่แปรผันเลิศภพ สงบยิ่ง เป็นอารมณ์ของใจไม่ไหวติง ระงับนิ่งเงียบสงัดชัดกับใจ ใจก็ส่างจากเมาหายเร่าร้อน ความอยากถอนได้หมดปลดสงสัย เรื่องพัวพันขันธ์ ๕ ซาสิ้นไป เครื่องหมุนในไตรจักรก็หักลง ความอยากใหญ่ยิ่งก็ทิ้งหลุด ความรักหยุดหายสนิทสิ้นพิษหวง ร้อนทั้งปวงก็หายหมดดังใจจง.

เชิญโปรดชี้อีกอย่างหนทางใจ สมุทัยของจิตที่ปิดธรรม? แก้ว่าสมุทัยกว้างใหญ่นัก ย่อลงก็คือความรัก บีบใจอาลัยขันธ์ ถ้าธรรมมีกับจิตเป็นนิจนิรันดร์ เป็นเลิกกัน สมุทัยมิได้มี จงจำไว้อย่างนี้ วิธี (ถี) จิต ไม่ต้องคิดเวียนวนจนป่นปี้ ธรรมไม่มีอยู่เป็นนิตย์ติดยินดี ใจตกที่สมุทัยอาลัยตัว ว่าอย่างย่อทุกข์กับธรรมประจำจิต เอาจนคิดรู้เห็นจริงจึงเย็นทั่ว จะสุขทุกข์เท่าไรมิได้กลัว ส่างจาก

เครื่องมือคือสมุทัยไปพิจิต รู้เท่าทันกิเลสหลายหลากซ้อน พอพ้น

ผ่านเสาะเสวงหาทางหนี จิตรู้ธรรมเห็นจิตรที่สุดดูดี ใจรู้ธรรม

ที่เป็นสุขขันธ์ทุกข์เหลือแต่ประจำ ธรรมคงธรรม ขันธ์คงขันธ์เท่านั้น

และจะคำว่าเห็นสมัยหายเสื่อมสิ้น หมายจิตรถอนจากผิดที่ติดแท้

แต่ก่อนนั้นพระขันธ์ปกครองสุขเป็นทุกข์แท้ เพราะตนแก้ไข

ตายไม่วางวัน จิตรรู้ธรรมที่ผิดเสีย จิตรก็ถอนจากผิดเครื่อง

เสื่อมนับล่องลอยเลือน ปิดตนเป็นภัยของใจอย่างร้ายแรง

เห็นธรรมแจ้งลอยผิดหมดพ้นใจ จิตรเห็นธรรมสิ้นที่

พ้นผิด พบปะธรรมเปลี่ยนเวียนกระสัน มีสติอยู่ใน

ตัวไม่พัวพัน เรื่องลาภยศชาติสิ้นหายไปหมด สิ้นรู้สึกทั้งปวง

หมดห่วงใย มีจะคิดก็ไม่หวั่นตามนิสัย

เมื่อไม่หวนกลับพึ่งพ้นยุ่งไป ทั้งรู้ได้ว่าบาปมีขึ้นเพราะ
ไม่

ขืนจริง ตอบว่าบาปเกิดได้เพราะไม่รู้ ถ้าปิดประตูเวลา

ได้สบายยิ่ง ทั้งทั้งปวงเงียบหายไม่ไหวติง ขันธ์ทุกสิ่งย่อม

ทุกข์ไม่สุขเลย แต่ก่อนข้าพระเจ้ามืดเขลาเหมือนเต่าต่ำ อยาก

เห็นธรรมยึดใจจะให้เฉย ยึดความว่าเป็นใจหมายจนเคย

เครื่องมัวคือสมุทัยไปที่ดี รู้เท่านี้ก็คลายหายร้อน พอพักผ่อนเสาะแสวงหาทางหนี จิตรู้ธรรมลืมจิตที่ติดธุลี ใจรู้ธรรมที่เป็นสุขขันธ์ทุกแท้แน่ประจำ ธรรมคงธรรม ขันธ์ คงขันธ์เท่านั้น และคำว่าเย็นสบายหายเดือดร้อน หมายจิตถอนจากผิดที่ติดแท้ แต่ส่วนสังขารขันธ์ปราศจากสุขเป็นทุกข์แท้ เพราะต้องแก่ไข้ตายไม่วางวัน จิตรู้ธรรมที่ล้ำเลิศ จิตก็ถอนจากผิดเครื่องเศร้าหมองของแสลง ผิดเป็นโทษของใจอย่างร้ายแรง เห็นธรรมแจง(แจ้ง) ถอนผิดหมดพิษใจ จิตเห็นธรรมดีล้นที่พ้นผิดพบปะธรรมเปลื้องเครื่องกระสัน มีสติอยู่ในตัวไม่พัวพันเรื่องรักขันธ์ขาดสิ้นหายยินดี สิ้นธุลีทั้งปวงหมดห่วงใย ถึงจะคิดก็ไม่ห้ามตามนิสัย.

เมื่อไม่ห้ามกลับไม่ฟุ้งพ้นยุ่งไป พึงรู้ได้บาปมีขึ้นเพราะขึ้นจริง

ตอบว่าบาปเกิดได้เพราะไม่รู้ ถ้าปิดประตูเขลาได้สบายยิ่ง ชั่วทั้งปวงเงียบหายไม่ไหวติง ขันธ์ทุกสิ่งย่อมทุกข์ไม่สุขเลย แต่ก่อนข้าพเจ้ามืดเขลาเหมือนเข้าถ้ำ อยากเห็นธรรมยึดใจจะให้เฉย ยึดความจำว่าเป็นใจหมายจนเคย

เลยเพลินเขย่ปมดำ ทำมาหลาย ความดำผิดปกติใจไม่ระเหย

จึงหลงเล่นขันธ์ะหันหาสงสาร ให้ยกตัวอวดตนพ้นประ

มาณ เพื่อระบายติคนอื่นเป็นพื้นไปไม่เป็นผล เพียงดู

โทษคนอื่นนั้นขื่นใจเหมือนก่อไฟเผาตัวต้องมัวมอม ใครผิด

ถูกสิ่งชั่วก็ตัวเขา ใจของเราเพียรระวังตั้งถนอม อย่าให้อะกุ

ระรอม
ศลมาตอม ควรถึงบุญกุศลผลสบาย เห็นคนอื่นเขาชั่วตัว

ก็ดี เป็นคติ ยึดขันธ์ที่หมั่นหมาย ยึดขันธ์ตลอดวันแท้เพราะ

แก่ตาย เลยทำลายกิเลสกลุ้มเข้ารุมกวน เต็มทั้งรักทั้งเกลียด

โทษประจักษ์ ทั้งกลัวหักหนักจิตคิดใหญ่หลวง ทำอารมณ์ทม

ทักลาบป่วน ยกกรรมอื่นทุกอย่างต่าง ๆ ไป เพราะยึดขันธ์

ทั้ง ๕ ว่าของตน จึงไม่พ้นทุกข์ภัยใจร้อนรน ถ้ารู้โทษของ

ตัวแล้วเว้นเสีย ดูอาการสังขารที่ไม่เที่ยงต่อไปให้จิตเคย

คงได้เปลี่ยนธรรมะอันเอกใจเอกจิต ไม่เกี่ยวพันหมายใจ

ไหลจากจิต เห็นแล้วก็รู้ ๆ อยู่ที่ใจ พอดอารมณ์ออก

ดับระงับไป หมดปกติธรรมเหมือนธรรมแล้วย่อมหายวุ่นวาย

จิต ๆ นั้นไม่ติดคู่ จิตเท่านั้นหมดปัญญา รู้ไม่รู้อย่างนี้

เลยเพลินเชยชมจำ ทำมานาน ความจำผิดปิดไว้ (ใจ) ไม่ให้เห็น จึงหลงเล่นขันธ์ห้าน่าสงสาร ให้ยกตัวอวดตนพ้นประมาณ เที่ยวระรานติคนอื่นเป็นพื้นไปไม่เป็นผล เที่ยวดูโทษคนอื่นนั้นขึ้นใจ เหมือนก่อไฟเผาตัวต้องมัวมอม ใครผิดถูกดีชั่วก็ตัวเขา ใจของเราเพียรระวังตั้งถนอม อย่าให้อกุศลวนมาตอม ควรถึงพร้อมบุญกุศลผลสบาย เห็นคนอื่นเขาชั่วตัวก็ดี เป็นราคียึดขันธ์ที่มั่นหมาย ยึดขันธ์ต้องร้อนแท้เพราะแก่ ตาย เลยซ้ำร้ายกิเลสกลุ้มเข้ารุมกวน เต็มทั้งรักทั้งโกรธโทษประจักษ์ ทั้งกลัวนักหนักจิตคิดโหยหวน ซ้ำอารมณ์กามห้าก็มาชวน ยักกระบวนทุกอย่างต่าง ๆ ไป เพราะยึดขันธ์ทั้ง ๕ ว่าของตน จึงไม่พ้นทุกข์ภัยไปได้นา ถ้ารู้โทษของตัวแล้วอย่าชาเฉย ดูอาการสังขารที่ไม่เที่ยงร่ำไปให้ใจเคย คงได้เชยชมธรรมะอันเอกวิเวกจิต ไม่เที่ยงนั้นหมายใจไหวจากจำ เห็นแล้วซ้ำดู ๆ อยู่ที่ไหว พออารมณ์นอกดับระงับไปหมดปรากฏธรรมเห็นธรรมแล้วย่อมหายวุ่นวายจิต จิตนั้นไม่ติดคู่จริงเท่านี้หมดประตู รู้ไม่รู้อย่างนี้

อิธีใจ รู้เท่าที่ไม่เที่ยง จิตรตนั้นพ้นวิเวิม คงจิตรเดิมอย่าง
เที่ยงแท้ รู้ตนั้จิตรพ้นจากผิดทั้งปองไม่ห่วง ต้องออกไปปลาย
จิตรผิดทันที่ คำที่ว่ามืดนั้นเพราะจิตรคิดหลงผิ จิตรหลงนั้
ปลายจิตรคิดออกไป จิตรตนที่เมื่อธรรมะปรากฏหมดหลงสัย
เห็นธรรมะอันเลิศล้ำโลก เรื่องต่อคนั้วุ่นวายมาแต่ก่อน ก็เลิก
ถอนเปลื้องปลดได้หมดสิ้น ยังมีทุกข์ตอ้งหลบนอนกับกิน
ไปตามเรื่อง ไอเปลื้องปัดตน้จิตรคิดไม่ครอญ ธรรมะดาของจิตร
ก็ต้องคิดนึก พอรู้สึกจิตรตน้พ่นใหม่หอน เชื่อมสังอัดจากเรื่อง
เคลื่องขบกวน ธรมะดาสังขารปรากฏหมดดวายกัน
เสื่อมพ้นนั้นคงที่ไม่มีเลย ฯ ระวังใจเมื่อจำทำเลือยด
มักจะเปียดให้จิตรไปคิดเหย ใจไม่เที่ยงของใจชี้ให้
เคย เมื่อถึงรวยหากรู้เรืองเพลงของใจ เหมือนดังมายา
ที่หลอกลวง ท่านว่าวิปัสสะนูปะกิเลศ จำแรงเพศเหมือน
ดังจิ่งที่แท้ไม่ใช่จริง รู้ขั้นรองหมายนกมว่าความเห็น
ไม่ใช่เช่นพังเข้าใจขั้นไต่ถาม ทั้งตรึกตรองแยกแยะแกะ
รู้ปนกม ก็ใช่ความเห็นรองจงเลงดู รู้ขั้นรองใช่เพลงคิด

วิธี (ถี) ใจ รู้เท่าที่ไม่เที่ยง จิตต้นพ้นริเริ่ม คงจิตเดิมอย่างเที่ยงแท้ รู้ต้นจิตพ้นจากผิดทั้งปวงไม่ห่วง ถ้าออกไปปลายจิตผิดทันที คำที่ว่ามืดนั้นเพราะจิตคิดหวงดี จิตหวงนี้ปลายจิตคิดออกไป จิตต้นดีเมื่อธรรมะปรากฏหมดสงสัย เห็นธรรมะอันเลิศล้ำโลกา เมื่อคิดค้นวุ่นหามาแต่ก่อน ก็เลิกถอนเปลื้องปลดได้หมดสิ้น ยังมีทุกข์ต้องหลับนอนกับกิน ไปตามเรื่องใจเชื่องชิดต้นจิตคิดไม่ครวญ ธรรมดาของจิตก็ต้องคิดนึก พอรู้สึกจิตต้นพ้นโหยหวน เงียบสงัดจากเรื่องเครื่องรบกวน ธรรมดาสังขารปรากฏ หมดคล้ายด้วยกัน เสื่อมทั้งนั้นคงที่ไม่มีเลย ระวังใจเมื่อจำทำละเอียด มักจะเบียดให้จิตไปติดเฉย ใจไม่เที่ยงของใจซ้ำให้เคย เมื่อถึงเอยเวยหากรู้เองเพลงของใจ เหมือนดังมายาที่หลอกลวง ท่านว่าวิปัสสนูปกิเลส จำแลงเพศเหมือนดังจริงที่แท้ไม่ใช่จริง รู้ขึ้นเองหมายนามว่าความเห็น ไม่ใช่เช่นฟังเข้าใจชั้นไต่ถาม ทั้งตรึกตรองแยกแยะแกะรูปนาม ก็ใช่ความเห็นเองจงเล็งดู รู้ขึ้นเองใช่เพลงคิด

รู้ตัวจิตร ๆ จิตเต้นพร้อมพริ้วหยดหอม ตัวจิตรรู้ตัวแผ่ว่าสังขาร
เรื่องแปรปรวน ไม่กระบวนไปดูหนีสู้อะไร รู้อยู่เพราะหมายรู้
ก็ไม่ใช่ จิตรครู่จิตรเองเพราะเทศสั่งไหว จิตรรู้ไหว ๆ ก็
จิตรติดกันไป แยกไม่ได้ตามจริงสิ่งเดียวกัน จิตรเป็นสอง
อาการเรียกว่าสัญญาพาพัวพัน ไม่เพียงแค่ก็ตัวเองไปเสียเกะ
ใจรู้เสื่อมของตัว ก็พ้นมาปิดใจก็ติดสิ้นรสหมดสงสัย ขาดคน
ครั้นหาเรื่องเครื่องผูกไว้ ความตาสัยทั้งปวงก็เรื่องไป ทางโกรธ
รักเครื่องหนักใจก็ไปจาก เรื่องใจอยากก็หยุดได้หายหวั่นไหว
พ้นหนักใจทั้งหลายวอดวาย เหมือนฝนโปรยใจ ใจเย็น
หมดตายใจ ใจเย็นเพราะไม่ต้องเพียรมองคน รู้จิตรตัว
ปัจจุบันพ้นหวั่นไหว สิ่งหยุ่รั้งทั้งปวงไม่ห่วงใย ต่อตัวไป
พ้นเรื่องเครื่องผูกรั้ง อยู่เงียบ ๆ ตัวจิตรไม่ติดต่อตามแต่
กระของจิตรสิ้นสงสัย ไม่ต้องวุ่นตองวายหายระวัง
นอนหรือนั่งนึกพ้นอยู่ตัวจิตร ท่านปิ้มปราวทั้งหลักเหลม
ช่วงต่อแต้มกลั้งของสว่างใสว ยังอีกอย่างทางใจไม่หลุด
สมุทัย ของจิงไปจิตยังไม่ได้ทีตระการเป็นทางสี ตอบว่าสมุทัย

รู้ต้นจิตๆ จิตต้นพ้นโหยหวน ต้นจิตรู้ตัวแน่ว่าสังขารเรื่องแปรปรวน ใช่กระบวนไปดูหรือรู้อะไร รู้อยู่เพราะหมายกู่ (คู่) ก็ไม่ใช่ จิตคงรู้จิตเองเพราะเพลงไหว จิตรู้ไหวๆ ก็จิตติดกันไป แยกไม่ได้ตามจริงสิ่งเดียวกัน จิตเป็นสองอาการเรียกว่าสัญญาพาพัวพัน ไม่เที่ยงนั้นก็ตัวเอง ไปเล็งใคร ใจรู้เสื่อมของตัว ก็พ้นมัวมืด ใจก็จืดสิ้นรสหมดสงสัย ขาดค้นคว้าหาเรื่องเครื่องนอกใน ความอาลัยทั้งปวง ก็ร่วงโรย ทั้งโกรธรักเครื่องหนักใจก็ไปจาก เรื่องใจอยากก็หยุดได้หายหวนโหยพ้นหนักใจทั้งหลายโอดโอย เหมือนฝนโปรยใจ ใจเย็นเห็นด้วยใจ ใจเย็นเพราะไม่ต้องเที่ยวมองคน รู้จิตต้นปัจจุบันพ้นหวั่นไหว ดีหรือชั่วทั้งปวงไม่ห่วงใย ต้องดับไปทั้งเรื่องเครื่องรุงรัง อยู่เงียบ ๆ ต้นจิตไม่คิดอ่าน ตามแต่การของจิตสิ้นคิดหวังไม่ต้องวุ่นต้องวายหายระวัง นอนหรือนั่งนึกพ้นอยู่ต้นจิต ท่านชี้มรรคฟังหลักแหลม ช่างต่อแต้มกว้างขวางสว่างไสว ยังอีกอย่างทางใจไม่หลุดสมุทัย ขอจงโปรดชี้ให้พิศดารเป็นการดี

ตอบว่า สมุทัย

ด้วยอาลัยรักเพลินฝังหน้าทำตามเห่มไม่หน่ายหนี ว่างอย่างต่ำกามะ

คุณทรัพย์ยศ อย่างสูงเป็นสมุทัยอาลัย ฯลฯ หรือจะจับตามจริงที่

ไม่จริง ก็เรื่องคิดเพลินเร่ร่อนสังขาร เพลินหลงปองเคยมา

เสียชั่วกาล กลับเป็นการดีไปให้เจริญจิตรไปในส่วนที่ผิด

ก็เลยแตกกิ่งก้านหนังสือใหญ่ เพียรเพลินไปในผิดไม่คิดเห็น

สิ่งได้ชอบตามต้นก็ยิ่งเพลิน เพลินจนเกินลืมตัวไม่กลัวตาย

เพลินดูโทษคนอื่นคนดีหรือชั่ว โทษของตัวไม่เห็นเป็นไปผิน

โทษคนอื่นเขามากสักเท่าไร ไม่ทำให้เราตกนรกเลย

โทษของเราเล็กหน่อยไม่ต้องมาก ส่งเรายากไปตกนรก

แสนสะหลัด หมั่นดูโทษตนจึงให้ใจเคยเว้นเสียซึ่งโทษ

นั้น คงได้เชยชมสุขพ้นทุกข์ภัย เมื่อเห็นโทษตนแล้ว

รีบตัดทิ้ง ท่องจำยิ่งคิดมากจากไม่ได้ เรื่องอยากดีไป

หยุดเสียตัวสมุทัย เป็นโทษใหญ่กลัวจะไม่ดีพ้นก็แรง

ดีแล้วไม่ดีนี้เป็นพิษของจิตหนัก เหมือนไข้หนักกุฎ

ทั้งของแสลง กำเริบโรคด้วยพิษผิดแสลงหลง

ธรรมไม่เจริญเพราะอยากดีไปเป็นเดิม ความอยากดีนี้

คืออาลัยรัก เพลินยิ่งนักทำภพใหม่ไม่หน่ายหนี ว่าอย่างต่ำกามคุณห้าเป็นราคี อย่างสูงชี้สมุทัยอาลัยฌาน ถ้าจับตามวิธีมีในจิต ก็เรื่องคิดเพลินไปในสังขาร เพลินทั้งปวงเคยมาเสียช้านาน กลับเป็นการดีไปให้เจริญจิตไปในส่วนที่ผิด ก็เลยแตกกิ่งก้านฟุ้งซ่านใหญ่ เที่ยวเพลินไปในผิดไม่คิดเขินสิ่งใดชอบอารมณ์ก็ชมเพลิน เพลินจนเกินลืมตัวไม่กลัวภัย เพลินดูโทษคนอื่นดื่นด้วยชั่ว โทษของตัวไม่เห็นเป็นไฉน โทษคนอื่นเขามากสักเท่าไร ไม่ทำให้เราตกนรกเลย โทษของเราเศร้าหมองไม่ต้องมาก ส่งวิบากไปตกนรกแสนสาหัส หมั่นดูโทษตนไว้ให้ใจเคย เว้นเสียซึ่งโทษนั้น คงได้เชยชมสุขพ้นทุกข์ภัย เมื่อเห็นโทษตนชัดรีบตัดทิ้ง ทำอ้อยอิ่งคิดมากจากไม่ได้ เรื่องอยากดีไม่หยุดคือตัวสมุทัย เป็นโทษใหญ่กลัวจะไม่ดีนี้ก็แรง ดีแลไม่ดีนี้เป็นพิษของจิตนัก เหมือนไข้หนักถูกต้องของแสลง กำเริบโรคด้วยพิษผิดสำแลง ธรรมไม่แจ้งเพราะอยากดีนี้เป็นเดิม ความอยากดีมี

มากมักลวงจิตฯ ให้เพียรคิดรู้ไปจริงใจเหิม สรรพ

มัวหมองก็ตรองเสริม ผิดยิ่งเพิ่มไปไกลจากธรรมที่จริง

ยึดมุ่งหมายให้ใจนิยมตาม ฟังเนื้อความไปทางมุ่งหมายสูงยิ่ง

เมื่อยึดมรรคฝังใจไม่ไหวติง ตรงบ่งใจส่งปวงกิจที่ ฯ

อันที่ชื่อว่าขันธะสมมุติสารพัดสังธรรมประจำอยู่กับที่ ไม่มีอาการ

ไปไม่มีอาการมาสภาวะธรรมนี้เป็นจริงสิ่งเดียวเท่านั้นแหละ

ไม่มีเรื่องจะเพราะเพียร สิ้นเนื้อความแค่เพียงเท่านี้ ฯ

ผิดหรือถูกจงใช้ปัญญาตรองดูให้รู้เถิด ฯ๛ พระครูวิทศโตะ

(หนั่ม วัดสระประทุมวันเป็นผู้แต่ง ฯ๛

มากมักลากจิต ให้เที่ยวคิดวุ่นไปจนใจเหิม สรรพมัวหมอง ก็ต้องเติม ผิดยิ่งเพิ่มร่ำไปไกลจากธรรมที่จริง ชี้สมุทัยนี้ใจ ฉันคร้าม ฟังเนื้อความไปข้างนุงทางยุ่งยิ่ง เมื่อชี้มรรคฟังใจ ไม่ไหวติง ระงับนิ่งใจสงบจบกันทีฯ

อันนี้ชื่อว่าขันธะวิมุติสะมังคีธรรมะประจำอยู่กับที่ไม่มี อาการไปไม่มีอาการมา สภาวะธรรมที่เป็นจริงสิ่งเดียวเท่านั้น และไม่มีเรื่องจะแวะเวียน สิ้นเนื้อความแต่เพียงเท่านี้ฯ

ผิดหรือถูกจงใช้ปัญญาตรองดูให้รู้เถิดฯ
พระภูริทัตโตฯ (หมั่น)
วัดสระประทุมวัน เป็นผู้แต่งฯ

คำนำ

มุตโตทัย

ผู้เขียนได้กล่าวไว้แล้วว่า **ท่านอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถระ** ในขณะนี้ (คือสมัยที่ผู้เขียนเข้ามาอยู่กับท่าน) ท่านจะไม่สอนกัมมัฏฐานเบื้องต้นเลย ท่านจะแสดงเฉพาะจุดสำคัญๆ อันเป็นอุบายขั้นสูงเท่านั้น หากผู้ยังไม่เคยฝึกกัมมัฏฐานมาก่อนเลย มาอยู่กับท่านสมัยนี้ ฟังธรรมเทศนาของท่านแล้วจะงงเอามากทีเดียว

เช่นเดียวกับผู้อ่าน **"มุตโตทัย"** นี้ หากว่าไม่เข้าใจข้อเท็จจริงดังผู้เขียนกล่าวไว้ข้างต้น ก็จะงงเช่นกัน ดังนั้นจึงขอให้ผู้อ่านทั้งหลายพยายามอ่านและพยายามไตร่ตรอง ซ้ำแล้วซ้ำเล่า ท่านทั้งหลายจะได้รับผลแห่งปัญญาอย่างลึกซึ้งทีเดียว

ผู้เขียนพยายามจดบันทึกพระธรรมเทศนาของ พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถระ นี้ด้วยความยากลำบากเหลือเกิน กว่าจะได้ข้อความมาเผยแพร่แก่ท่านทั้งหลาย จึงขอให้ท่านทั้งหลายพยายามอ่านและอ่านให้จริงๆ เถิด ท่านจะได้ทราบภายหลังว่า เนื้อหาของธรรมนี้ดีและลึกซึ้งเพียงไร

ผู้เขียนได้ใช้เวลา ๔-๕ เดือน ในขณะที่ผู้เขียนอยู่ปฏิบัติกับท่านเป็นพระอุปัฏฐาก ได้ฟังธรรมเทศนาของท่านแล้ว มันซาบซึ้งตรึงใจเหลือเกิน ผู้เขียนคิดว่าผู้อื่นก็ควรจะได้ฟังธรรมเทศนาอย่างนี้บ้าง จึงตัดสินใจเขียนบันทึกจากธรรมเทศนาของ **พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถระ** จนเป็นหนังสือ **"มุตโตทัย"** ฉบับที่อยู่ในมือของท่านนี้.

พระญาณวิริยาจารย์

เจ้าอาวาสวัดธรรมมงคล กรุงเทพมหานคร

ลิขิตธรรมโดย

พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถระ

มุตโตทัย

๑. การปฏิบัติเป็นเครื่องยังพระสัทธรรมให้บริสุทธิ์

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงว่า ธรรมของพระตถาคต เมื่อเข้าไปประดิษฐานในสันดานของปุถุชนแล้วย่อมกลายเป็นของปลอม (สัทธรรมปฏิรูป) ไป แต่ถ้าเข้าไปประดิษฐานในจิตสันดานของพระอริยเจ้าแล้วไซร้ ย่อมเป็นของบริสุทธิ์แท้จริงและเป็นของไม่ลบเลือนด้วย เพราะฉะนั้น เมื่อยังเพียรแต่เรียนพระปริยัติธรรมฝ่ายเดียว จึงยังใช้การไม่ได้ดี ต่อเมื่อมาฝึกหัดปฏิบัติจิตใจ กำจัดเหล่ากะปอมก่า คืออุปกิเลสแล้วนั่นแหละ จึงจะยังประโยชน์ให้สำเร็จเต็มที่ และทำให้พระสัทธรรมบริสุทธิ์ ไม่วิปลาสคลาดเคลื่อนจากหลักเดิมด้วย

๒. ฝึกตนดีแล้วจึงฝึกผู้อื่น ชื่อว่าทำตามพระพุทธเจ้า

ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถาเทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควา

สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงทรมานฝึกหัดพระองค์ จนได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็น **พุทฺโธ** ผู้รู้ก่อน

แล้วจึงเป็น **ภควา** ผู้ทรงจำแนกแจกธรรมสั่งสอนเวไนยสัตว์ **สตฺถา** จึงเป็นครูของเทวดาและมนุษย์ เป็นผู้ฝึกบุรุษผู้มีอุปนิสัยบารมีควรแก่การทรมานในภายหลัง จึงทรงพระคุณปรากฏว่า **กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต** เสียงเกียรติศัพท์อันดีงามของพระองค์ย่อมฟุ้งเฟื่องไปในจตุรทิศ จนตราบเท่าทุกวันนี้ แม้พระอริยสงฆ์สาวกเจ้าทั้งหลายที่ล่วงลับไปแล้วก็เช่นเดียวกัน ปรากฏว่าท่านฝึกฝนทรมานตนได้ดีแล้ว จึงช่วยพระบรมศาสดาจำแนกธรรมสั่งสอนประชุมชนในภายหลัง ท่านจึงมีเกียรติคุณปรากฏเช่นเดียวกันกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าบุคคลไม่ทรมานตนให้ดีก่อนแล้ว และทำการจำแนกแจกธรรมสั่งสอนไซร้ ก็จักเป็นผู้มีโทษปรากฏว่า **ปาปโก สทฺโทโหติ** คือเป็นผู้มีเสียงชั่วฟุ้งไปในจตุรทิศ เพราะโทษที่ไม่ทำตามพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระอริยสงฆ์สาวกเจ้าในกาลก่อนทั้งหลาย

๓. มูลมรดกอันเป็นต้นทุนทำการฝึกฝนตน

เหตุใดหนอ ปราชญ์ทั้งหลาย จะสวดก็ดี จะรับศีลก็ดี หรือจะทำการกุศลใด ๆ ก็ดี จึงต้องตั้ง **"นโม"** ก่อน จะทิ้ง **"นโม"** ไม่ได้เลย เมื่อเป็นเช่นนี้ **"นโม"** ก็ต้องเป็นสิ่งสำคัญ จึงยกขึ้นพิจารณาได้ความว่า **"น" คือธาตุน้ำ "โม" คือธาตุดิน** พร้อมกับบาทพระคาถาปรากฏขึ้นมาว่า **มาตาเปติกสมฺภโวโอทนกุมฺมาสปจฺจโย** สัมภวธาตุของมารดาบิดาผสมกัน จึงเป็นตัวตนขึ้นมาได้ **น** เป็นธาตุของมารดา **โม** เป็นธาตุของบิดา **ฉะนั้น** เมื่อธาตุทั้งสองนี้ผสมกันเข้า ไฟธาตุ

ของมารดาเคี่ยวเข้าจนได้นามว่า **กลละ** คือน้ำมันหยดเดียว ณ ที่นี้เอง ปฏิสนธิวิญญาณเข้าถือปฏิสนธิได้ จิตได้ถือปฏิสนธิในธาตุ **นโม** นั้น เมื่อจิตเข้าไปอาศัยแล้ว **กลละ** ก็ค่อยเจริญขึ้นเป็นอัมพุชะ คือเป็นก้อนเลือด เจริญจากก้อนเลือดมาเป็นฆนะ คือเป็นแท่ง และเปสี คือชิ้นเนื้อ แล้วขยายตัวออกคล้ายรูปจิ้งเหลน จึงเป็นปัญจสาขา คือแขน ๒ ขา ๒ หัว ๑ ส่วนธาตุ **พ** คือ ลม **ธ** คือไฟนั้น เป็นธาตุเข้ามาอาศัยภายหลัง เพราะจิตไม่ถือ เมื่อละจาก **กลละ** นั้นแล้ว **กลละ** ก็ต้องทิ้งเปล่าหรือสูญเปล่า ลมและไฟก็ไม่มี คนตาย ลมและไฟก็ดับหายสาบสูญไป จึงว่าเป็นธาตุอาศัย ข้อสำคัญจึงอยู่ที่ธาตุทั้ง ๒ คือ **นโม** เป็นดั่งเดิมในกาลต่อมา เมื่อคลอดออกมาแล้ว ก็ต้องอาศัย **น** มารดา **โม** บิดา เป็นผู้ทะนุถนอมกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงมาด้วยการให้ข้าวสุกและขนมกุมมาสเป็นต้น ตลอดจนการแนะนำสั่งสอนความดีทุกอย่าง ท่านจึงเรียกมารดาบิดาว่า "บุพพาจารย์" เป็นผู้สอนก่อนใคร ๆ ทั้งสิ้น มารดาบิดาเป็นผู้มีเมตตาจิตต่อบุตรธิดาจะนับจะประมาณมิได้ มรดกที่ทำให้ กล่าวคือ รูปกายนี้แลเป็นมรดกดั้งเดิม ทรัพย์สินเงินทองอันเป็นของภายนอก ก็เป็นไปจากรูปกายนี้เอง ถ้ารูปกายนี้ไม่มีแล้วก็ทำอะไรไม่ได้ ชื่อว่าไม่มีอะไรเลย เพราะเหตุนั้น ตัวของเราทั้งตัวนี้เป็น "มูลมรดก" ของบิดามารดาทั้งสิ้น จึงว่าคุณของท่านจะนับจะประมาณมิได้เลย ปราชญ์ทั้งหลายจึงหาได้ละทิ้งไม่ เราต้องเอาตัวเราคือ **"นโม"** ตั้งขึ้นก่อน แล้วจึงทำกิริยาน้อมไหว้ลงภายหลัง **"นโม"** ท่านแปลว่า **"นอบน้อม"** นั้นเป็น

การแปลเพียงกิริยา หาได้แปลต้นกิริยาไม่ มูลมรดกนี้แลเป็นต้นทุนทำการฝึกหัดปฏิบัติตน ไม่ต้องเป็นคนจนทรัพย์สำหรับทำทุนปฏิบัติ

๔. มูลฐานสำหรับทำการปฏิบัติ

นโม นี้ เมื่อกล่าวเพียง ๒ ธาตุเท่านั้น ยังไม่สมประกอบหรือยังไม่เต็มส่วน ต้องพลิกสระพยัญชนะดังนี้ คือ เอาสระอะจากตัว **น** มาใส่ตัว **ม** เอาสระโอจากตัว **ม** มาใส่ตัว **น** แล้วกลับ **มะ** มาไว้หน้า **โน** เป็น **"มโน"** แปลว่า **ใจ** เมื่อเป็นเช่นนี้จึงได้ทั้งกายทั้งใจเต็มตามส่วน สมควรแก่การใช้เป็นมูลฐานแห่งการปฏิบัติได้ **มโน** คือ **ใจ**นี้เป็นดั้งเดิมเป็นมหาฐานใหญ่ จะทำจะพูดอะไรก็ย่อมเป็นไปจากใจนี้ทั้งหมด ได้ในพระพุทธพจน์ว่า **มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา** ธรรมทั้งหลายมีใจถึงก่อน มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ พระบรมศาสดาจะทรงบัญญัติพระธรรมวินัย ก็ทรงบัญญัติออกไปจากใจ คือมหาฐานนี้ทั้งสิ้น เหตุนี้เมื่อพระสาวกผู้ได้มาพิจารณาตามจนถึงรู้จัก **นโม** แจ่มแจ้งแล้ว **มโน** ก็สุดบัญญัติ คือพ้นจากบัญญัติทั้งสิ้น สมมติทั้งหลายในโลกนี้ต้องออกไปจาก**มโน**ทั้งสิ้น ของใครก็ก้อนของใคร ต่างคนต่างถือเอาก้อนอันนี้ ถือเอาเป็นสมมติบัญญัติตามกระแสแห่งน้ำโอฆะ จนเป็นอวิชชาตัวก่อภพก่อชาติด้วยการไม่รู้เท่า ด้วยการหลงถือว่าเป็นตัวเราเป็นของเราไปหมด

๕. มูลเหตุแห่งสิ่งทั้งหลายในสากลโลกธาตุ

พระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ เว้นมหาปัฏฐาน มีนัยประมาณเท่านั้นเท่านี้ ส่วนคัมภีร์มหาปัฏฐาน มีนัยหาประมาณมิได้เป็น "อนันตนัย" เป็นวิสัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้นที่จะรอบรู้ได้ เมื่อพิจารณาพระบาลีที่ว่า **เหตุปจฺจโย** นั้นได้ความว่า เหตุซึ่งเป็นปัจจัยดั้งเดิมของสิ่งทั้งหลายในสากลโลกธาตุนั้น ได้แก่มโนนั่นเอง มโนเป็นตัวมหาเหตุ เป็นตัวเดิม เป็นสิ่งสำคัญ นอกนั้นเป็นแต่อาการเท่านั้น **อารมฺมณะ** จนถึง **อวิคฺคตะ** จะเป็นปัจจัยได้ก็เพราะมหาเหตุ คือ ใจเป็นเดิมโดยแท้ ฉะนั้น มโนซึ่งกล่าวไว้ในข้อ ๔ ก็ดี **ฐีติภูตํ** ซึ่งจะกล่าวในข้อ ๖ ก็ดี และมหาเหตุซึ่งกล่าวในข้อนี้ก็ดี ย่อมมีเนื้อความเป็นอันเดียวกัน พระบรมศาสดาจะทรงบัญญัติพระธรรมวินัยก็ดี รู้อะไร ๆ ได้ด้วยทศพลญาณก็ดี รอบรู้ได้เป็นอนันตนัย แม้สาวกทั้งหลายก็มีมหาเหตุนี้แลเป็นเดิม จึงสามารถรู้ตามคำสอนของพระองค์ได้ ด้วยเหตุนี้แล พระอัสสชิเถระผู้เป็นที่ ๕ ของพระปัญจวัคคีย์จึงแสดงธรรมแก่อุปติสสะ (พระสารีบุตร) ว่า **เย ธมฺมา เหตุปภวา เตสํ เหตุํ ตถาคโต เตสญฺจ โย นิโรโธ จ เอวํวาที มหาสมโณ** ความว่า ธรรมทั้งหลายเกิดแต่เหตุ เพราะว่ามหานี้เป็นตัวสำคัญเป็นตัวเดิม เมื่อท่านพระอัสสชิเถระกล่าวถึงที่นี้ (คือมหาเหตุ) ท่านพระสารีบุตรจะไม่หยั่งจิตลงถึงกระแสธรรมอย่างไรเล่า ? เพราะอะไร ทุกสิ่งในโลกก็ต้องเป็นไปแต่มหาเหตุ ถึงโลกุตตรธรรม ก็คือมหาเหตุ ฉะนั้น มหาปัฏฐานท่านจึงว่าเป็นอนันตนัย **ผู้มาปฏิบัติใจ**

คือตัวมหาเหตุ จนแจ่มกระจ่างสว่างโร่แล้ว ย่อมสามารถรู้อะไร ๆ ทั้งภายในและภายนอกทุกสิ่งทุกประการ สุดจะนับจะประมาณได้ด้วยประการฉะนี้

๖. มูลการของสังสารวัฏฏ์

ฐีติภูตํ อวิชฺชา ปจฺจยา สงฺขารา อุปาทานํ ภโวชาติ

คนเราทุกรูปทุกนามที่ได้กำเนิดเกิดมาเป็นมนุษย์ล้วนแล้วแต่มีที่เกิดทั้งสิ้น กล่าวคือ มีบิดามารดาเป็นแดนเกิด ก็แลเหตุใดท่านจึงบัญญัติปัจจยาการ แต่เพียงว่า **อวิชฺชา ปจฺจยา** ฯลฯ เท่านั้น อวิชชาเกิดมาจากอะไร ? ท่านหาได้บัญญัติไว้ไม่ พวกเราก็ยังมีบิดามารดา อวิชชาก็ต้องมีพ่อแม่เหมือนกัน ได้ความตามบาทพระคาถาเบื้องต้นว่า **ฐีติภูตํ** นั่นเองเป็นพ่อแม่ของอวิชชา **ฐีติภูตํ ได้แก่จิตดั้งเดิม** เมื่อ **ฐีติภูตํ** ประกอบไปด้วยความหลง จึงมีเครื่องต่อกล่าวคือ อาการของอวิชชาเกิดขึ้น เมื่อมีอวิชชาแล้ว จึงเป็นปัจจัยให้ปรุงแต่งเป็นสังขารพร้อมกับความเข้าไปยึดถือ จึงเป็นภพชาติ คือต้องเกิดก่อต่อกันไป ท่านเรียกปัจจยาการ เพราะเป็นอาการสืบต่อกัน วิชชาและอวิชชาก็ต้องมาจาก **ฐีติภูตํ** เช่นเดียวกัน เพราะเมื่อ **ฐีติภูตํ** ประกอบด้วยอวิชชา จึงไม่รู้เท่าอาการทั้งหลาย แต่เมื่อ **ฐีติภูตํ** ประกอบด้วยวิชชา จึงรู้เท่าอาการทั้งหลายตามความเป็นจริง นี่พิจารณาด้วยวุฏฐานคามินีวิปัสสนา รวมใจความว่า **ฐีติภูตํ** เป็นตัวการดั้งเดิมของสังสารวัฏ (การเวียนว่ายตายเกิด) ท่านจึง

เรียกชื่อว่า "มูลตันไตร" เพราะฉะนั้น เมื่อจะตัดสังสารวัฏให้ขาดสูญ จึงต้องอบรมบ่มตัวการดั้งเดิมให้มีวิชชารู้เท่าทันอาการทั้งหลาย ตามความเป็นจริงก็จะหายหลง แล้วไม่ก่ออาการทั้งหลายใด ๆ อีก ฐีติภูตํ อันเป็นมูลการก็หยุดหมุน หมดการเวียนว่ายตายเกิดใน สังสารวัฏด้วยประการฉะนี้

๗. อรรคฐาน เป็นที่ตั้งแห่งมรรค ผล นิพพาน

อคฺคํ ฐานํ มนุสฺเสสุ มคฺคํ สตฺต วิสุทฺธิยา

ฐานะอันเลิศมีอยู่ในมนุษย์ ฐานะอันเลิศนั้นเป็นทางดำเนินไป เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ อธิบายว่า เราได้รับมรดกมาแล้วจากนโม คือบิดามารดา กล่าวคือ ตัวของเรานี้แล อันได้กำเนิดเกิดมาเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นชาติสูงสุด เป็นผู้เลิศตั้งอยู่ในฐานะอันเลิศด้วยดี คือมีกายสมบัติ วจีสมบัติ และมโนสมบัติบริบูรณ์ จะสร้างสมเอาสมบัติภายนอก คือ ทรัพย์สินเงินทองอย่างไรก็ได้ จะสร้างสมเอาสมบัติภายใน คือ มรรค ผล นิพพาน ธรรมวิเศษก็ได้ พระพุทธองค์ทรงบัญญัติพระธรรมวินัย ก็ทรงบัญญัติแก่มนุษย์เรานี้เอง มิได้ทรงบัญญัติแก่ ช้าง ม้า โค กระบือ ฯลฯ ที่ไหนเลย มนุษย์นี้เองจะเป็นผู้ปฏิบัติถึงซึ่งความ บริสุทธิ์ได้ ฉะนั้น จึงไม่ควรน้อยเนื้อต่ำใจว่า ตนมีบุญวาสนาน้อย เพราะมนุษย์ทำได้ เมื่อไม่มี ทำให้มีได้ เมื่อมีแล้วทำให้ยิ่งได้ สมด้วยเทศนานัยอันมาในเวสสันดรชาดกว่า **ทานํ เทติ สีลํ รกฺขติ ภาวนํ ภาเวตฺวา เอกจฺโจ สคฺคํ คจฺฉติ เอกจฺโจโมกฺขํ คจฺฉติ**

นิสฺสํสยํ เมื่อได้ทำกองการกุศล คือ ให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ตามคำสอนของพระบรมศาสดาจารย์เจ้าแล้ว บางพวกทำน้อย ก็ต้องไปสู่สวรรค์ บางพวกแลขยันทำจริง พร้อมทั้งวาสนาบารมีแต่หนหลังประกอบกัน ก็สามารถเข้าสู่พระนิพพาน โดยไม่ต้องสงสัยเลย พวกสัตว์เดรัจฉานท่านไม่ได้กล่าวว่าเลิศ เพราะจะมาทำเหมือนพวกมนุษย์ไม่ได้ มนุษย์นี้ตั้งอยู่ในฐานะอันเลิศด้วยดี สามารถนำตนเข้าสู่มรรคผล เข้าสู่พระนิพพานอันบริสุทธิ์ได้แล

๘. สติปัฏฐานเป็นชัยภูมิ คือสนามฝึกฝนตน

พระบรมศาสดาจารย์เจ้า ทรงตั้งชัยภูมิไว้ในธรรมข้อไหน ? เมื่อพิจารณาด้วยปัญญาได้ความขึ้นว่า พระองค์ทรงตั้งมหาสติปัฏฐานเป็นชัยภูมิ

อุปมาในทางโลก การรบทัพชิงชัย มุ่งหมายชัยชนะ จำต้องหาชัยภูมิ ถ้าได้ชัยภูมิที่ดี ย่อมสามารถป้องกันอาวุธของข้าศึกได้ดี ณ ที่นั้นสามารถรวบรวมกำลังใหญ่เข้าฆ่าฟันข้าศึกให้ปราชัยพ่ายแพ้ไปได้ ที่เช่นนั้นท่านจึงเรียกว่าชัยภูมิ คือที่ที่ประกอบไปด้วยค่ายคูประตูหอรบอันมั่นคงฉันใด

อุปไมยในทางธรรมก็ฉันนั้น ที่เอามหาสติปัฏฐานเป็นชัยภูมิ ก็โดยที่ผู้จะเข้าสู่สงครามรบข้าศึก คือกิเลสต้องพิจารณากายานุปัสสนาสติปัฏฐานเป็นต้นก่อน เพราะคนเราที่เกิดกามราคะเป็นต้นขึ้น ก็เกิด

ที่กาย ตา แลไปเห็นกายทำให้ใจกำเริบ เหตุนั้นจึงได้ความว่ากายเป็นเครื่องก่อเหตุ จึงต้องพิจารณาที่กายนี้ก่อน จะได้เป็นเครื่องดับนิวรณ์ทำใจให้สงบได้ ณ ที่นี้พึงทำให้มาก คือพิจารณาไม่ต้องถอยเลยทีเดียว ในเมื่ออุคคหนิมิตปรากฏกายส่วนไหนก็ตาม ให้พึงถือเอากายส่วนที่ได้เห็นนั้นพิจารณาให้เป็นหลักไว้ ไม่ต้องย้ายไปพิจารณาที่อื่น จะคิดว่าที่นี่เราเห็นแล้ว ที่อื่นยังไม่เห็น ก็ต้องไปพิจารณาที่อื่นซิ เช่นนี้หาควรไม่ ถึงแม้จะพิจารณาจนแยกกายออกมาเป็นส่วน ๆ ทุก ๆ อาการอันเป็นธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ ได้อย่างละเอียดที่เรียกว่า **ปฏิภาค** ก็ตาม ก็ให้พิจารณากายที่เราเห็นทีแรกด้วย**อุคคหนิมิต** นั้นจนชำนาญ ที่จะชำนาญได้ก็ต้องพิจารณาซ้ำแล้วซ้ำอีก ณ ที่เดียวนั้นเอง เหมือนสวดมนต์ฉะนั้น อันการสวดมนต์เมื่อเราท่องสูตรนี้ได้แล้ว ทิ้งเสียไม่เล่าไม่สวดไว้อีกก็จะลืมเสีย ไม่สำเร็จประโยชน์อะไรเลย เพราะไม่ทำให้ชำนาญด้วยความประมาทฉันใด การพิจารณาก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อได้อุคคหนิมิตในที่ใดแล้ว ไม่พิจารณาในที่นั้นให้มาก ปล่อยทิ้งเสียด้วยความประมาท ก็ไม่สำเร็จประโยชน์อะไรอย่างเดียวกัน

การพิจารณากายนี้มีที่อ้างมาก ดังในการบวชทุกวันนี้ เบื้องต้นต้องบอกกรรมฐาน ๕ ก็คือกายนี้เองก่อนอื่นหมด เพราะเป็นของสำคัญ ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์พระธรรมบทขุททกนิกายว่า อาจารย์ผู้ไม่ฉลาดไม่บอกซึ่งการพิจารณากาย อาจทำลายอุปนิสัยแห่งพระอรหัตของกุลบุตรได้ เพราะฉะนั้น ในทุกวันนี้จึงต้องบอก

กรรมฐาน ๕ ก่อน อีกแห่งหนึ่งท่านกล่าวว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย พระขีณาสวเจ้าทั้งหลาย ชื่อว่าจะไม่กำหนดกายในส่วนแห่งโกฏฐาส หนึ่งมิได้มีเลย จึงตรัสแก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป ผู้กล่าวถึงแผ่นดินว่า บ้านโน้นมีดินดำดินแดงเป็นต้นนั้นว่า นั่นชื่อว่า **พหิทฺธา** แผ่นดิน ภายนอก ให้พวกท่านทั้งหลายมาพิจารณาอัชฌัตติกาแผ่นดินภายใน กล่าวคือ อัตภาพร่างกายนี้ จงไตร่ตรองพิจารณาให้แยบคาย กระทำ ให้แจ้ง แทงให้ตลอด เมื่อจบการวิสัชนาปัญหานี้ ภิกษุทั้ง ๕๐๐ รูป ก็บรรลุพระอรหัตผล เหตุนั้นการพิจารณากายนี้จึงเป็นของสำคัญ ผู้ที่จะพ้นทุกข์ทั้งหมด ล้วนแต่ต้องพิจารณากายนี้ทั้งสิ้น จะรวบรวม กำลังใหญ่ได้ต้องรวบรวมด้วยการพิจารณากาย แม้พระพุทธองค์เจ้า จะได้ตรัสรู้ทีแรก ก็ทรงพิจารณาลม ลมจะไม่ใช่กายอย่างไร ? เพราะฉะนั้นมหาสติปัฏฐานมีกายานุปัสสนาเป็นต้น จึงชื่อว่า "ชัยภูมิ" เมื่อเราได้ชัยภูมิดีแล้ว กล่าวคือ ปฏิบัติตามหลักมหาสติปัฏฐาน จนชำนาญแล้ว ก็จงพิจารณาความเป็นจริงตามสภาพแห่งธาตุทั้งหลาย ด้วยอุบายแห่งวิปัสสนา ซึ่งจะกล่าวในลำดับนี้

๙. อุบายแห่งวิปัสสนา อันเป็นเครื่องถ่ายถอนกิเลส

ธรรมชาติของดีทั้งหลาย ย่อมเกิดมาแต่ของไม่ดี อุปมาดัง ดอกปทุมชาติอันสวย ๆ งาม ๆ ก็เกิดขึ้นมาจากโคลนตมอันเป็นของ สกปรก ปฏิกูล น่าเกลียด แต่ว่าดอกบัวนั้น เมื่อขึ้นพ้นโคลนตมแล้ว ย่อมเป็นสิ่งที่สะอาด เป็นที่ทัดทรงของพระราชา - อุปราช - อำมาตย์

และเสนาบดี เป็นต้น และดอกบัวนั้นก็มิกลับคืนไปยังโคลนตมอีกเลย ข้อนี้เปรียบเหมือนพระโยคาวจรเจ้าผู้ประพฤติพากเพียรประโยค พยายาม ย่อมพิจารณาซึ่งสิ่งสกปรกน่าเกลียด จิตจึงพ้นสิ่งสกปรกน่าเกลียดได้ สิ่งสกปรกน่าเกลียดนั้นก็คือตัวเรานี้เอง ร่างกายนี้เป็นที่ประชุมแห่งของโสโครก คือ อุจจาระ ปัสสาวะ (มูตรคูถทั้งปวง) สิ่งที่ออกจาก ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น ก็เรียกว่าขี้ทั้งหมด เช่น ขี้หัว ขี้เล็บ ขี้ฟัน ขี้ไคล เป็นต้น เมื่อสิ่งเหล่านี้ร่วงหล่นสู่อาหารมี แกง กับ เป็นต้น ก็รังเกียจ ต้องเททิ้งกินไม่ได้ และร่างกายนี้ต้องชำระอยู่เสมอ จึงพอเป็นของดูได้ ถ้าหากไม่ชำระขัดสีก็จะมีกลิ่นเหม็นสาบเข้าใกล้ใครก็ไม่ได้ ของทั้งปวงมีผ้าแพร เครื่องใช้ต่าง ๆ เมื่ออยู่นอกกายของเราก็เป็นของสะอาดน่าดู แต่เมื่อมาถึงกายนี้แล้วก็เป็นของสกปรกไป เมื่อปล่อยไว้นาน ๆ เข้าไม่ซักฟอก ก็จะเข้าใกล้ใครไม่ได้เลย เพราะเหม็นสาบ ดังนี้จึงได้ความว่า ร่างกายของเรานี้เป็นเรือนมูตรเรือนคูถ เป็นอสุภะของไม่งามปฏิกูลน่าเกลียด เมื่อยังมีชีวิตอยู่ก็เป็นถึงปานนี้ เมื่อชีวิตหาไม่แล้ว ยิ่งจะสกปรกหาอะไรเปรียบเทียบมิได้เลย เพราะฉะนั้นพระโยคาวจรเจ้าทั้งหลายจึงพิจารณาร่างกายอันนี้ให้ชำนิชำนาญด้วยโยนิโสมนสิการ ตั้งแต่ต้นมาทีเดียว คือขณะเมื่อยังเห็นไม่ทันชัดเจนก็พิจารณาส่วนใดส่วนหนึ่งแห่งกายอันเป็นที่สบายแก่จริต จนกระทั่งปรากฏเป็นอุคคหนิมิต คือปรากฏส่วนแห่งร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่งแล้วก็กำหนดส่วนนั้นให้มากเจริญให้มาก ทำให้มาก การเจริญทำให้มากนั้น พึงทราบอย่างนี้

อันชาวนาเขาทำนา เขาก็ทำที่แผ่นดิน ไถที่แผ่นดิน ดำลงไปในดิน ปีต่อไปเขาก็ทำที่ดินอีกเช่นเคย เขาไม่ได้ทำในอากาศกลางหาว คงทำแต่ที่ดินอย่างเดียว ข้าวเขาก็ได้เต็มยุ้งเต็มฉางเอง เมื่อทำให้มากในที่ดินนั้นแล้ว ไม่ต้องเรียกว่า ข้าวเอ๋ยข้าว จงมาเต็มยุ้งเน้อ ข้าวก็จะหลั่งไหลมาเอง และจะห้ามว่า ข้าวเอ๋ยข้าว จงอย่ามาเต็มยุ้งเต็มฉางเราเน้อ ถ้าทำนาในที่ดินนั่นเอง จนสำเร็จแล้ว ข้าวก็จะมาเต็มยุ้งเต็มฉางฉันใดก็ดี พระโยคาวจรเจ้าก็ฉันนั้น คงพิจารณากายในที่เคยพิจารณาอันถูกนิสัย หรือที่ปรากฏมาให้เห็นครั้งแรกอย่าละทิ้งเลยเป็นอันขาด การทำให้มากนั้นมิใช่หมายแต่การนั่งสมาธิและเดินจงกรมเท่านั้น ให้มีสติหรือพิจารณาในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ คิด พูด ก็ให้มีสติรอบคอบในกายอยู่เสมอ จึงจะชื่อว่าทำให้มาก เมื่อพิจารณาในร่างกายนั้นจนชัดเจนแล้ว ให้พิจารณาแบ่งส่วน แยกส่วนออกเป็นส่วน ๆ ตามโยนิโสมนสิการ ตลอดจนกระจายออกเป็นธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม และพิจารณาให้เห็นไปตามนั้นจริง ๆ อุบายตอนนี้ตามแต่ตนจะใคร่ครวญออกอุบายตามที่ถูกจริตนิสัยของตน แต่อย่าละทิ้งหลักเดิมที่ตนได้รู้ครั้งแรกนั่นเทียว พระโยคาวจรเจ้า เมื่อพิจารณาในที่นี้พึงเจริญให้มาก ทำให้มาก อย่าพิจารณาครั้งเดียวแล้วปล่อยทิ้ง ตั้งครึ่งเดือน ตั้งเดือน **ให้พิจารณาก้าวเข้าไป ถอยออกมาเป็นอนุโลมปฏิโลม คือเข้าไปสงบในจิต แล้วถอยออกมาพิจารณากาย** อย่าพิจารณากายอย่างเดียว หรือสงบที่จิตแต่อย่างเดียว

พระโยคาวจรเจ้าพิจารณาอย่างนี้ชำนาญแล้ว หรือชำนาญอย่างยิ่งแล้ว คราวนี้แลเป็นส่วนที่จะเป็นเอง คือ **จิตย่อมจะรวมใหญ่ เมื่อรวมพึบลงย่อมปรากฏว่า ทุกสิ่งรวมลงเป็นอันเดียวกัน คือหมดทั้งโลก ย่อมเป็นธาตุทั้งสิ้น นิมิตจะปรากฏขึ้นพร้อมกันว่า โลกนี้ราบเหมือนหน้ากลอง เพราะมีสภาพเป็นอันเดียวกัน** ไม่ว่าป่าไม้ ภูเขา มนุษย์ สัตว์ แม้ที่สุดตัวของเราก็ต้องลบราบเป็นที่สุดอย่างเดียวกัน พร้อมกับ **"ญาณสัมปยุต คือรู้ขึ้นมาพร้อมกัน"** ในที่นี้ตัดความสนเท่ห์ในใจได้เลย จึงชื่อว่า **"ยถาภูตญาณทัสสนวิปัสสนา คือทั้งเห็นทั้งรู้ตามความเป็นจริง"** ขั้นนี้เป็นเบื้องต้นในอันที่จะดำเนินต่อไปไม่ใช่ที่สุด อันพระโยคาวจรเจ้าจะพึงเจริญให้มาก ทำให้มาก จึงจะเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่งอีกจนรอบจนชำนาญ เห็นแจ้งชัดว่าสังขารความปรุงแต่งอันเป็นความสมมติว่า โน่นเป็นของเรา นั่นเป็นเรา เป็นความไม่เที่ยง อาศัยอุปาทานความยึดถือจึงเป็นทุกข์ ก็แลธาตุทั้งหลายต่างหาก หากมีความเป็นอยู่อย่างนี้ตั้งแต่ไหนแต่ไรมา เกิด - แก่ - เจ็บ - ตาย เกิดขึ้นเสื่อมไปอยู่อย่างนี้ อาศัยอาการของจิตคือขันธ์ ๔ ได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไปปรุงแต่งสำคัญมั่นหมายทุกภพ ทุกชาติ นับเป็นอเนกชาติเหลือประมาณมาจนถึงปัจจุบันชาติ จึงทำให้จิตหลงอยู่ตามสมมติไม่ใช่สมมติมาติดเอาเรา เพราะธรรมชาติทั้งหลายทั้งหมดในโลกนี้ จะเป็นของมีวิญญาณหรือไม่ก็ตาม เมื่อว่าตามความจริงแล้ว เขาหากมีหากเป็น เกิดขึ้น

เสื่อมไป มีอยู่อย่างนั้นทีเดียวโดยไม่ต้องสงสัยเลย จึงรู้ขึ้นว่า **ปุพฺเพสุ อนนุสฺ เตสุ ธมฺเมสุ** ธรรมดาเหล่านี้หากมีมาแต่ก่อน ถึงว่าจะไม่ได้ฟังจากใครก็มีอยู่อย่างนั้นทีเดียว ฉะนั้น ในความข้อนี้พระพุทธองค์เจ้าจึงทรงปฏิญญาณพระองค์ว่า เราไม่ได้ฟังมาแต่ใคร มิได้เรียนมาแต่ใคร เพราะของเหล่านี้มีอยู่มีมาแต่ก่อนพระองค์ดังนี้ได้ความว่า ธรรมดาธาตุทั้งหลายย่อมเป็นย่อมมีอยู่อย่างนั้น **อาศัยอาการของจิตเข้าไปยึดถือเอาสิ่งทั้งปวงเหล่านั้นมาหลายภพหลายชาติ** จึงเป็นเหตุให้เป็นไปตามสมมตินั้น เป็นเหตุให้อนุสัยครอบงำจิตจนหลงเชื่อไปตาม **จึงเป็นเหตุให้ก่อภพก่อชาติ ด้วยอาการของจิตเข้าไปยึด** ฉะนั้น พระโยคาวจรเจ้าจึงมาพิจารณาโดยแยบคายลงไปตามสภาพว่า **สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา สังขารความเข้าไปปรุงแต่ง คืออาการของจิตนั่นแลไม่เที่ยง** สัตว์โลกเขาหากมีอยู่เป็นอยู่อย่างนั้น **ให้พิจารณาอริยสัจธรรมทั้ง ๔ เป็นเครื่องแก้อาการของจิตให้เห็นแน่แท้** โดยปัจจักขสิทธิว่า **ตัวอาการของจิตนี้เองมันไม่เที่ยง เป็นทุกข์** จึงหลงตามสังขาร เมื่อเห็นจริงลงไปแล้วก็เป็นเครื่องแก้อาการของจิต จึงปรากฏขึ้นว่า **สงฺขารา สสฺสตา นตฺถิ สังขารทั้งหลายที่เที่ยงแท้ไม่มี** สังขารเป็นอาการของจิตต่างหาก เปรียบเหมือนพยับแดด ส่วนสัตว์เขาก็อยู่ประจำโลกแต่ไหนแต่ไรมา **เมื่อรู้โดยเงื่อน ๒ ประการ คือรู้ว่าสัตว์ก็มีอยู่อย่างนั้น สังขารก็เป็นอาการของจิตเข้าไปสมมติเขาเท่านั้น ฐีติภูตํ** จิตดั้งเดิมไม่มีอาการเป็นผู้หลุดพ้นธรรมดาหรือ

ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตน จะใช่ตนอย่างไร ของเขาหากเกิดมีอย่างนั้น ท่านจึงว่า **สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา** ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตน ให้พระโยคาวจรเจ้าพิจารณาให้เห็นแจ้งประจักษ์ตามนี้ จนทำให้รวมพึบลงไปให้เห็นจริงแจ้งชัดตามนั้น **โดยปัจจักขสิทธิ** พร้อมกับญาณสัมปยุตปรากฏขึ้นมาพร้อมกัน จึงชื่อว่า **วุฏฐานคามินีวิปัสสนา** ทำในที่นี้จนชำนาญเห็นจริงแจ้งประจักษ์พร้อมกับการรวมใหญ่ และญาณสัมปยุตรวมทวนกระแสแก้อนุสัยสมมติเป็นวิมุตติ หรือรวมลงฐีติจิตอันเป็นอยู่มีอยู่อย่างนั้น จนแจ้งประจักษ์ในที่นั้นด้วยญาณสัมปยุตว่า **ขีณา ชาติ ญาณํ โหติ** ดังนี้ ในที่นี้ไม่ใช่สมมติ ไม่ใช่ของแต่งเอาเดาเอา ไม่ใช่ของอันบุคคลพึงปรารถนาเอาได้ เป็นของที่เกิดเอง เป็นเอง รู้เองโดยส่วนเดียวเท่านั้น เพราะด้วยการปฏิบัติอันเข้มแข็งไม่ท้อถอย พิจารณาโดยแยบคายด้วยตนเอง จึงจะเป็นขึ้นมาเอง ท่านเปรียบเหมือนต้นไม้ต่าง ๆ มีต้นข้าวเป็นต้น เมื่อบำรุงรักษาต้นมันให้ดีแล้ว ผลคือรวงข้าวไม่ใช่สิ่งอันบุคคลพึงปรารถนาเอาเลย เป็นขึ้นมาเอง ถ้าแลบุคคลมาปรารถนาเอาแต่รวงข้าว แต่หาได้รักษาต้นข้าวไม่เป็นผู้เกียจคร้าน จะปรารถนาจนวันตาย รวงข้าวก็ไม่มีขึ้นมาให้ฉันใด **วิมุตติธรรม** ก็ฉันนั้นแล มิใช่สิ่งอันบุคคลพึงปรารถนาเอาได้ คนผู้ปรารถนาวิมุตติธรรม แต่ปฏิบัติไม่ถูก หรือไม่ปฏิบัติ มัวเกียจคร้านจนวันตาย จะประสบวิมุตติธรรมไม่ได้เลย ด้วยประการฉะนี้

๑๐. จิตเดิมเป็นธรรมชาติใสสว่าง แต่มืดมัวไปเพราะ อุปกิเลส

ปภสฺสรมิทํ ภิกฺขเว จิตฺตํ ตญฺจ
โข อาคนฺตุเกหิ อุปกิเลเสหิ อุปกฺกิลิฏฺฐํ

ภิกษุทั้งหลาย จิตนี้เลื่อมประภัสสรแจ้งสว่างมาเดิม แต่อาศัยอุปกิเลสเครื่องเศร้าหมอง เป็นอาคันตุกะสัญจรมาปกคลุมหุ้มห่อจึงทำให้จิตมิส่องแสงสว่างได้ ท่านเปรียบไว้ในบทกลอนหนึ่งว่า "ไม้ซะงกหกพันง่า (กิ่ง) กะปอมก่า (กิ้งก่า) ขึ้นเมื่อฮ้อยกะปอมน้อยขึ้นมื้อพัน ครั้นตัวมาบ่ทัน ขึ้นนำคู่มื้อ ๆ" โดยอธิบายว่า คำว่าไม้ซะงก ๖,๐๐๐ ง่านั้น ตัดศูนย์ ๓ ศูนย์ออกเสีย เหลือแต่ ๖ คงได้ความว่าทวารทั้ง ๖ ๆ เป็นที่มาแห่งกะปอมก่า คือ ของปลอมไม่ใช่ของจริงกิเลสทั้งหลายไม่ใช่ของจริง เป็นสิ่งสัญจรเข้ามาในทวารทั้ง ๖ นับร้อยนับพัน มิใช่แต่เท่านั้น กิเลสทั้งหลายที่ยังไม่เกิดมีขึ้นก็จะมีทวียิ่ง ๆ ขึ้นทุก ๆ วัน ในเมื่อไม่แสวงหาทางแก้ ธรรมชาติของจิตเป็นของผ่องใสยิ่งกว่าอะไรทั้งหมด แต่อาศัยของปลอม กล่าวคือ อุปกิเลสที่สัญจรเข้ามาปกคลุม จึงทำให้หมดรัศมี ดุจพระอาทิตย์เมื่อเมฆบดบังฉะนั้น อย่าพึงเข้าใจว่า พระอาทิตย์เข้าไปหาเมฆ เมฆไหลมาบดบังพระอาทิตย์ต่างหาก ฉะนั้นผู้บำเพ็ญเพียรทั้งหลายเมื่อรู้โดยปริยายนี้แล้ว พึงกำจัดของปลอมด้วยการพิจารณาโดยแยบคาย ตามที่อธิบายแล้วในอุบายแห่งวิปัสสนาข้อ ๙ นั้นเถิด เมื่อทำให้ถึงขั้นฐีติจิตแล้ว ชื่อว่าย่อมทำลายของปลอมได้หมดสิ้น หรือว่าของปลอมย่อมเข้าไม่ถึงฐีติจิต เพราะสะพานเชื่อมต่อถูกทำลายขาดสะบั้นลงแล้ว

แม้ยังต้องเกี่ยวข้องกับอารมณ์ของโลกอยู่ก็ย่อมเป็นดุจน้ำกลิ้งบนใบบัวฉะนั้น

๑๑. การทรมานตนของผู้บำเพ็ญเพียร ต้องให้พอเหมาะกับอุปนิสัย

นายสารถีผู้ฝึกม้ามีชื่อเสียงคนหนึ่ง มาเฝ้าพระพุทธเจ้า ทูลถามถึงวิธีทรมานเวไนย พระองค์ทรงย้อนถามนายสารถีก่อนถึงการทรมานม้า เขาทูลว่ามีม้า ๔ ชนิด คือ ๑. ทรมานง่าย ๒. ทรมานอย่างกลาง ๓. ทรมานยากแท้ ๔. ทรมานไม่ได้เลยต้องฆ่าเสีย พระองค์จึงตรัสว่า เราก็เหมือนกัน ๑. ผู้ทรมานง่ายคือผู้ปฏิบัติทำจิตรวมง่าย ให้กินอาหารเพียงพอเพื่อบำรุงร่างกาย ๒. ผู้ทรมานอย่างกลาง คือผู้ทำจิตไม่ค่อยจะลง ให้กินอาหารแต่น้อยอย่าให้มาก ๓. ทรมานยากแท้ คือผู้ปฏิบัติทำจิตลงยากแท้ ไม่ต้องให้กินอาหารเลย แต่ต้องเป็น **อตฺตญฺญู** รู้กำลังของตนว่าจะทนทานได้สักเพียงไร แค่ไหน ๔. ทรมานไม่ได้เลยต้องฆ่าเสียคือ ผู้ปฏิบัติทำจิตไม่ได้เป็นปทปรมะ พระองค์ทรงชักสะพานเสีย กล่าวคือ ไม่ทรงสั่งสอน อุปมาเหมือนฆ่าทิ้งเสียฉะนั้น

๑๒. มูลติกสูตร

ติก แปลว่า ๓ มูล แปลว่า เค้ามูล - รากเหง้า รวมความว่าสิ่งซึ่งเป็นรากเหง้าเค้ามูลอย่างละ ๓ คือ ราคะ โทสะ โมหะ ๓

เรียกว่าอกุศลมูล ตัณหาก็มี ๓ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา โอฆะ และอาสวะ ก็มีอย่างละ ๓ คือ กามะ ภวะ อวิชชา ถ้าบุคคลมาเป็นไปกับด้วย ๓ เช่นนี้ **ติปริวฏฺฏํ** ก็ต้องเวียนไปเป็น ๓ - ๓ คือ กามโลก รูปโลก อรูปโลก อยู่อย่างนั้นแล เพราะ ๓ เป็นเค้ามูลโลก ๓ เครื่องแก้ก็มี ๓ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เมื่อบุคคลดำเนินตนตาม ศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นเครื่องแก้ **น ติ ปริวฏฺฏํ** ก็ไม่ต้องเวียนไปเป็น ๓ - ๓ ก็ไม่เป็นโลก ๓ ชื่อว่าพ้นจากโลก ๓ แล

๑๓. วิสุทธิเทวาเท่านั้น เป็นสันตบุคคลแท้

อกุปฺปํ สพฺพธมฺเมสุ เญยฺยธมฺมา ปเวสุสนฺโต.

บุคคลผู้มีจิตไม่กำเริบในกิเลสทั้งปวง รูปธรรมทั้งหลาย ทั้งที่เป็นพหิทธาธรรม ทั้งที่เป็นอัชฌัตติกาธรรม **สนฺโต** จึงเป็นผู้สงบระงับสันตบุคคลเช่นนี้แลที่จะบริบูรณ์ด้วย หิริ โอตตัปปะ มีธรรมบริสุทธิ์สะอาด มีใจมั่นคงเป็นสัปบุรุษผู้ทรงเทวธรรมตามความในพระคาถาว่า **หิริ โอตฺตปฺปสมฺปนฺนา สุกฺกธมฺมสมา หิตา สนฺโต สปฺปุริสา โลเก เทว ธมฺมาติ วุจฺจเร** อุปัตติเทวาผู้พรั่งพร้อมด้วยกามคุณวุ่นวายอยู่ด้วยกิเลส เหตุไฉนจึงจะเป็นสันตบุคคลได้ ความในพระคาถานี้ย่อมต้องหมายถึง วิสุทธิเทวา คือพระอรหันต์แน่นอน ท่านผู้เช่นนั้นเป็นสันตบุคคลแท้ สมควรจะเป็นผู้บริบูรณ์ด้วย หิริ โอตตัปปะ และสุกธรรม คือความบริสุทธิ์แท้

๑๔. อกิริยา เป็นที่สุดโลก – สุดสมมติบัญญัติ

สจฺจานํ จตุโร ปทา ขีณาสวา ชุติมนฺโต เตโลเก ปรินิพฺพุตา

สัจธรรมทั้ง ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ยังเป็นกิริยา เพราะแต่ละสัจจะ ๆ ย่อมมีอาการต้องทำคือ ทุกข์ - ต้องทำการกำหนดรู้, สมุทัย - ต้องละ, นิโรธ - ต้องทำให้แจ้ง, มรรค - ต้องเจริญให้มาก ดังนี้ ล้วนเป็นอาการที่จะต้องทำทั้งหมด ถ้าเป็นอาการที่จะต้องทำ ก็ต้องเป็นกิริยา เพราะเหตุนั้น จึงรวมความได้ว่าสัจจะทั้ง ๔ เป็นกิริยา จึงสมกับบาทคาถาข้างต้นนั้น ความว่า สัจจะทั้ง ๔ เป็นเท้า หรือเป็นเครื่องเหยียบก้าวขึ้นไป หรือก้าวขึ้นไป ๔ พัก จึงจะเสร็จกิจ ต่อจากนั้นจึงเรียกว่า อกิริยา อุปมาดังเขียนเลข ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๐ แล้วลบ ๑ – ๙ ทิ้งเสีย เหลือแต่ ๐ (ศูนย์) ไม่เขียนอีกต่อไป คงอ่านว่าศูนย์ แต่ไม่มีค่าอะไรเลย จะนำไปบวก ลบ คูณ หาร กับเลขจำนวนใด ๆ ไม่ได้ทั้งสิ้น แต่จะปฏิเสธว่าไม่มีหาได้ไม่ เพราะปรากฏอยู่ว่า ๐ (สูญ) นี่แหละ **คือปัญญารอบรู้** เพราะทำลายกิริยาคือ ความสมมติ ลงเสียจนหมดสิ้น ไม่เข้าไปยึดถือสมมติทั้งหลาย คำว่า ลบ คือทำลายกิริยา กล่าวคือ ความสมมติ มีปัญหาสอดขึ้นว่า เมื่อทำลายสมมติหมดแล้ว จะไปอยู่ที่ไหน ? แก้ว่า ไปอยู่ในที่ไม่สมมติ คืออกิริยานั่นเอง เนื้อความตอนนี้เป็นการอธิบายตามอาการของความเป็นจริง ซึ่งประจักษ์แก่ผู้ปฏิบัติโดยเฉพาะ อันผู้ไม่ปฏิบัติหาอาจรู้ได้ไม่ ต่อเมื่อไรฟังแล้วทำตามจึงรู้เองเห็นเองนั่นแหละ จึงจะเข้าใจได้

ความแห่ง ๒ บาท คาถาต่อไปว่า พระขีณาสวเจ้าทั้งหลายดับโลก ๓ รุ่งโรจน์อยู่ คือทำการพิจารณาบำเพ็ญเพียรเป็น ภาวิโต พหุลีกโต คือทำให้มาก เจริญให้มาก จนจิตมีกำลังสามารถพิจารณาสมมติทั้งหลาย ทำลายสมมติทั้งหลายลงไปได้ จนเป็น อกิริยา ก็ย่อมดับโลก ๓ ได้ การดับโลก ๓ นั้น ท่านขีณาสวเจ้าทั้งหลายมิได้เหาะขึ้นไปใน กามโลก รูปโลก อรูปโลก เลยทีเดียว คงอยู่กับที่นั่นเอง แม้พระบรมศาสดาของเราก็เช่นเดียวกัน พระองค์ประทับนั่งอยู่ ณ ควงไม้โพธิพฤกษ์แห่งเดียว เมื่อจะดับโลก ๓ ก็มิได้เหาะขึ้นไปในโลก ๓ **คงดับอยู่ที่จิต ๆ นั่นเองเป็นโลก ๓ ฉะนั้น ท่านผู้ต้องการดับโลก ๓ พึงดับที่จิตของตน ๆ จนทำลายกิริยา คือตัวสมมติหมดสิ้นจากจิต ยังเหลือแต่อกิริยา เป็นฐีติจิต ฐีติธรรม อันไม่รู้จักตาย ฉะนี้แล**

๑๕. สัตตาวาส ๙

เทวาพิภพ มนุสสโลก อบายโลก จัดเป็นกามโลกที่อยู่อาศัยของสัตว์เสพกาม รวมเป็น ๑, รูปโลกที่อยู่อาศัยของสัตว์ผู้สำเร็จรูปฌานมี ๔, อรูปโลกที่อยู่อาศัยของสัตว์ผู้สำเร็จอรูปฌานมี ๔ รวมทั้งสิ้นเป็น ๙ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ ผู้มารู้เท่าสัตตาวาส ๙ กล่าวคือ พระขีณาสวเจ้าทั้งหลาย ย่อมจากที่อยู่ของสัตว์ไม่ต้องอยู่ในที่ ๙ แห่งนี้ และปรากฏในสามเณรปัญหาข้อสุดท้ายว่า ทสนามกี อะไร ชื่อว่า ๑๐ แก้ว่า **ทสหงฺเคหิ สมนฺนาคโต** พระขีณาสวเจ้า

ผู้ประกอบด้วยองค์ ๑๐ ย่อมพ้นจากสัตตาวาส ๙ ความข้อนี้คงเปรียบได้กับการเขียนเลข ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๐ นั่นเอง ๑ ถึง ๙ เป็นจำนวนที่นับได้อ่านได้ บวกลบคูณหารกันได้ ส่วน ๑๐ ก็คือเลข ๑ กับ ๐ (ศูนย์) เราจะเอา ๐ (ศูนย์) ไปบวกลบคูณหารกับเลขจำนวนใด ๆ ก็ไม่ทำให้เลขจำนวนนั้นมีค่าสูงขึ้น และ ๐ (ศูนย์) นี้ เมื่ออยู่โดยลำพังก็ไม่มีค่าอะไร แต่จะว่าไม่มีก็ไม่ได้ เพราะมันเป็นสิ่งปรากฏอยู่ ความเปรียบนี้ฉันใด จิตใจก็ฉันนั้น เป็นธรรมชาติมีลักษณะเหมือน ๐ (ศูนย์) ๆ เมื่อนำไปต่อเข้ากับเลขตัวใด ย่อมทำให้เลขตัวนั้นเพิ่มค่าขึ้นอีกมาก เช่นเลข ๑ เมื่อเอา ๐ (ศูนย์) ต่อเข้าก็กลายเป็น ๑๐ (สิบ) จิตใจนี้ก็เหมือนกัน เมื่อต่อเข้ากับสิ่งทั้งหลายก็กลายเป็นของวิจิตรพิสดารมากมายขึ้นทันที แต่เมื่อได้รับการฝึกฝนอบรมจนฉลาด ให้รู้สรรพเญยยธรรมแล้ว ย่อมกลับคืนสู่สภาพ ๐ (ศูนย์) คือว่างโปร่งพ้นจากการนับการอ่านแล้ว มิได้อยู่ในที่ ๙ แห่งอันเป็นที่อยู่ของสัตว์ แต่อยู่ในที่หมดสมมติบัญญัติ คือสภาพ ๐ (ศูนย์) หรืออกิริยา ดังกล่าวในข้อ ๑๔ นั่นเอง

๑๖. ความสำคัญของปฐมเทศนา มัชฌิมเทศนา และปัจฉิมเทศนา

พระธรรมเทศนาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าใน ๓ กาล มีความสำคัญยิ่ง อันพุทธบริษัทควรสนใจพิจารณาเป็นพิเศษ คือ :-

ก. ปฐมโพธิกาล ได้ทรงแสดงธรรมแก่พระปัญจวัคคีย์ ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี เป็นครั้งแรก เป็นปฐมเทศนา เรียกว่า "ธรรมจักร" เบื้องต้น ทรงยกส่วนสุด ๒ อย่าง อันบรรพชิตไม่ควรเสพขึ้น แสดงว่า **"เทฺวเม ภิกฺขเว อนฺตา ปพฺพชิเตน น เสวิตพฺพา** ภิกษุทั้งหลาย **ส่วนสุด ๒ อย่าง อันบรรพชิต ไม่พึงเสพคือ กามสุขัลลิกา และอัตตกิลมถา" อธิบายว่า กามสุขัลลิกา เป็นส่วนแห่งความรัก อัตตกิลมถา เป็นส่วนแห่งความชัง** ทั้งสองส่วนนี้เป็นตัวสมุทัย เมื่อผู้บำเพ็ญตบะธรรมทั้งหลาย โดนอยู่ซึ่งส่วนทั้งสองนี้ชื่อว่ายังไม่เข้าทางกลาง เพราะเมื่อบำเพ็ญเพียรพยายามทำสมาธิจิตสงบสบายดีเต็มที่ก็ดีใจ ครั้นเมื่อจิตนึกคิดให้ฟุ้งซ่านรำคาญก็เสียใจ ความดีใจนั้น คือกามสุขัลลิกา ความเสียใจนั้น คืออัตตกิลมถา ความดีใจเป็นราคะ ความเสียใจเป็นโทสะ ความไม่รู้เท่าราคะโทสะทั้งสองนี้เป็นโมหะ ฉะนั้น ผู้ที่พยายามประกอบความเพียร ในเบื้องแรกก็ต้องกระทบส่วนสุดทั้ง ๒ นั้นแลก่อน ถ้าเมื่อกระทบส่วน ๒ นั้นอยู่ชื่อว่าผิดอยู่ แต่เป็นธรรมดาแท้ทีเดียว ต้องผิดเสียก่อนจึงถูก แม้พระบรมศาสดาแต่ก่อนนั้น พระองค์ก็ผิดมาเต็มที่เหมือนกัน แม้พระอัครสาวกทั้ง ๒ ก็ซ้ำเป็นมิจฉาทิฐิมาแล้ว แม้สาวกทั้งหลายเหล่าอื่น ๆ ก็ล้วนแต่ผิดมาแล้วทั้งนั้น ต่อเมื่อพระองค์มาดำเนินทางกลาง ทำจิตอยู่ภายใต้ร่มโพธิพฤกษ์ ได้ญาณ ๒ใน ๒ ยามเบื้องต้นในราตรีได้ญาณที่ ๓ กล่าวคือ อาสวักขยญาณ ในยามใกล้รุ่ง จึงได้ถูกทางกลางอันแท้จริง ทำจิตของพระองค์

ให้พ้นจากความผิด กล่าวคือ ส่วนสุดทั้ง ๒ นั้นพ้นจากสมมติโคตร สมมติชาติ สมมติวาส สมมติวงศ์ และสมมติประเพณีถึงความเป็นอริยโคตร อริยชาติ อริยวาส อริยวงศ์ และอริยประเพณี ส่วนอริยสาวกทั้งหลายนั้นเล่า ก็มารู้ตามพระองค์ ทำให้ได้อาสวักขยญาณพ้นจากความผิดตามพระองค์ไป ส่วนเราผู้ปฏิบัติอยู่ในระยะแรก ๆ ก็ต้องผิดเป็นธรรมดา แต่เมื่อผิดก็ต้องรู้เท่าและทำให้ถูก เมื่อยังมีดีใจเสียใจในการบำเพ็ญบุญกุศลอยู่ก็ตกอยู่ในโลกธรรม เมื่อตกอยู่ในโลกธรรม จึงเป็นผู้หวั่นไหวไปมา **อุปฺปนฺโน โข เม** โลกธรรมจะเกิดที่ไหน เกิดที่เรา โลกธรรมมี ๘ มรรค คือ เครื่องแก้ก็มี ๘ มรรค ๘ เป็นเครื่องแก้โลกธรรม ๘ ฉะนั้น พระองค์จึงทรงแสดงมัชฌิมาปฏิปทาแก้ส่วน ๒ เมื่อแก้ส่วน ๒ ได้แล้ว ก็เข้าสู่อริยมรรค ตัดกระแสโลก ทำใจให้เป็น **จาโคปฏินิสฺสคฺโค มุตฺติ อนาลโย** (สละสลัดตัดขาดวางใจหายห่วง) รวมความว่าเมื่อส่วน ๒ ยังมีอยู่ในใจผู้ใดแล้ว ผู้นั้นก็ยังไม่ถูกทาง เมื่อผู้มีใจพ้นจากส่วนทั้ง ๒ แล้ว ก็ไม่หวั่นไหว หมดธุลีเกษมจากโยคะ จึงว่าเนื้อความแห่งธรรมจักรสำคัญมาก พระองค์ทรงแสดงธรรมจักรนี้ยังโลกธาตุให้หวั่นไหว จะไม่หวั่นไหวอย่างไร เพราะมีใจความสำคัญอย่างนี้ โลกธาตุก็ไม่ใช่อะไรอื่น คือตัวเรานี้เอง ตัวเราก็คือธาตุของโลกหวั่นไหวเพราะเห็นในของที่ไม่เคยเห็น เพราะจิตพ้นจากส่วน ๒ ธาตุของโลกจึงหวั่นไหว หวั่นไหวเพราะไม่มาก่อธาตุของโลกอีกแล

ข. มัชฌิมโพธิกาล ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ในชุมนุม พระอรหันต์๑,๒๕๐องค์ ณ พระราชอุทธยานเวฬุวันกลันทกนิวาปสถาน กรุงราชคฤห์ ใจความสำคัญตอนหนึ่งว่า **อธิจิตฺเต จ อาโยโค เอตํ พุทฺธาน สาสนํ พึงเป็นผู้ทำจิตให้ยิ่ง การที่จะกระทำจิตให้ยิ่งได้**ต้องเป็นผู้สงบระงับ **อิจฺฉา โลภสมาปนฺโน สมโณ กึ ภวิสฺสติ** เมื่อประกอบด้วยความอยากดิ้นรนโลภหลงอยู่แล้ว จักเป็นผู้สงบระงับได้อย่างไร ? ต้องเป็นผู้ปฏิบัติ คือปฏิบัติพระวินัยเป็นเบื้องต้น และเจริญกรรมฐาน ตั้งต้นแต่เดินจงกรม นั่งสมาธิ ทำให้มาก เจริญให้มากในการพิจารณามหาสติปัฏฐาน มีกายานุปัสสนาสติปัฏฐานเป็นเบื้องแรก พึงพิจารณาส่วนแห่งร่างกายโดยอาการแห่งบริกรรมสวนะ คือพิจารณาโดยอาการคาดคะเนว่า ส่วนนั้นเป็นอย่างนั้นด้วยการมีสติสัมปชัญญะไปเสียก่อน เพราะเมื่อพิจารณาเช่นนี้ ใจไม่ห่างจากกาย ทำให้รวมง่าย เมื่อทำให้มากในการบริกรรมสวนะแล้ว จักเกิดขึ้นซึ่งอุคคหนิมิต ให้ชำนาญในที่นั้นจนให้เป็นปฏิภาค ชำนาญในปฏิภาคโดยยิ่งแล้ว จักเป็นวิปัสสนาจนเป็นวิปัสสนาอย่างอุกฤษฏ์ ทำจิตเข้าถึง **ฐีติภูตํ** ดังกล่าวแล้วในอุบายแห่งวิปัสสนา **ชื่อว่าปฏิบัติ** เมื่อปฏิบัติแล้ว **โมกขํ** จึงข้ามพ้น คือพ้นจากโลกชื่อว่า โลกุตตรธรรม **เขมํ** จึงเกษมจากโยคะ (เครื่องร้อย) ฉะนั้น เนื้อความในมัชฌิมเทศนาจึงสำคัญ เพราะเล็งถึงวิมุตติธรรมด้วยประการฉะนี้แลฯ

ค. ปัจฉิมโพธิกาล ทรงแสดงปัจฉิมเทศนาในที่ชุมนุมพระอริยสาวก ณ พระราชอุทยานสาลวัน ของมัลลกษัตริย์กรุงกุสินารา

ในเวลาจวนจะปรินิพพานว่า **หนฺททานิ อามนฺตยามิ โว ภิกฺขเว ปฏิเวทยามิ โว ภิกฺขเว ขยวยธมฺมา สงฺขารา อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ** เราบอกท่านทั้งหลายว่า จงเป็นผู้ไม่ประมาท พิจารณาสังขารที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมไป เมื่อท่านทั้งหลายพิจารณาเช่นนั้นจักเป็นผู้รู้แจ้งแทงตลอด พระองค์ตรัสพระธรรมเทศนาเพียงเท่านี้ไม่ตรัสอะไรต่อไปอีกเลย จึงเรียกว่าปัจฉิมเทศนา อธิบายความต่อไปว่า **สังขารมันเกิดขึ้นที่ไหน ? อะไรเป็นสังขาร สังขารมันเกิดขึ้นที่จิตของเราเอง เป็นอาการของจิตพาให้เกิดขึ้นซึ่งสมมติทั้งหลาย** สังขารนี้แลเป็นตัวการสมมติบัญญัติสิ่งทั้งหลายในโลก ความจริงของในโลกทั้งหลาย หรือธรรมธาตุทั้งหลาย เขามีเขาอยู่อย่างนั้น แผ่นดิน ต้นไม้ ภูเขา ฟ้า แดด เขาไม่ได้ว่าเขาเป็นอะไรเลย ตลอดจนตนตัวมนุษย์ก็เป็นธาตุของโลก เขาไม่ได้ว่าเขาเป็นนั่นเป็นนี่เลย เจ้าสังขารตัวการนี้เข้าไปปรุงแต่งว่าเขาเป็นนั่นเป็นนี่ **จนหลงกันว่าเป็นจริง ถือเอาว่าเป็นเราเป็นของ ๆ เราเสียสิ้น** จึงมีราคะ โทสะ โมหะ เกิดขึ้น ทำจิตดั้งเดิมให้หลงตามไป เกิด แก่ เจ็บ ตาย เวียนว่ายไปไม่มีที่สิ้นสุด เป็นอเนกภพอเนกชาติ เพราะเจ้าสังขารนั่นแหละเป็นตัวเหตุ จึงทรงสอนให้พิจารณาสังขารว่า **สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา** ให้เป็นปรีชาญาณชัดแจ้ง เกิดจากผลแห่งการเจริญปฏิภาคเป็นส่วนเบื้องต้นจนทำจิตให้เข้าภวังค์ เมื่อกระแสแห่งภวังค์หายไป มีญาณเกิดขึ้นว่า "นั่นเป็นอย่างนั้น เป็นสภาพไม่เที่ยงเป็นทุกข์" เกิดขึ้นในจิตจริง ๆ

จนชำนาญเห็นจริงแจ้งประจักษ์ ก็รู้เท่าสังขารได้ สังขารก็จะมาปรุงแต่งให้จิตกำเริบอีกไม่ได้ ได้ในคาถาว่า **อกุปฺปํ สพฺพธมฺเมสุ เญยฺยธมฺมา ปเวสสนฺโต** เมื่อสังขารปรุงแต่งจิตไม่ได้แล้ว ก็ไม่กำเริบรู้เท่าธรรมทั้งปวง **สนฺโต** ก็เป็นผู้สงบระงับถึงซึ่งวิมุตติธรรมด้วยประการฉะนี้

ปัจฉิมเทศนานี้เป็นคำสำคัญแท้ ทำให้ผู้พิจารณารู้แจ้งถึงที่สุด พระองค์จึงได้ปิดพระโอษฐ์แต่เพียงนี้ พระธรรมเทศนาใน ๓ กาลนี้ ย่อมมีความสำคัญเหนือความสำคัญในทุก ๆ กาล ปฐมเทศนาก็เล็งถึงวิมุตติธรรม มัชฌิมเทศนาก็เล็งถึงวิมุตติธรรม ปัจฉิมเทศนาก็เล็งถึงวิมุตติธรรม รวมทั้ง ๓ กาล ล้วนแต่เล็งถึงวิมุตติธรรมทั้งสิ้นด้วยประการฉะนี้

๑๗. พระอรหันต์ทุกประเภท ทั้งเจโตวิมุตติ ทั้งปัญญาวิมุตติ ย่อมบำเพ็ญไตรสิกขาบริบูรณ์

เกจิอาจารย์แต่งอธิบายไว้ว่า เจโตวิมุตติเป็นของพระอรหันต์ผู้ได้สมาธิมาก่อน ส่วนปัญญาวิมุตติเป็นของพระอรหันต์ สุขวิปัสสกะผู้เจริญวิปัสสนาล้วน ๆ ไม่ได้สมาธิมาก่อนนั้น ย่อมขัดแย้งต่อมรรค มรรคประกอบด้วยองค์ ๘ มีทั้งสัมมาทิฏฐิ ทั้งสัมมาสมาธิ ผู้จะบรรลุวิมุตติธรรมจำต้องบำเพ็ญมรรค ๘ บริบูรณ์ มิฉะนั้นก็บรรลุวิมุตติธรรมไม่ได้ ไตรสิกขามีทั้งสมาธิ ทั้งปัญญา อันผู้จะได้อาสวักขยญาณจำต้องบำเพ็ญไตรสิกขาให้บริบูรณ์ทั้ง ๓ ส่วน ฉะนั้น จึงว่า

พระอรหันต์ทุกประเภท ทั้งเจโตวิมุตติ ทั้งปัญญาวิมุตติ ย่อมบำเพ็ญไตรสิกขาบริบูรณ์ ด้วยประการฉะนี้

๑๘. เรื่อง มูลกรรมฐาน

กุลบุตรผู้บรรพชาอุปสมบทเข้ามาในพุทธศาสนานี้แล้ว ใครเล่าไม่เคยเรียนกรรมฐานมา บอกได้ทีเดียวว่าไม่เคยมี พระอุปัชฌาย์ทุกองค์ เมื่อบวชกุลบุตรจะไม่สอนกรรมฐานก่อน แล้วจึงให้ผ้าภายหลังไม่มี ถ้าอุปัชฌาย์องค์ใดไม่สอนกรรมฐานก่อน อุปัชฌาย์องค์นั้นดำรงความเป็นอุปัชฌายะต่อไปไม่ได้ ฉะนั้น กุลบุตรผู้บวชมาแล้วจึงได้ชื่อว่า เรียนกรรมฐานมาแล้ว ไม่ต้องสงสัยว่าไม่ได้เรียน

พระอุปัชฌายะสอนกรรมฐาน ๕ คือ เกศา ผม, โลมา ขน, นขา เล็บ, ทันตา ฟัน, ตโจ หนัง ในกรรมฐานทั้ง ๕ นี้ มีหนังเป็นที่สุด ทำไมจึงสอนถึงหนังเท่านั้น ? เพราะเหตุว่าหนังมันเป็นอาการใหญ่ คนเราทุกคนต้องมีหนังหุ้มห่อ ถ้าไม่มีหนัง ผม ขน เล็บ ฟัน ก็อยู่ไม่ได้ ต้องหลุดหล่นทำลายไป เนื้อ กระดูก เอ็น และอาการทั้งหมดในร่างกายนี้ ก็จะอยู่ไม่ได้ ต้องแตก ต้องทำลายไป คนเราจะหลงรูปก็มาหลงหนังหมายความสวย ๆ งาม ๆ เกิดความรักใคร่แล้วก็ปรารถนา เพราะมาหมายอยู่ที่หนัง เมื่อเห็นแล้วก็สำคัญเอาผิวพรรณของมัน คือ ผิวดำ - ขาว - แดง - ดำแดง - ขาวแดง ผิวอะไรต่ออะไร ก็เพราะหมายสีหนัง ถ้าไม่มีหนังแล้ว ใครเล่า

จะหมายว่าสวยงาม ? ใครเล่า จะรักจะชอบ จะปรารถนา ? มีแต่จะเกลียดหน่าย ไม่ปรารถนา ถ้าหนังไม่หุ้มห่ออยู่แล้ว เนื้อ เอ็น และอาการอื่น ๆ ก็จะอยู่ไม่ได้ ทั้งจะประกอบกิจการอะไรก็ไม่ได้ จึงว่าหนังเป็นของสำคัญนัก จะเป็นอยู่ได้ก็เพราะหนัง จะเกิดความหลงสวยหลงงามก็เพราะมีหนัง ฉะนั้นพระอุปัชฌายะท่านจึงสอนถึงแต่หนังเป็นที่สุด ถ้าเรามาตั้งใจพิจารณาจนให้เห็นความเปื่อยเน่า เกิดอสุภนิมิต ปรากฏแน่ใจแล้ว ย่อมจะเห็นอนิจจสัจจธรรม ทุกขสัจจธรรม อนัตตาสัจจธรรม จึงจะแก้ความหลงสวยหลงงามอันมั่นหมายอยู่ที่หนังย่อมไม่สำคัญหมาย และไม่ชอบใจไม่ปรารถนาเอา เพราะเห็นตามความเป็นจริง เมื่อใดเชื่อคำสอนของพระอุปัชฌายะ ไม่ประมาทแล้วจึงจะได้เห็นสัจจธรรม ถ้าไม่เชื่อคำสอนของพระอุปัชฌายะ ย่อมแก้ความหลงของตนไม่ได้ ย่อมตกอยู่ในบ่วงแห่ง**รัชนียารมณ์**[๑] ตกอยู่ในวัฏฏจักร เพราะฉะนั้น คำสอนที่พระอุปัชฌายะได้สอนแล้วแต่วันบวชนั้น เป็นคำสอนที่จริงที่ดีแล้ว เราไม่ต้องไปหาทางอื่นอีก ถ้ายังสงสัย ยังหาไปทางอื่นอีก ชื่อว่ายังหลงยังงมงาย ถ้าไม่หลงจะไปหาทำไม คนไม่หลงก็ไม่มีการหา คนที่หลงจึงมีการหา หาเท่าไรยิ่งหลงไปไกลเท่านั้น ใครเป็นผู้ไม่หามาพิจารณาอยู่ในของที่มีอยู่นี้ก็จะเห็นแจ้งซึ่งภูตธรรม ฐีติธรรม อันเกษมจากโยคาสวะทั้งหลาย

---

(๑) คำ "รัชนียารมณ์" ตัดบทออกเป็น "รัชชนีย" แปลว่า ที่ก่อเกิดความกำหนัด "อารมณ์" แปลว่า สิ่งที่ปรากฏแก่ทวาร ๖ (เช่นรูปเป็นต้น) สนธิเข้ากันเป็น "รัชนียารมณ์" แปลว่า อารมณ์เป็นที่กำเนิดความกำหนัด ได้แก่ รูป, เสียง, กลิ่น, รส, โผฏฐัพพะ และธรรมะ. (เรื่องที่ใจคิด) อันน่ารักใคร่พึงใจ ยียวน ชวนกำหนัด

ความในเรื่องนี้ไม่ใช่มติของพระอุปัชฌายะทั้งหลาย คิดได้แล้วสอนกุลบุตรตามมติของใคร เนื่องด้วยพุทธพจน์แห่งพระพุทธองค์เจ้าได้ทรงบัญญัติไว้ให้พระอุปัชฌายะเป็นผู้สอนกุลบุตรผู้บวชใหม่ ให้กรรมฐานประจำตน ถ้ามิฉะนั้นก็ไม่สมกับการออกบวชที่ได้สละบ้านเรือนครอบครัว ออกมาบำเพ็ญเนกขัมมธรรม หวังโมกขธรรม การบวชก็จะเท่ากับการทำเล่น พระองค์ได้ทรงบัญญัติมาแล้ว พระอุปัชฌายะทั้งหลายจึงดำรงประเพณีนี้สืบมาตราบเท่าทุกวันนี้ พระอุปัชฌายะสอนไม่ผิด สอนจริงแท้ ๆ เป็นแต่กุลบุตรผู้รับเอาคำสอนไว้ไม่ตั้งใจ มัวประมาทลุ่มหลงเอง ฉะนั้นความในเรื่องนี้วิญญูชนจึงได้รับรองทีเดียวว่า เป็นวิสุทธิมรรคเที่ยงแท้

๑๙. เรื่อง ศีล

สีลํ สีลา วิย ศีล คือความปกติ อุปมาได้เท่ากับหินซึ่งเป็นของหนักและเป็นแก่นของดิน แม้จะมีวาตธาตุมาเป่าสักเท่าใดก็ไม่มีการสะเทือนหวั่นไหวเลย แต่ว่าเราจะสำคัญถือแต่เพียงคำว่าศีลเท่านั้นก็จะทำให้เรางมงาย ต้องให้รู้จักเสียว่าศีลนั้นอยู่ที่ไหน ? มีตัวตนเป็นอย่างไร ? อะไรเล่าเป็นตัวศีล ? ใครเป็นผู้รักษา ? ถ้ารู้จักว่าใครเป็นผู้รักษาแล้ว ก็จะรู้จักว่าผู้นั้นเป็นตัวศีล ถ้าไม่เข้าใจเรื่องศีลก็จะงมงายไปถือศีลเพียงนอก ๆ เดี๋ยวก็ไปหาเอาที่นั้นที่นี้จึงจะมีศีล ไปขอเขาที่นั่นที่นี่จึงมี เมื่อยังเที่ยวหาเที่ยวขออยู่ ไม่ใช่หลงศีลดอกหรือ ? ไม่ใช่ศีลพัตตปรามาสถือนอก ๆ ลูบ ๆ คลำ ๆ อยู่หรือ ?

อิทํ สจฺจาภินิเวสทิฏฺฐิ จะเห็นความงมงายของตนว่าเป็นของจริงเที่ยงแท้ ผู้ไม่หลงย่อมไม่ไปเที่ยวขอเที่ยวหา เพราะเข้าใจแล้วว่า ศีลก็อยู่ที่ตนนี้ จะรักษาโทษทั้งหลายก็ตนเป็นผู้รักษา ดังที่ว่า **"เจตนาหํ ภิกฺขเว สีลํ วทามิ"** เจตนาเป็นตัวศีล เจตนาคืออะไร ? เจตนานี้ต้องแปลงอีกจึงจะได้ความ ต้องเอาสระ เอ มาเป็น อิ เอา ต สะกดเข้าไป เรียกว่า **จิตฺตํ** คือจิตใจ คนเราถ้าจิตใจไม่มีก็ไม่เรียกว่าคน มีแต่กายจะสำเร็จการทำอะไรได้ ? ร่างกายกับจิตต้องอาศัยซึ่งกันและกัน เมื่อจิตใจไม่เป็นศีล กายก็ประพฤติไปต่าง ๆ จึงกล่าวได้ว่าศีลมีตัวเดียว นอกนั้นเป็นแต่เรื่องโทษที่ควรละเว้น โทษ ๕ โทษ ๘ โทษ ๑๐ โทษ ๒๒๗ รักษาไม่ให้มีโทษต่าง ๆ ก็สำเร็จเป็นศีลตัวเดียว รักษาผู้เดียวนั้นได้แล้ว ก็ไม่มีโทษเท่านั้นเอง ก็จะเป็นปกติแนบเนียนไม่หวั่นไหว ไม่มีเรื่องหลงหาหลงขอ คนที่หาขอต้องเป็นคนทุกข์ ไม่มีอะไรจึงเที่ยวหาขอ เดี๋ยวก็กล่าว ยาจามิ ๆ ขอแล้วขอเล่า ขอเท่าไรยิ่งไม่มี ยิ่งอดอยากยากเข็ญ เราได้มาแล้ว มีอยู่แล้วซึ่งกายกับจิต รูปกายก็เอามาแล้วจากบิดามารดาของเรา จิตก็มีอยู่แล้ว ชื่อว่า ของเรามีพร้อมบริบูรณ์แล้ว จะทำให้เป็นศีลก็ทำเสีย ไม่ต้องกล่าวว่าศีลมีอยู่ที่โน่นที่นี้ กาลนั้นจึงจะมี กาลนี้จึงจะมี ศีลมีอยู่ที่เรานี้แล้ว **อกาลิโก** รักษาได้ไม่มีกาล ได้ผล ก็ไม่มีกาล

เรื่องนี้ต้องมีหลักฐานพร้อมอีก เมื่อครั้งพุทธกาลนั้น พวกปัญจวัคคีย์ก็ดี พระยศและบิดามารดา ภรรยาเก่าของท่านก็ดี

ภัททวัคคีย์ก็ดี ชฎิลทั้งบริวารก็ดี พระเจ้าพิมพิสาร และราชบริพาร ๑๒ นหุตก็ดี ฯลฯ ก่อนจะฟังพระธรรมเทศนา พระองค์เทศนาไปทีเดียว ทำไมท่านเหล่านั้นจึงได้สำเร็จมรรคผล ศีล สมาธิ ปัญญา ของท่านเหล่านั้นมาแต่ไหน ไม่เห็นพระองค์ตรัสบอกให้ท่านเหล่านั้นขอเอาศีล สมาธิ ปัญญา จากพระองค์ เมื่อได้ลิ้มรสธรรมเทศนาของพระองค์แล้ว ศีล สมาธิ ปัญญา ย่อมมีขึ้นในท่านเหล่านั้นเอง โดยไม่มีการขอ และไม่มีการเอาให้มัคคสามัคคี ไม่มีใครหยิบยกให้กัน จิตดวงเดียวเป็นศีล เป็นสมาธิ เป็นปัญญา ฉะนั้น เราไม่หลงศีล จึงจะเป็นวิญญูชนอันแท้จริง

๒๐. เรื่อง ปาติโมกขสังวรศีล

พระวินัย ๕ พระคัมภีร์ สงเคราะห์ลงมาในปาติโมกขุทเทส เมื่อปฏิบัติไม่ถูกต้องตามพระวินัยย่อมข้ามไม่ได้ ผู้ปฏิบัติถูกตามพระวินัยแล้ว **โมกฺขํ** ชื่อว่าเป็นทางข้ามพ้นวัฏฏะได้ ปาติโมกข์นี้ก็ยังสงเคราะห์เข้าไปวิสุทธิมรรคอีก เรียกว่า ปาติโมกขสังวรศีล ในศีลนิเทศ

ศีลนิเทศนั้น กล่าวถึงเรื่องศีลทั้งหลายคือ ปาติโมกขสังวรศีล ๑ อินทรียสังวรศีล ๑ ปัจจัยสันนิสสิตศีล ๑ อาชีวปาริสุทธิศีล ๑ ส่วนอีก ๒ คัมภีร์นั้นคือ สมาธินิเทศ และปัญญานิเทศ วิสุทธิมรรคทั้ง ๓ พระคัมภีร์นี้ สงเคราะห์เข้าในมรรคทั้ง ๘ มรรค ๘ สงเคราะห์ลงมาในสิกขาทั้ง ๓ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เมื่อจะกล่าวถึงเรื่องมรรคแล้ว

ความประโยคพยายามปฏิบัติดัดตนอยู่ ชื่อว่า เดินมรรคสติปัฏฐานทั้ง ๔ ก็เรียกว่ามรรค อริยสัจจ์ ๔ ก็ชื่อว่ามรรค เพราะเป็นกิริยาที่ยังทำอยู่ ยังมีการดำเนินอยู่ ดังภาษิตว่า "**สจฺจานํ จตุโร ปทา ขีณาสวา ชุติมนฺโต เต โลเก ปรินิพฺพุตา**" สำหรับเท้าต้องมีการเดินคนเราต้องไปด้วยเท้าทั้งนั้น ฉะนั้น สัจจะทั้ง ๔ ก็ยังเป็นกิริยาอยู่เป็นจรณะเครื่องพาไปถึงวิสุทธิธรรม วิสุทธิธรรมนั้นอยู่ที่ไหน ? มรรคสัจจะอยู่ที่ไหน ? วิสุทธิธรรมก็ต้องอยู่ที่นั่น ! มรรคสัจไม่มีอยู่ที่อื่น **มโน** เป็นมหาฐาน มหาเหตุ วิสุทธิธรรมจึงต้องอยู่ที่ใจของเรานี่เอง ผู้เจริญมรรคต้องทำอยู่ที่นี้ ไม่ต้องไปหาที่อื่น การหาที่อื่นอยู่ชื่อว่ายังหลง ทำไมจึงหลงไปหาที่อื่นเล่า ? ผู้ไม่หลงก็ไม่ต้องไปหาทางอื่น ไม่ต้องหากับบุคคลอื่น ศีลก็มีในตน สมาธิก็มีในตน ปัญญาก็มีอยู่กับตน ดังบาลีว่า **เจตนาหํ ภิกฺขเว สีลํ วทามิ** เป็นต้น กายกับจิตเท่านี้ประพฤติปฏิบัติเป็นศีลได้ ถ้าไม่มีกายกับจิต จะเอาอะไรมาพูดออกว่าศีลได้ คำที่ว่าเจตนานั้นเราต้องเปลี่ยนเอาสระ เอ ขึ้นบน เป็นสระอิ เอาตัว ต สะกดเข้าไปก็พูดได้ ว่า **จิตฺตํ** เป็นจิต จิตเป็นผู้คิดงดเว้น เป็นผู้ระวังรักษา เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติซึ่งมรรคและผลให้เป็นไปได้ พระพุทธเจ้าก็ดี พระสาวกขีณาสวเจ้าก็ดี จะชำระตนให้หมดจดจากกิเลสทั้งหลายได้ ท่านก็มีกายกับจิตทั้งนั้น เมื่อท่านจะทำมรรคและผลให้เกิดมีได้ก็เป็นอยู่ที่มี (คือที่กายกับจิต) ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า มรรค มีอยู่ที่ตนของตนนี่เอง เมื่อเราจะเจริญซึ่งสมถะหรือว่าวิปัสสนา ก็ไม่ต้องหนีจากกายกับจิตไม่ต้องส่งนอก

ให้พิจารณาอยู่ในตนของตนเป็น **“โอปนยิโก”** แม้จะเป็นของมีอยู่ภายนอกเช่น รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เป็นต้น ก็ไม่ต้องส่งออกเป็นนอกไป ต้องกำหนดเข้ามาเทียบเคียงตนของตน พิจารณาอยู่ที่นี้ **ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ** เมื่อรู้ก็ต้องรู้เฉพาะตน รู้อยู่ในตน ไม่ได้รู้มาแต่นอก เกิดขึ้นกับตน มีขึ้นกับตน ไม่ได้หามาจากที่อื่น ไม่มีใครเอาให้ ไม่ได้ขอมาจากผู้อื่น จึงได้ชื่อว่า **ญาณทสฺสนํ สุวิสุทฺธํ อโหสิ ฯลฯ** เป็นความรู้เห็นที่บริสุทธิ์แท้ ฯลฯ

๒๑. เรื่องธรรมคติวิมุตติ

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น มิใช่ว่าพระองค์จะมีปัญญาพิจารณาเอาวิมุตติธรรม ให้ได้วันหนึ่งวันเดียว พระองค์ทรงพิจารณามาแต่ยังเป็นฆราวาสอยู่หลายปีนับแต่ครั้งที่พระองค์ได้ราชาภิเษกเป็นกษัตริย์ พวกพระญาติพระวงศ์ได้แต่งตั้งพระองค์เป็นผู้ใหญ่ เป็นหัวหน้าปกครองดูแลประชาราษฎร เมื่อพระองค์ได้เป็นเช่นนี้แล้วย่อมเป็นผู้ไม่นอนใจ จำเป็นที่พระองค์จะต้องคิดใช้ปัญญาพิจารณาทุกสิ่งทุกอย่าง ในการปกครองป้องกันราษฎรในอาณาจักร และการรักษาครอบครัวตลอดถึงพระองค์ก็จะต้องทรงคิดรอบคอบเสมอ ถ้าไม่ทรงคิดไม่มีพระปัญญา ไฉนจะปกครองบ้านเมืองประชากรให้ผาสุกสบายได้ แม้พระองค์เองก็จะดำรงตำแหน่งหน้าที่ของพระองค์ไว้ไม่ได้ เมื่อพระองค์ทรงคิดในเรื่องของผู้อื่นและเรื่องของพระองค์เองเสมอ แล้วปัญญาวิวัฏฏ์ของพระองค์จึงเกิดขึ้นว่า

เราปกครองบังคับบัญชาได้ก็แต่การบ้านเมืองเท่านี้ ส่วนการ เกิด แก่ เจ็บ ตายเล่า เราบังคับบัญชาไม่ได้เสียแล้ว จะบังคับบัญชาไม่ให้สัตว์ทั้งหลายเกิดก็ไม่ได้ เมื่อเกิดแล้วจะบังคับไม่ให้แก่ชราก็ไม่ได้ จะบังคับไม่ให้เจ็บป่วยไข้เป็นโรคาพาธก็ไม่ได้ จะบังคับไม่ให้ตายก็ไม่ได้ เราจะบังคับความแก่ ความเจ็บ ความตาย ของผู้อื่นก็ไม่ได้ แม้แต่ตัวของเราเองเล่าก็บังคับไม่ได้ ทรงพิจารณาเป็นอนุโลมและปฏิโลม กลับไปกลับมาพิจารณาเท่าไรก็ยิ่งเกิดความสลดสังเวชและท้อพระทัย ในการจะอยู่เป็นผู้ปกครองราชสมบัติต่อไป การที่อยู่ในฆราวาสรักษาสมบัติเช่นนี้เพื่อต้องการอะไร ? เป็นผู้มีอำนาจเท่านี้ มีสมบัติข้าวของเช่นนี้ จะบังคับหรือจะซื้อ หรือประกัน ซึ่งความ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็ไม่ได้ จึงทรงใคร่ครวญไปอีกว่า เราจะทำอย่างไรจึงจะหาทางพ้นจากความ เกิด แก่ เจ็บ ตาย นี้ได้ จึงได้ความอุปมาขึ้นว่า ถ้ามีร้อนแล้วก็ยังมีเย็นเป็นเครื่องแก้กันได้ มีมืดแล้วก็ยังมีสว่างแก้กัน ถ้ามีเกิดแก่เจ็บตายแล้วอย่างไรก็คงมีทาง ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย เป็นแน่ จึงได้ทรงพยายามใคร่ครวญหาทางจะแก้ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ให้จงได้ แต่ว่าการจะแก้ เกิด แก่ เจ็บ ตาย นี้ เราอยู่ในฆราวาสเช่นนี้คงจะทำไม่ได้ เพราะฆราวาสนี้เป็นที่คับแคบใจยิ่งนัก มีแต่การที่ออกหนีเสียจากการครองราชสมบัติไปบรรพชา จึงจะสามารถทำได้ ครั้นทรงคิดเช่นนี้แล้ว ต่อมาวันหนึ่ง พอถึงเวลากลางคืน พวกนางสนมทั้งหลายได้พากันมาบำรุงบำเรอพระองค์อยู่ด้วยการบำเรอทั้งหลาย ในเวลา

ที่นางสนมทั้งหลายยังบำเรออยู่นั้น พระองค์ทรงบรรทมหลับไปก่อน ครั้นใกล้เวลา พระองค์จะทรงตื่นจากพระบรรทมนั้น พวกนางสนมทั้งหลายก็พากันหลับเสียหมด แต่ไฟยังสว่างอยู่ เมื่อนางสนมที่บำเรอหลับหมดแล้ว เผอิญพระองค์ทรงตื่นขึ้นมา ด้วยอำนาจแห่งการพิจารณาที่พระองค์ทรงคิดไม่เลิกไม่แล้วนั้น ทำให้พระทัยของพระองค์พลิกขณะ เลยเกิดอุคคหนิมิตขึ้นลืมพระเนตร แล้วทอดพระเนตรแลดูพวกนางสนมทั้งหลายที่นอนหลับอยู่นั้น เป็นซากอสุภะไปหมดเหมือนกับเป็นซากศพในป่าช้าผีดิบ จึงให้เกิดความสลดสังเวชเหลือที่จะทนอยู่ได้ จึงรำพึงกับพระองค์เองว่า เราอยู่ที่นี้จะว่าเป็นที่สนุกสนานอย่างไรได้ คนทั้งหลายเหล่านี้ล้วนแต่เป็นซากศพในป่าช้าทั้งหมด เราจะอยู่ทำไม จำเราจะต้องออกบรรพชาในเดี๋ยวนี้ จึงทรงเครื่องฉลององค์ถือพระขรรค์ แล้วออกไปเรียกนายฉันนะอำมาตย์ผู้เป็นนายม้า ให้ไปเอาม้ามาพาพระองค์ออกจากเมืองไป เมื่อนายฉันนะนำม้ามาแล้ว พระองค์ก็ทรงม้า มีนายฉันนะอำมาตย์นำทางเสด็จหนีออกจากเมืองไปโดยไม่ต้องให้ใครรู้จัก ครั้นรุ่งแจ้งก็บรรลุถึงแม่น้ำอโนมานที ทรงข้ามฝั่งแม่นทีแล้วก็ถอดเครื่องประดับและเครื่องฉลองพระองค์ที่ทรงมาออกเสีย ทรงส่งเครื่องประดับทั้งหมดให้นายฉันนะ ตรัสสั่งให้กลับไปเมืองพร้อมด้วยอัศวราชของพระองค์ ส่วนพระองค์ได้ทรงพระขรรค์ตัดพระเมาฬีและพระมัสสุเสีย ทรงอธิษฐานบรรพชาแต่พระองค์เดียว เมื่อทรงเป็นบรรพชิตแล้ว จึงเสาะแสวงหาศึกษาไปก่อน คือไปศึกษาอยู่ในสำนักอาฬารดาบส

และอุทกดาบส ครั้นไม่สมประสงค์ จึงทรงหลีกไปแต่พระองค์เดียว ไปอาศัยอยู่ราวป่าใกล้แม่น้ำเนรัญชรา แขวงอุรุเวลาเสนานิคม ได้มีปัญจวัคคีย์ไปอาศัยด้วย พระองค์ได้ทรงทำประโยคพยายาม ทำทุกรกิริยาอย่างเข้มแข็งจนถึงสลบ และยอมตายก็ไม่สำเร็จ เมื่อพระองค์ได้สติแล้ว จึงทรงพิจารณาอีกว่า การที่เรากระทำความเพียรนี้ จะมาทรมานแต่กายอย่างเดียวเท่านี้ไม่ควร เพราะจิตกับกายเป็นของอาศัยกัน ถ้ากายไม่มีจะเอาอะไรทำประโยคพยายาม และถ้าจิตไม่มี กายนี้ก็ทำอะไรไม่ได้ ต่อนั้นพระองค์จึงทรงบำรุงร่างกายพอให้มีกำลังแข็งแรงขึ้นพอสมควร จึงเผอิญปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ พร้อมกันหนีไป ปัญจวัคคีย์หนีไปแล้ว พระองค์ก็ได้ความวิเวกโดดเดี่ยวแต่ผู้เดียว ไม่ต้องพึ่งพาอาศัยใคร จึงได้เร่งพิจารณาอย่างเต็มที่ เมื่อถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีระกา ในตอนเช้ารับมธุปายาสของนางสุชาดาเสวยเสร็จแล้ว ก็พักผ่อนอยู่ตามราวป่านั้น ใกล้จะพลบค่ำแล้ว จึงเสด็จดำเนินมาพบโสตถิยพราหมณ์ ๆ ได้ถวายหญ้าคา ๘ กำ แก่พระองค์ ๆ รับแล้วก็มาทำเป็นที่นั่ง ณ ภายใต้ต้นอัสสัตถพฤกษ์ ผินพระพักตร์ไปทางบูรพาทิศ ผินพระปฤษฎางค์เข้าหาต้นไม้นั้น เมื่อพระองค์ประทับนั่งเรียบร้อยแล้ว จึงได้พยุงพระหฤทัยให้เข้มแข็ง ได้ทรงตั้งสัจจาธิษฐานมั่นในพระหฤทัยว่า "ถ้าเราไม่บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณตามความต้องการแล้ว เราจะไม่ลุกจากบัลลังก์นี้ แม้เลือดและเนื้อจะแตกทำลายไป ยังเหลืออยู่แต่ตจะและอัฐิก็ตามที" ต่อนั้นไปจึงเจริญสมถะและวิปัสสนาปัญญา

ทรงกำหนดพระอานาปานสติเป็นขั้นต้น ในตอนต้นนี้แหละพระองค์ได้ทรงชำระนิวรณธรรมเต็มที่ เจ้าเวทนาพร้อมทั้งความฟุ้งซ่านได้มาประสบแก่พระองค์อย่างสาหัส ถ้าจะพูดว่ามาร ก็ได้แก่พวกขันธมาร มัจจุราช กิเลสมาร เข้ารังควานพระองค์ แต่ว่าสัจจาธิษฐานของพระองค์ยังเที่ยงตรงมั่นคงอยู่ สติและปัญญายังพร้อมอยู่ จึงทำให้จำพวกนิวรณ์เหล่านั้นระงับไป ปีติ ปัทสัทธิสมาธิ ได้เกิดแล้วแก่พระองค์ จึงได้กล่าวว่า พระองค์ทรงชนะพระยามาราธิราช ในตอนนี้เป็นปฐมยาม เมื่อออกสมาธิตอนนี้ได้เกิดบุพเพนิวาสานุสสติญาณ เมื่อพิจารณาไปก็ไม่เห็นที่สิ้นสุด จึงกลับจิตทวนกระแสเข้ามาพิจารณาผู้มันไปเกิด ใคร่ครวญไป ๆ มา ๆ จิตก็เข้าภวังค์อีก เมื่อออกจากภวังค์แล้ว จึงเกิดจุตูปปาตญาณขึ้นมาในยามที่ ๒ คือ มัชฌิมยาม ทรงพิจารณาไปตามความรู้ชนิดนี้ ก็ยังไม่มีความสิ้นสุด จึงทรงทวนกระแสจิตเข้ามาใคร่ครวญอยู่ในเรื่องของผู้พาเป็นไป พิจารณากลับไปกลับมาในปฏิจจสมุปบาทปัจจยาการ จนจิตของพระองค์เกิดความเบื่อหน่ายสลดสังเวชเต็มที่แล้ว ก็ลงสู่ภวังค์ถึงฐีติธรรมภูตธรรม จิตตอนนี้ถอยออกมาแล้ว จึงตัดสินขาดทีเดียว จึงบัญญัติว่า อาสวักขยญาณ ทรงทราบว่าจิตของพระองค์สิ้นแล้วจากอาสวะ พ้นแล้วจากบ่วงแห่งมาร ไม่มีเกิด แก่ เจ็บ ตาย พ้นแล้วจากทุกข์ ถือเอกันตบรมสุข สันติวิหารธรรม วิเวกธรรม นิโรธธรรม วิมุตติธรรม นิพพานธรรม แล ฯ

๒๒. เรื่อง อัจฉริยะ – อัพภูตธรรม

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า พระบรมศาสดาของพวกเรา เมื่อพระองค์ยังเป็นท้าวศรีธารถ (สิทธัตถราชกุมาร) เสวยราชสมบัติอยู่ ทรงพิจารณาจตุนิมิต ๔ ประการ จึงบันดาลให้พระองค์เสด็จออกสู่มหาภิเนษกรมณ์ ทรงบรรพชา ทรงอธิษฐานบรรพชา ที่ริมฝั่งแม่น้ำอโนมานที เครื่องสมณบริขารมีมาเอง เลื่อนลอยมาสวมพระกายเอง ทรงเพศเป็นบรรพชิต สมณสารูปสำเร็จด้วยบุญญาภินิหารของพระองค์เอง จึงเป็นการอัศจรรย์ ไม่เคยมีไม่เคยเห็นมาในปางก่อน จึงเป็นเหตุให้พระองค์อัศจรรย์พระทัย ไม่ถอยหลังในการประกอบความเพียรเพื่อตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ครั้งทรงบำเพ็ญเพียรทางจิตภาวนา ไม่ท้อถอยตลอดเวลา ๖ ปี ได้ตรัสรู้สัจจธรรมของจริงโดยถูกต้องแล้ว ก็ยิ่งเป็นเหตุให้พระองค์ทรงอัศจรรย์ในธรรมที่ได้ตรัสรู้แล้วนั้นอีกเป็นอันมาก

ในหมู่ปฐมสาวกนั้นเล่า ก็ปรากฏเหตุการณ์อันน่าอัศจรรย์เหมือนกัน เช่น ปัญจวัคคีย์ก็ดี พระยศและสหายของท่านก็ดี พระสาวกอื่น ๆ ที่เป็นเอหิภิกขุก็ดี เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระบรมศาสดา แล้วได้สำเร็จมรรคผล และทูลขอบรรพชาอุปสมบทกับพระองค์ พระองค์ทรงเหยียดพระหัตถ์ออก เปล่งพระวาจาว่า "**เอหิภิกฺขุ** ท่านจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมวินัยเรากล่าวดีแล้ว" เพียงเท่านี้ก็สำเร็จเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา อัฏฐบริขารเลื่อนลอย

มาสวมสอดกาย ทรงเพศเป็นบรรพชิตสมณสารูป มีรูปอันน่าอัศจรรย์ น่าเลื่อมใสจริง สาวกเหล่านั้นก็อัศจรรย์ตนเองในธรรม อันไม่เคยรู้เคยเห็นอันสำเร็จแล้วด้วยบุญฤทธิ์และอำนาจพระวาจา อิทธิปาฏิหาริย์ของพระบรมศาสดาจารย์ ท่านเหล่านั้นจะกลับคืนไปบ้านเก่าได้อย่างไร เพราะจิตของท่านเหล่านั้นพ้นแล้วจากบ้านเก่า และอัศจรรย์ในธรรมอันตนรู้ตนเห็นแล้ว ทั้งบริขารที่สวมสอดกายอยู่ก็เป็นผ้าบังสุกุลอย่างอุกฤษฏ์

ครั้นต่อมา ท่านเหล่านั้นไปประกาศพระพุทธศาสนา มีผู้ศรัทธาเลื่อมใสใคร่จะบวช พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงอนุญาตให้พระสาวกบวชด้วยติสรณคมนูปสัมปทา สำเร็จด้วยการเข้าถึงสรณะทั้ง ๓ คือ อุทิศเฉพาะพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ก็เป็นภิกษุเต็มที่

ครั้นต่อมา พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีพระญาณเล็งเห็นการณ์ไกล จึงทรงมอบความเป็นใหญ่ให้แก่สงฆ์ ทรงประทานญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทาไว้เป็นแบบฉบับ อันหมู่เราผู้ปฏิบัติได้ดำเนินตามอยู่ทุกวันนี้ ได้พากันมาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา อุทิศเฉพาะพระบรมศาสดาพร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์ แล้วทำความพากเพียรประโยคพยายามไปโดยไม่ต้องถอยแล้ว ก็คงจะได้รับความอัศจรรย์ใจในพระธรรมวินัยบ้างเป็นแน่ ไม่น้อยก็มาก ตามวาสนาบารมีของตนโดยไม่สงสัยเลย

๒๓. เรื่อง วาสนา

กุศลวาสนา อกุศลวาสนา อัพยากตวาสนา

อัธยาศัยของสัตว์ เป็นมาแล้วต่าง ๆ คือ ดี เลว และกลาง ๆ วาสนาก็เป็นไปตามอัธยาศัย คือวาสนาที่ยิ่งกว่าตัว วาสนาเสมอตัว วาสนาที่เลวทราม บางคนเป็นผู้มีวาสนายิ่งในทางดีมาแล้ว แต่คบกับพาล วาสนาก็อาจเหมือนคนพาลได้ บางคนวาสนายังอ่อน แต่คบกับบัณฑิต วาสนาก็เลื่อนขึ้นไปเป็นบัณฑิต บางคนคบมิตรเป็นกลาง ๆ ไม่ดี ไม่ร้าย ไม่หายนะ ไม่เสื่อมทราม วาสนาก็พอประมาณสถานกลาง ฉะนั้น บุคคลพึงพยายามคบบัณฑิต เพื่อเลื่อนภูมิวาสนาของตนให้สูงขึ้นไปโดยลำดับ

๒๔. เรื่อง สนทนาธรรมตามกาลเป็นมงคลอุดม

กาเลน ธมฺมสากจฺฉา เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ

การปรึกษาไต่ถาม หรือการสดับธรรมตามกาลตามสมัย พระบรมศาสดาตรัสว่า เป็นมงคลความเจริญอันอุดมเลิศ

หมู่เราต่างคนก็มุ่งหน้าเพื่อศึกษามาเองทั้งนั้น ไม่ได้ไปเชื้อเชิญนิมนต์มา ครั้นมาศึกษามาปฏิบัติก็ต้องทำจริงปฏิบัติจริงตามเยี่ยงอย่างพระบรมศาสดาจารย์เจ้าและสาวกขีณาสวเจ้าผู้ปฏิบัติมาก่อน

เบื้องต้นพึงพิจารณาสัจจธรรม คือของจริงทั้ง ๔ ได้แก่ เกิด แก่ เจ็บ ตาย อันท่านผู้เป็นอริยบุคคลได้ปฏิบัติกำหนดพิจารณามาแล้ว เกิดเราก็เกิดมาแล้ว คือร่างกายอันเป็นอยู่นี้ มิใช่ก้อนเกิดหรือ ? แก่ เจ็บ ตาย ก็ก้อนนี้แล เมื่อเราพิจารณาอยู่ในอิริยาบถทั้ง ๔ เดินจงกรมบ้าง ยืนกำหนดพิจารณาบ้าง นอนกำหนดพิจารณาบ้าง จิตจะรวมเป็นสมาธิรวมน้อยก็เป็น "ขณิกสมาธิ" คือจิตรวมลงสู่ภวังค์หน่อยหนึ่งแล้วก็ถอนออกมา ครั้นพิจารณาอยู่ไม่ถอนจนปรากฏเป็นอุคคหนิมิต จะเป็นนอกก็ตาม ในก็ตาม ให้พิจารณานิมิตนั้นจนจิตวาง นิมิตรวมลงสู่ภวังค์ ดำรงอยู่นานพอประมาณแล้วถอยออกมา สมาธิในชั้นนี้เรียกว่า อุปจารสมาธิ พึงพิจารณานิมิตนั้นเรื่อยไปจนจิตรวมลงสู่ภวังค์ เข้าถึงฐีติจิต เป็นอัปปนาสมาธิปฐมฌานถึงซึ่งเอกัคคตาความมีอารมณ์เดียว ครั้นจิตถอยออกมาก็พึงพิจารณาอีกแล้ว ๆ เล่า ๆ จนขยายส่วนแยกส่วนเป็นปฏิภาคนิมิตได้ต่อไป คือพิจารณาว่าตายแล้วมันจะเป็นอะไรไปอีก มันจะต้องเปื่อยเน่า ผุพังยังเหลือแต่ร่างกระดูก **กำหนดทั้งภายในคือกายของตน ทั้งภายนอกคือกายของผู้อื่น โดยให้เห็นส่วนต่าง ๆ ของร่างกายว่าส่วนนี้เป็น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ฯลฯ** เส้นเอ็นน้อยใหญ่มีเท่าไร กระดูกท่อนน้อยท่อนใหญ่มีเท่าไร โดยชัดเจนแจ่มแจ้ง กำหนดให้มันยืน เดิน นั่ง นอน แล้วแตกสลายไปสู่สภาพเดิมของมันคือไปเป็นดิน น้ำ ลม ไฟ ถึงฐานะเดิมของมันนั้นแล

เมื่อกำหนดพิจารณาอยู่อย่างนี้ ทั้งภายนอก ทั้งภายใน ทำให้มากให้หลายให้มีทั้งตายเก่าตายใหม่ มีแร้งกาสุนัขยื้อแย่งกัดกินอยู่ ก็จะเกิดปรีชาญาณขึ้นตามแต่วาสนาอุปนิสัยของตน ดังนี้แลฯ

๒๕. เรื่อง การทำจิตให้ผ่องใส
สจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธาน สาสนํ

การทำจิตของตนให้ผ่องใส เป็นการทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

พระพุทธเจ้าผู้พระบรมศาสดาได้ตรัสสอน กาย วาจา จิต มิได้สอนอย่างอื่น สอนให้ปฏิบัติฝึกหัดจิตใจ ให้เอาจิตพิจารณากาย เรียกว่า กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน หัดสติให้มากในการค้นคว้า ที่เรียกว่า ธัมมวิจยะ พิจารณาให้พอทีเดียว เมื่อพิจารณาพอจนเป็นสติสัมโพชฌงค์ จิตจึงจะเป็นสมาธิรวมลงเอง

สมาธิมี ๑ ขั้น คือ **ขณิกสมาธิ** จิตรวมลงไปสู่ฐิติขณะ แล้วพักอยู่หน่อยหนึ่ง ถอยออกมาเสีย **อุปจารสมาธิ** จิตรวมลงสู่ภวังค์ แล้วพักอยู่นานหน่อย แล้วถอยออกมา รู้นิมิตอย่างใดอย่างหนึ่ง และ **อัปปนาสมาธิ** สมาธิอันแน่วแน่ ได้แก่จิตรวมลงสู่ภวังค์ถึงฐิติธรรม ถึง “เอกัคคตา” ความมีอารมณ์เดียว หยุดนิ่งอยู่กับที่มีความรู้ตัวอยู่ว่า จิตดำรงอยู่ และประกอบด้วยองค์ฌาน ๕ ประการ ค่อยสงบ

ประณีตเข้าไปโดยลำดับ เมื่อหัดจิตอยู่อย่างนี้ ชื่อว่าทำจิตให้ยิ่งได้ในพระบาลีว่า **อธิจิตฺเต จ อาโอโค เอตํ พุทฺธาน สาสนํ** การประกอบความพากเพียรทำจิตให้ยิ่ง เป็นการปฏิบัติตามคำสอนของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า

การพิจารณากายนี้แล ชื่อ "ปฏิบัติ" อันนักปราชญ์ทั้งหลายมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้นแสดงไว้มีหลายนัยหลายประการ ท่านกล่าวไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตรเรียกว่า "กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน" ในมูลกรรมฐานเรียกว่า **เกศา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ** ที่พระอุปัชฌายะสอนเบื้องต้น แห่งการบรรพชาเป็นสามเณรและในธรรมจักรกัปปวัตนสูตรว่า **ชาติปิ ทุกฺขา ชราปิ ทุกฺขา มรณมฺปิ ทุกฺขํ** แม้ความเกิดก็เป็นทุกข์ แม้ความแก่ก็เป็นทุกข์ แม้ความตายก็เป็นทุกข์ ดังนี้ บัดนี้เราก็เกิดมาแล้วมิใช่หรือ ? ครั้นเมื่อบุคคลมาปฏิบัติให้เป็น **โอปนยิโก** น้อมเข้ามาพิจารณาในตนนี้แล้วเป็นไม่ผิด เพราะพระธรรมเป็น **อกาลิโก** มีอยู่ทุกเมื่อ **อาโลโก** สว่างโร่อยู่ทั้งกลางวันและกลางคืน ไม่มีอะไรปิดบังเลยฯ

๒๖. เรื่อง วิธีปฏิบัติของผู้เล่าเรียนมาก

ผู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนคัมภีร์วินัยมาก มีอุบายมาก เป็นปริยายกว้างขวาง ครั้นมาปฏิบัติทางจิต จิตไม่ค่อยจะรวมง่าย ฉะนั้นต้องให้เข้าใจว่า ความรู้ที่ได้ศึกษามาแล้ว ต้องเก็บใส่ตู้ใส่หีบไว้เสียก่อน ต้องมาหัดผู้รู้คือจิตนี้ หัดสติให้เป็นมหาสติ หัดปัญญาให้เป็น

มหาปัญญา กำหนดรู้เท่ามหาสมมติ - มหานิยม อันเอาออกไปตั้งไว้ว่าอันนั้นเป็นอันนั้น เป็นวันคืนเดือนปี เป็นดินฟ้าอากาศ กลางหาวดาวนักขัตฤกษ์สารพัดสิ่งทั้งปวง อันเจ้าสังขารคืออาการจิตหากออกไปตั้งไว้บัญญัติไว้ว่า เขาเป็นนั้นเป็นนี้ จนรู้เท่าแล้ว เรียกว่ากำหนดรู้ทุกข์ สมุทัย เมื่อทำให้มาก - เจริญให้มาก รู้เท่าเอาทันแล้วจิตก็จะรวมลงได้ เมื่อกำหนดอยู่ก็ชื่อว่าเจริญมรรค หากมรรคพอแล้วนิโรธก็ไม่ต้องกล่าวถึง หากจะปรากฏชัดแก่ผู้ปฏิบัติเอง เพราะศีลก็มีอยู่ สมาธิก็มีอยู่ ปัญญาก็มีอยู่ ในกาย วาจา จิตนี้ ที่เรียกว่า **อกาลิโก** ของมีอยู่ทุกเมื่อ **โอปนยิโก** เมื่อผู้ปฏิบัติมาพิจารณาของที่มีอยู่ **ปจฺจตฺตํ** จึงจะรู้เฉพาะตัว คือมาพิจารณากายอันนี้ให้เป็นของอสุภะ เปื่อยเน่าแตกพังลงไปตามสภาพความเจริญของภูตธาตุ **ปุพฺเพสุ ภูเตสุ ธมฺเมสุ** ในธรรมอันมีมาแต่เก่าก่อน สว่างไร่อยู่ทั้งกลางวันและกลางคืน ผู้มาปฏิบัติพิจารณาพึงรู้อุปมารูปเปรียบดังนี้ อันบุคคลผู้ทำนาก็ต้องทำลงไปในแผ่นดิน ลุยตมลุยโคลนตากแดดกรำฝน จึงจะเห็นข้าวเปลือก ข้าวสาร ข้าวสุกมาได้ และได้บริโภคอิ่มสบาย ก็ล้วนทำมาจากของมีอยู่ทั้งสิ้นฉันใด ผู้ปฏิบัติก็ฉันนั้น เพราะศีล สมาธิ ปัญญา ก็อยู่ในกาย วาจา จิตของทุกคนฯ

๒๗. เรื่อง ข้อปฏิบัติเป็นของมีอยู่ทุกเมื่อ

ข้อปฏิบัติสำหรับผู้ปฏิบัติทั้งหลาย ไม่มีปัญหา **โอปนยิโก** น้อมจิตเข้ามาพิจารณากาย วาจา จิต **อกาลิโก** อันเป็นของมีอาโลโกสว่างโร่อยู่ทั้งกลางวันและกลางคืน **ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ**

วิญญูหิ อันปราชญ์ทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้า และพระอริยสาวกเจ้าทั้งหลายผู้น้อมเข้ามาพิจารณาของมีอยู่นี้ ได้รู้แจ้งจำเพาะตัวมาแล้วเป็นตัวอย่างไม่ใช่ว่ากาลนั้นจึงจะมี กาลนี้จึงจะมี ย่อมมีอยู่ทุกกาลทุกสมัย ผู้ปฏิบัติย่อมรู้ได้เฉพาะตัว คือผิดก็รู้จัก ถูกก็รู้จักในตนของตนเอง ดีชั่วอย่างไร ตัวของตัวย่อมรู้จักดีกว่าผู้อื่น ถ้าเป็นผู้หมั่นพินิจพิจารณาไม่มัวประมาทเพลิดเพลินเสีย

ตัวอย่างที่มีมาแล้วคือ มาณพ ๑๖ คน ซึ่งเป็นศิษย์ของพาวรีพราหมณ์ ท่านเหล่านั้นเจริญฌานกสิณติดอยู่ในรูปฌานและอรูปฌาน พระบรมศาสดาจารย์จึงตรัสสอนให้พิจารณาของมีอยู่ในตนให้เห็นแจ้งด้วยปัญญา ให้รู้ว่ากามภพเป็นเบื้องต่ำ รูปภพเป็นเบื้องกลาง อรูปภพเป็นเบื้องบน แล้วถอยลงมาให้รู้ว่า อดีตเป็นเบื้องต่ำ อนาคตเป็นเบื้องบน ปัจจุบันเป็นท่ามกลาง แล้วชักเข้ามาหาตัวอีก ให้รู้ว่า **อุทฺธํ อโธ ติริยญฺจาปิมชฺเฌ** เบื้องต่ำแต่ปลายผมลงไป เบื้องบนแต่พื้นเท้าขึ้นมา เบื้องขวางสถานกลาง ท่านเหล่านั้นมาพิจารณาอยู่อย่างนี้ **ปจฺจตฺตํ** จึงรู้เฉพาะขึ้นที่ตัวของตัวโดยแจ่มแจ้ง สิ้นความสงสัยข้อปฏิบัติ ไม่ต้องไปเที่ยวแสวงหาที่อื่นให้ลำบาก

๒๘. เรื่อง ได้ฟังธรรมทุกเมื่อ

ผู้ปฏิบัติพึงใช้อุบายปัญญาฟังธรรมเทศนาทุกเมื่อ ถึงจะอยู่คนเดียวก็ตาม คืออาศัยการสำเหนียก กำหนดพิจารณาธรรมอยู่

ทั้งกลางวันและกลางคืน ตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็เป็นรูปธรรมที่มีอยู่ปรากฏอยู่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ก็มีอยู่ปรากฏอยู่ ได้ยินอยู่ ได้สูดดม ลิ้ม เลีย และสัมผัสอยู่ จิตใจเล่า ? ก็มีอยู่ ความคิดนึกรู้สึกในอารมณ์ต่าง ๆ ทั้งดีและร้ายก็มีอยู่ ความเสื่อมความเจริญทั้งภายนอกภายในก็มีอยู่ ธรรมชาติอันมีอยู่โดยธรรมดาเขาแสดงความจริงคือ ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาให้ปรากฏอยู่ทุกเมื่อ เช่น ใบไม้มันเหลืองหล่นร่วงลงมาจากต้นก็แสดงความไม่เที่ยงให้เห็น ดังนี้เป็นต้น เมื่อผู้ปฏิบัติมาพินิจพิจารณาด้วยสติปัญญา โดยอุบายนี้อยู่เสมอแล้ว ชื่อว่าได้ฟังธรรมอยู่ทุกเมื่อทั้งกลางวันและกลางคืนแล ฯ

๒๙. เรื่อง ปริญเญยยธรรม

การกำหนดพิจารณาธรรมเรียกว่า "บริกรรม" จิตที่กำลังทำการกำหนด พิจารณาธรรมอย่างเอาใจใส่ เมื่อได้ความแน่ใจในเหตุผลของธรรมที่พิจารณานั้นแล้ว จิตจะสงบรวมลงสู่ภวังค์ดำรงอยู่หน่อยหนึ่ง แล้วก็ถอยออก ความสงบในขั้นนี้เรียกว่า "บริกรรมสมาธิหรือขณิกสมาธิ"

การกำหนดพิจารณาธรรม แล้วจิตสงบรวมลงสู่ภวังค์เข้าถึงฐีติธรรมดำรงอยู่นานหน่อย แล้วถอยออกมารู้เห็นอสุภะปรากฏขึ้น ความสงบในขั้นนี้เรียกว่า "อุปจารสมาธิ"

การกำหนดพิจารณาธรรม คือ “อสุภนิมิต” ที่ปรากฏแก่จิตที่เรียกว่า อุคคหนิมิตนั้นจนเพียงพอแล้ว จิตปล่อยวางนิมิตเสียสงบรวมลงสู่ภวังค์ถึงฐีติธรรม ดำรงอยู่นาน เป็นเอกัคคตามีอารมณ์เดียวสงบนิ่งแน่วแน่ มีสติรู้อยู่ว่าจิตดำรงอยู่กับที่ ไม่หวั่นไหวไปมา ความสงบชั้นนี้เรียกว่า “อัปปนาสมาธิ”

ส่วนนิมิตอันปรากฏแก่ผู้บำเพ็ญสมาธิภาวนาตามลำดับชั้นดังกล่าวนี้ก็เรียกว่า บริกรรมนิมิต อุคคหนิมิต ปฏิภาคนิมิต ตามลำดับกัน

อนึ่ง ภวังค์คือภพหรือฐานของจิตนั้น ท่านก็เรียกชื่อเป็น ๓ ตามอาการเคลื่อนไหวของจิต คือ ภวังคบาท ภวังคจลนะ ภวังคุปัจเฉทะ ขณะแรกที่จิตวางอารมณ์เข้าสู่ฐานเดิมของตน ที่เรียกอย่างสามัญว่า ภวังคบาท ขณะที่จิตเริ่มไหวตัวเพื่อขึ้นสู่อารมณ์อีกเรียกว่า ภวังคจลนะ ขณะที่จิตเคลื่อนจากฐานขึ้นสู่อารมณ์ เรียกว่า ภวังคุปัจเฉทะ

จิตของผู้บำเพ็ญภาวนาเข้าสู่ความสงบ ถึงฐานเดิมของจิตแล้วพักเสวยความสงบอยู่ในสมาธินั้นนาน มีอาการครบองค์ของฌานจึงเรียกว่า ฌาน เมื่อทำการพินิจพิจารณาธรรมด้วยปัญญาจนเพียงพอแล้ว จิตรวมลงสู่ภวังค์ คือฐานเดิมของจิตจนถึงฐีติขณะตัดกระแสภวังค์ขาดหายไปไม่พักเสวยอยู่ เกิดญาณความรู้ตัดสินขึ้นว่า ภพเบื้องหน้าของเราไม่มีอีก ดังนี้เรียกว่า ฐีติญาณ

๓๐. เรื่อง ขั้นต้นโพธิสัตว์

ปฐมโพธิสัตว์ มัชฌิมโพธิสัตว์ ปัจฉิมโพธิสัตว์ ปฐมโพธิกาล มัชฌิมโพธิกาล ปัจฉิมโพธิกาล ปฐมเทศนา มัชฌิมเทศนา ปัจฉิมเทศนา

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา เสด็จออกจากคัพโภทรของพระนางเจ้าสิริมหามายา ณ สวนลุมพินีวัน ระหว่างนครกบิลพัสดุ์กับนครเทวะทหะต่อกัน ครั้นประสูติแล้ว ก็ทรงพระเจริญวัยมาโดยลำดับ ครั้นสมควรแก่การศึกษาศิลปวิทยาเพื่อปกครองรักษาบ้านเมืองตามขัตติยะประเพณีได้แล้ว ก็ทรงศึกษาศิลปวิทยา เมื่อพระชนมายุได้ ๑๖ พรรษา ก็ได้ปกครองบ้านเมืองเสวยราชสมบัติ แทนพระเจ้าสิริสุทโธทนะมหาราชผู้พระราชบิดา นับว่าได้เป็นใหญ่เป็นราชาแล้ว พระองค์ทรงพระนามว่า เจ้าชายสิทธัตถะ ก็ต้องทรงคิดอ่านการปกครองรักษาบ้านเมือง และไพร่ฟ้าประชาราษฎรให้ร่มเย็นเป็นสุข ทรงบังคับบัญชาอย่างไร เขาก็ทำตามทุกอย่าง ครั้นทรงพิจารณาหาทางบังคับบัญชาความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ให้เป็นไปตามใจหวังก็เป็นไปไม่ได้ ถึงอย่างนั้นก็มิทำให้ท้อพระทัย ในการคิดอ่านหาทางแก้เกิด แก่ เจ็บ ตาย ยิ่งเร้าพระทัยให้คิดอ่านพิจารณายิ่งขึ้น ความคิดอ่านของพระองค์ในตอนนี้เรียกว่า บริกรรม ทรงกำหนดพิจารณาในพระทัยอยู่เสมอ จนกระทั่งพระสนมทั้งหมดปรากฏให้เห็นเป็นซากอสุภะดุจป่าช้าผีดิบ จตุนิมิต ๔ ประการ คือ เกิด แก่

เจ็บ ตาย จึงบันดาลให้พระองค์เกิดเบื่อหน่ายในราชสมบัติ แล้วเสด็จสู่มหาภิเนษกรมณ์บรรพชา ตอนนี้เรียกว่า "ปฐมโพธิสัตว์" เป็นสัตว์พิเศษ ผู้จะได้ตรัสรู้ธรรมวิเศษเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเที่ยงแท้ก่อน แต่กาลนี้ไม่นับ นับเอาแต่กาลปัจจุบันทันตาเห็นเท่านั้น

ครั้นเมื่อพระองค์เสด็จสู่มหาภิเนษกรมณ์บรรพชา ณ ฝั่งแม่น้ำอโนมานที ทรงตัดพระเมาฬีด้วยพระขรรค์ อธิษฐานบรรพชา อัฏฐบริขารมีมาเองด้วยอำนาจบุญฤทธิ์อิทธิปาฏิหาริย์เป็นผ้าบังสุกุลจีวร เหตุอัศจรรย์อย่างนี้มีเพียงครั้งเดียวเท่านั้น ต่อนั้นมาต้องทรงแสวงหา เหล่าปฐมสาวกก็เหมือนกัน อัฏฐบริขารเกิดขึ้นด้วยบุญฤทธิ์เพียงครั้งแรกเท่านั้น ครั้นทรงบรรพชาแล้วทรงทำทุกรกิริยาประโยคพยายาม พิจารณาอุคคหนิมิตที่ทรงรู้ครั้งแรก แยกออกเป็นส่วน ๆ เป็นปฏิภาคนิมิต จนถึงเสด็จประทับนั่ง ณ ควงแห่งมหาโพธิพฤกษ์ ทรงชนะมารและเสนามาร เมื่อเวลาพระอาทิตย์อัสดงคตยังบุพเพนิวาสานุสสติญาณให้เกิดในปฐมยาม ยังจุตูปปาตญาณให้เกิดในมัชฌิมยาม ทรงตามพิจารณาจิตที่ยังปัจจัยให้สืบต่อที่เรียกว่า "ปัจยาการ" ตอนเวลาก่อนพระอาทิตย์ขึ้น ตอนนี้เรียกว่า "มัชฌิมโพธิสัตว์"

ครั้นเมื่อทรงพิจารณาตามเหตุผลเพียงพอแล้ว จิตของพระองค์หยั่งลงสู่ความสงบถึงฐีติธรรม ดำรงอยู่ในความสงบพอสมควรแล้ว

ตัดกระแสภวังค์ขาดไปเกิดญาณความรู้ตัดสินขึ้นในขณะนั้นว่า ภพเบื้องหน้าของเราไม่มีอีกแล้ว ดังนี้เรียกว่า “อาสวักขยญาณ” ประหารเสียซึ่งกิเลสาสวะทั้งหลาย ให้ขาดหายไปจากพระขันธสันดาน สรรพปรีชาญาณต่าง ๆ อันสำเร็จมาแต่บุพวาสนาบารมีก็มาชุมนุม ในขณะจิตอันเดียวนั้น จึงเรียกว่าตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ระยะกาลตอนนี้เรียกว่า “ปัจฉิมโพธิสัตว์”

ครั้นตรัสรู้แล้ว ทรงเสวยวิมุตติสุข อยู่ในที่ ๗ สถาน ตลอดกาล ๔๙ วัน และทรงเทศนาสั่งสอนเวไนยนิกร มีพระปัญจวัคคีย์เป็นต้น จนถึงทรงตั้งพระอัครสาวกทั้งสอง และแสดงมัชฌิมเทศนา ณ เวฬุวันกลันทกนิวาปสถาน ใกล้กรุงราชคฤห์มหานคร จัดเป็น “ปฐมโพธิกาล”

ต่อแต่นั้นมา ก็ทรงทรมานสั่งสอนเวไนยนิกรตลอดเวลา ๔๕ พรรษา จัดเป็น “มัชฌิมโพธิกาล” ตั้งแต่เวลาทรงประทับไสยาสน์ ณ พระแท่นมรณมัญจาอาสน์ ณ ระหว่างนางรังทั้งคู่ ในสาลวโนทยานของมัลลกษัตริย์ กรุงกุสินาราราชธานี และทรงแสดงพระปัจฉิมเทศนาแล้วปิดพระโอษฐ์ เสด็จดับขันธปรินิพพาน ระยะกาลตอนนี้จัดเป็น “ปัจฉิมโพธิกาล” ด้วยประการฉะนี้

(ส่วนปฐมเทศนา มัชฌิมเทศนา และปัจฉิมเทศนานั้น มีเนื้อความเป็นประการใด ดูในข้อ ๑๖)

๓๑. เรื่อง โสฬสกิจ

กิจในพระธรรมวินัยนี้ที่นับว่าสำคัญที่สุดเรียกว่า "**โสฬสกิจ**" เป็นกิจที่โยคาวจรกุลบุตรพึงพากเพียร พยายามทำให้สำเร็จบริบูรณ์ด้วยความไม่ประมาท

โสฬสกิจ ได้แก่กิจในอริยสัจจ์ ๔ ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ชั้นโสดาบันก็ประชุม ๔ ชั้นสกิทาคามีก็ประชุม ๔ สองสี่ก็เป็น ๘ ชั้นอนาคามีก็ประชุม ๔ ชั้นอรหัตต์ก็ประชุม ๔ สองสี่ก็เป็น ๘ สองแปดก็เป็น ๑๖ กำหนดสัจจะทั้ง ๔ รวมเป็นองค์อริยมรรคเป็นขั้น ๆ ไป

เมื่อเรามาเจริญอริยมรรคทั้ง ๘ อันมีอยู่ในกายในจิต คือ ทุกข์เป็นสัจจะของจริงที่มีอยู่ก็รู้ว่ามีอยู่ เป็นปริญเญยยะควรกำหนดรู้ก็ได้กำหนดรู้ สมุทัยเป็นสัจจะของจริงที่มีอยู่ก็รู้ว่ามีอยู่ เป็นปหาตัพพะควรละก็ละได้แล้ว นิโรธเป็นสัจจะของจริงที่มีอยู่ก็รู้ว่ามีอยู่ เป็นสัจฉิกาตัพพะ ควรทำให้แจ้งก็ได้ทำให้แจ้งแล้ว มรรคเป็นสัจจะของจริงที่มีอยู่ก็รู้ว่ามีอยู่ เป็นภาเวตัพพะ ควรเจริญให้มากก็ได้ เจริญให้มากแล้ว เมื่อมากำหนดพิจารณาอยู่อย่างนี้ ก็แก้โลกธรรม ๘ ได้สำเร็จ

มรรคอยู่ที่กายกับจิต คือ ตา ๒ หู ๒ จมูก ๒ รวมเป็น ๖ ลิ้น ๑ เป็น ๗ กาย ๑ เป็น ๘ มาพิจารณารู้เท่าสิ่งทั้ง ๘ นี้ ไม่หลงไปตามลาภ ยศ สรรเสริญ เสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์ อันมา

ถูกต้องตนของตนจิตก็ไม่หวั่นไหว โลกธรรม ๘ เป็นคู่ปรับกับมรรค ๘ เมื่อรู้เท่าส่วนทั้งสองนี้แล้ว เจริญมรรคให้บริบูรณ์เต็มที่ก็แก้โลกธรรม ๘ ได้ ก็เป็น **ผุฏฺฐสฺส โลกธมฺเมหิ จิตฺตํ ยสฺส น กมฺปติ อโสกํ วิรชํ เขมํ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ** โลกธรรมถูกต้องจิตผู้ใดแล้ว จิตของผู้นั้นก็ไม่หวั่นไหว เมื่อไม่หวั่นไหวก็ไม่เศร้าโศก เป็นจิตปราศจากเครื่องย้อม เป็นจิตเกษมจากโยคะ จัดว่าเป็นมงคลอันอุดมเลิศฉะนี้และ

๓๒. เรื่อง สำคัญตนว่าได้บรรลุอรหัตผล

กิรดังได้สดับมา ยังมีภิกษุ ๒ รูป ในพระศาสนาของพระบรมศาสดาของเรานี้ องค์หนึ่งมีพรรษาแก่กว่า อีกองค์หนึ่งมีพรรษาอ่อนกว่า เป็นสหธรรมิกที่มีความรักใคร่ในกันและกัน แต่จากกันไปเพื่อประกอบความเพียร องค์อ่อนพรรษากว่าได้สำเร็จอรหัตผลเป็นพระอรหันต์ก่อน องค์แก่พรรษาได้แต่เพียงกำลังสมาธิสมบัติและเป็นผู้ชำนาญในวสี **จะพิจารณาอธิษฐานให้เป็นอย่างไรก็ได้ดังประสงค์** และเกิดทิฐิสำคัญว่ารู้ทั่วแล้ว ส่วนองค์หย่อนพรรษาครั้นพิจารณาดูก็ทราบได้ด้วยปัญญาญาณ จึงสั่งให้องค์แก่พรรษากว่าไปหา ท่านองค์นั้นไม่ไปสั่งสองสามครั้งก็ไม่ไป องค์หย่อนพรรษาจึงไปหาเสียเอง แล้วยังกันและกันให้ยินดี พอสมควรแล้วจึงพูดกับองค์แก่กว่าว่า ถ้าท่านสำคัญว่ารู้จริง ก็จงอธิษฐานให้เป็นสระ ในสระให้มีดอกบัวหลวง ๑ ดอก ในดอกบัวหลวงให้มีนางฟ้อนสวยงาม

๗ นาง องค์แก่พรรษาก็เนรมิตได้ตามนั้น ครั้นเนรมิตแล้ว องค์อ่อนพรรษากว่าจึงสั่งให้เพ่งดู ขณะเพ่งดูนางฟ้อนอยู่ กามราคะกิเลสอันสั่งสมมาแล้วหลายร้อยอัตภาพก็กำเริบ จึงทราบได้ว่าตนยังไม่ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ครั้นแล้วองค์อ่อนพรรษาจึงเตือนให้รู้ตัว และให้เร่งทางปัญญาวิปัสสนาญาณ องค์แก่พรรษากว่าครั้นปฏิบัติตาม ทำความพากเพียรประโยคพยายามอยู่ มิช้ามินานก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันตขีณาสวบุคคลในพระพุทธศาสนาด้วยประการฉะนี้

อบรา ยังเรื่องอื่นอีก มีเนื้อความอย่างเดียวกัน แต่นิมิตต่างกัน คือให้เนรมิตช้างสารซับมันตัวร้ายกาจวิ่งเข้ามาหา หลงรูปเนรมิตของตนเอง เกิดความสะดุ้งตกใจกลัวเตรียมตัววิ่งหนี เพื่อนสหธรรมิกผู้ไปช่วยเหลือได้ฉุดเอาไว้ และกล่าวตักเตือนสั่งสอนโดยนัยหนหลังจึงหยุดยั้งใจได้ และปฏิบัติตามคำสั่งสอนของสหธรรมิกผู้ช่วยเหลือนั้น ไม่นานก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันตขีณาสวบุคคลในพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน แม้เรื่องนี้ก็พึงถือเอาเป็นทิฏฐานุคติเช่นเดียวกับเรื่องก่อนนั้นแล

นี้เป็นนิทานที่เป็นคติสำหรับผู้ปฏิบัติจะพึงอนุวัตตาม คือผู้เป็นสหธรรมิกาประพฤติธรรมร่วมกันทุกคน จงมาเป็นสหายกันในกิจที่ชอบ ทั้งที่เป็นกิจภายนอกยังประโยชน์ของกันและกันให้สำเร็จด้วยดีเถิด

๓๓. เรื่อง อุณหัสสวิชัยสูตร

ผู้ใดมาถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะที่พึ่งแล้ว ผู้นั้นย่อมชนะได้ซึ่งความร้อน อุณหัสสคือความร้อนอันเกิดแก่ตน มีทั้งภายในและภายนอก ภายนอกมีเสือสางค่างแดง ภูตผีปีศาจเป็นต้น ภายในคือกิเลส วิชัยคือความชนะ ผู้ที่มาน้อมเอาสรณะทั้งสามนี้เป็นที่พึ่งแล้ว ย่อมจะชนะความร้อนเหล่านั้นไปได้หมดทุกอย่าง ที่เรียกว่า อุณหัสสวิชัย

อุณหสฺสวิชโย ธมฺโม โลเก อนุตฺตโร พระธรรมเป็นของยิ่งในโลกทั้งสาม สามารถชนะซึ่งความร้อนอกร้อนใจอันเกิดแต่ภัยต่าง ๆ **ปริวชฺเช ราชทนฺเฑ พยคฺเฆ นาเค วิเส ภูเต อกาลมรเณน จ สพฺพสฺมา มรณา มุตฺโต** จะเว้นห่างจากอันตรายทั้งหลาย คืออาชญาของพระราชา เสือสาง นาค ยาพิษ ภูตผีปีศาจ หากว่ายังไม่ถึงคราวถึงกาลที่จักตายแล้ว ก็จักพ้นไปได้จากความตายด้วยอำนาจพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่ตนน้อมเอาเป็นสรณะที่พึ่งที่นับถือนั้น

ความข้อนี้มีพระบาลีสาธกดังจะยกมาอ้างอิง ในสมัยเมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า พร้อมด้วยพระอรหันต์หนุ่ม ๕๐๐ รูป ประทับอยู่ในราวป่ามหาวันใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ เทวดาทั้งหลายพากันมาดูแล้วกล่าวคาถาขึ้นว่า **เยเกจิ พุทฺธํ สรณํ คตา เส นเต คมิสฺสนฺติ อปายภูมิ ปหาย มานุสํ เทหํ เทวกายํ ปริปูเรสฺสนฺติ**

แปลความว่า บุคคลบางพวก หรือบุคคลใด ๆ มาถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะที่พึ่งแล้ว บุคคลเหล่านั้นย่อมไม่ไปสู่อบายภูมิทั้ง ๔ มี นรกเป็นต้น เมื่อละร่างกายอันเป็นของมนุษย์นี้แล้ว จักไปเป็นหมู่แห่งเทพยดาทั้งหลายดังนี้

สรณะทั้ง ๓ คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มิได้เสื่อมสูญอันตรธานไปไหน ยังปรากฏอยู่แก่ผู้ปฏิบัติเข้าถึงอยู่เสมอ ผู้ใดมายึดถือเป็นที่พึ่งของตนแล้ว ผู้นั้นจะอยู่ในกลางป่าหรือเรือนว่างก็ตาม สรณะทั้งสามก็ปรากฏแก่เขาอยู่ทุกเมื่อ จึงว่าเป็นที่พึ่งแก่บุคคลจริง เมื่อปฏิบัติตามสรณะทั้งสามจริง ๆ แล้ว จะคลาดแคล้วจากภัยทั้งหลาย อันก่อให้เกิดความร้อนอกร้อนใจได้แน่นอนทีเดียว.

ประวัติวัดดอนธาตุ

วัดดอนธาตุ ตั้งอยู่ทิศตะวันออกของแก่งสะพือ ซึ่งเป็นสถานที่ท่องเที่ยวขึ้นชื่อ โดยอยู่ห่างไปประมาณ ๖ กิโลเมตร ตามลำน้ำมูล วัดนี้ตั้งอยู่บนพื้นที่ที่เป็นเกาะอยู่กลางลำน้ำมูล ระหว่างบ้านทรายมูล ตำบลทรายมูลและบ้านคันไร่ ตำบลคันไร่ อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี โดยที่เกาะดอนธาตุ ร่องน้ำทิศเหนือแคบจึงใกล้ชิดกับหมู่บ้านทรายมูล ทางราชการจึงให้อยู่ในปกครองของหมู่บ้านทรายมูล เกาะดอนธาตุมีเนื้อที่ดินประมาณ ๑๓๐ ไร่ ลักษณะยาวรี ตามลำน้ำมูล หัวดอนเกาะอยู่ทิศตะวันออก มองเห็นหมู่บ้านทรายมูล อยู่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ สองฝั่งร้องตะโกนได้ยินถึงกัน

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๐ หลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล และท่านพระอาจารย์ดี ฉันโน ได้จาริกมาปักกลดกรรมฐานหาที่ดินเหมาะสมก่อสร้างวัดวิปัสสนากรรมฐานฝ่ายธรรมยุตินิกาย และได้ก่อสร้างวัดภูเขาแก้ว ขึ้นเป็นรูปร่างในปี พ.ศ. ๒๔๘๑

เมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๔๘๑ ชาวบ้านสะเว ตำบลสะเว เกิดเหตุอาเพธ ประชาราษฎร์เจ็บป่วยกันมากเกือบจะทุกบ้าน หัวหน้าหมู่บ้านสะเว ได้มานิมนต์พระอาจารย์ดี ฉันโน เดินทางข้ามลำน้ำแม่มูลไปทำพิธีปัดเป่าทางศาสนา และแต่งยาต้ม (ยาฮากไม้) “หม้อใหญ่” รักษาชาวบ้านที่เจ็บไข้ได้ป่วยจนเป็นที่ปกติสุขทั่วทั้งหมู่บ้าน

พ.ศ. ๒๔๙๐ พระปูแย จากวัดบูรพาอุบล มาจำพรรษา ๑ ปี พ.ศ. ๒๔๙๑ ท่านพระปู่แดง จากวัดบูรพามาดูแลรักษา พ.ศ. ๒๔๙๒ ท่าน

พระอาจารย์เหลียว ซึ่งเป็นชาวบ้านทรายมูล อุปสมบทเป็นพระภิกษุสงฆ์ เข้าจำพรรษา ดูแลรักษาวัดดอนธาตุนาน ๑๑ ปี นับจากปี พ.ศ. ๒๔๙๒ ถึง พ.ศ. ๒๕๐๓ และลาสิกขาบทไปประกอบอาชีพค้าขายที่ตลาดอำเภอเดชอุดม

พ.ศ. ๒๕๐๔ พระอาจารย์คำน้อย ชาวบ้านเรียกท่านว่าคุณพ่อคุรา เพราะท่านคำน้อยมีเชื้อสายพม่า ท่านพระอาจารย์คำน้อย ถึงแก่มรณภาพ ขณะนั่งวิปัสสนากรรมฐาน บนศาลาวัดดอนธาตุนี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ และต่อมาท่านพระหอม พระภิกษุรูปนี้รักษาวัดนี้ต่อจากพระคุณพ่อคุรา และภายหลังมีอาการสติเลื่อนลอย พระเถระให้ลาสิกขาบทกลับไปภูมิลำเนาเดิมที่บ้านกล้วย แขวงโพนทอง นครจำปาสัก

หลังจากปี พ.ศ. ๒๕๐๙ วัดนี้ไม่มีพระภิกษุ เข้าจำพรรษาระยะหนึ่ง หากแต่ยังอยู่ในความเอาใจใส่ดูแลรักษาแบบตระเวนเช้ามา - เย็นกลับของท่านพระครูพิบูลธรรมภา เจ้าอาวาสภูเขาแก้ว ตลอดช่วงปี พ.ศ. ๒๕๐๙ - ๒๕๑๘ ในช่วงนี้ แม้จะขาดพระภิกษุจำพรรษา แต่ว่ามีผู้เป็นสตรีเพศดูแลรักษาศาสนสมบัติแห่งนี้อยู่ ๒ ท่าน คือ แม่ชีพัน และแม่ชีปลา (มรณะ ปี พ.ศ. ๒๕๒๐) ในปี พ.ศ. ๒๕๑๘ นวกภิกษุวัดภูเขาแก้ว ที่อุปสมบทจำพรรษาในปีดังกล่าว ได้ทำการปฏิสังขรณ์วัดในสายวิปัสสนากรรมฐาน ฝ่ายธรรมยุต โดยการบัญชาการพระครูพิบูลธรรมภาณ เจ้าคณะอำเภอ ฝ่ายธรรมยุตสมัยนั้น โดยการนำของพระบุญเย็น โรจโน ได้นำคณะสงฆ์เข้าปฏิสังขรวัดดอนธาตุ และเข้าจำพรรษาที่วัดดอนธาตุ ปัจจุบันมีพระอาจารย์สมบูรณ์ ขนฺติโก เป็นเจ้าอาวาส

วัดดอนธาตุนอกจากศาสนกิจ ตามปกติธรรมเนียมประเพณีแล้ว

ยังมีพิธีทำบุญตามพื้นบ้านโบราณตามฤดูกาล เช่น บุญกวนข้าวทิพย์ บุญเดือนยี่ ซึ่งต้องจัดทำตามกาลกำหนด ขาดมิได้

วัดดอนธาตุ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาตามประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๙๙ ตอนที่ ๑๔๓ วันที่ ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๕

เจ้าอาวาสวัดดอนธาตุ

๑. หลวงปู่ดี ฉันโน	พ.ศ. ๒๔๘๑ ถึง ๒๔๘๓	อยู่ ๓ พรรษา
๒. หลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล	พ.ศ. ๒๔๘๔ ถึง ๒๔๘๕	อยู่ ๑ พรรษา
๓. หลวงปู่หนุน	พ.ศ. ๒๔๘๖ ถึง ๒๔๘๗	อยู่ ๑ พรรษา
๔. หลวงปู่เกษา	พ.ศ. ๒๔๘๘ ถึง ๒๔๘๙	อยู่ ๑ พรรษา
๕. หลวงปู่แย	พ.ศ. ๒๔๙๐ ถึง ๒๔๙๑	อยู่ ๑ พรรษา
๖. หลวงปู่แดง	พ.ศ. ๒๔๙๑ ถึง ๒๔๒๙	อยู่ ๑ พรรษา
๗. อาจารย์เหลื่อม	พ.ศ. ๒๔๒๙ ถึง ๒๕๐๓	อยู่ ๑๑พรรษา
๘. หลวงปู่คำน้อย	พ.ศ. ๒๕๐๔ ถึง ๒๕๐๖	อยู่ ๒ พรรษา
๙. อาจารย์หอม	พ.ศ. ๒๕๐๗ ถึง ๒๕๐๗	
๑๐. พระครูพิบูล	พ.ศ. ๒๕๐๗ ถึง ๒๕๑๗	อยู่ ๑๐พรรษา
๑๑. อาจารย์บุญเย็น โรจโน	พ.ศ. ๒๕๑๘ ถึง ๒๕๒๕	อยู่ ๘ พรรษา
๑๒. หลวงปู่ทอง	พ.ศ. ๒๕๒๖ ถึง ๒๕๒๙	อยู่ ๔ พรรษา
๑๓. พระอาจารย์สมบูรณ์ ขนฺติโก	(องค์ปัจจุบัน)	

งบประมาณในการก่อสร้างเจดีย์

งานโครงสร้างองค์เจดีย์	๙,๑๗๘,๕๔๘.- บาท
งานสถาปัตยกรรม	๓,๕๐๘,๔๖๔.- บาท
งานตกแต่งภายใน	๑,๑๒๓,๐๖๐.- บาท
งานภูมิสถาปัตยกรรมและงานระบบ	๒,๓๔๖,๕๒๒.- บาท
รวมค่าก่อสร้างเจดีย์	**๑๖,๑๕๖,๕๙๔.- บาท**

สิ่งก่อสร้างเพิ่มเติม

งานก่อสร้างห้องน้ำ-ห้องส้วม ๔ หลัง	๕๑๖,๖๗๙.- บาท
งานปรับปรุงกุฏิหลวงปู่เสาร์	๕๐,๐๐๐.- บาท
รวมทั้งสิ้น	**๑๖,๗๒๓,๒๗๓.- บาท**

เงินบริจาคในการก่อสร้างเจดีย์พิพิธภัณฑ์

๑. ออกแบบและควบคุมงาน โดยการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ
และบริจาคเป็นค่าก่อสร้าง ๒,๐๐๐,๐๐๐ บาท

๒. งานโครงสร้างองค์เจดีย์ มูลค่า ๙,๑๗๘,๕๔๘ บาท
ผู้บริจาค *บริษัทอิตาเลียนไทย ดีเวลลอปเมนต์* จำกัด

๓. กระเบื้อง COTTO ปูพื้นห้องปฏิบัติธรรม มูลค่า ๑๑๐,๐๐๐ บาท
ผู้บริจาค *ฯพณฯดร.เชาวน์ ณ ศีลวันต์ องคมนตรี*

๔. ปูนซีเมนต์ตราเสือ ๘๓ ตัน มูลค่า ๑๖๖,๐๐๐ บาท
ผู้บริจาค *บริษัทปูนซีเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน)*

๕. นายจิระศักดิ์ พูลผล บริจาค ๑๐๐,๐๐๐ บาท

๖. ปูนซีเมนต์ ตรานกอินทรีย์ ๒๕ ตัน มูลค่า ๕๐,๐๐๐ บาท
ผู้บริจาค *บริษัทปูนซีเมนต์นครหลวง จำกัด (มหาชน)*

๗. งานติดตั้งหม้อแปลงและมิเตอร์ไฟฟ้า มูลค่า ๓๕๖,๖๖๗ บาท
ผู้บริจาค *การไฟฟ้าภูมิภาค*

๘. ยอดฉัตรเจดีย์ และ มูลค่า ๒๖๐,๐๐๐ บาท
โคมไฟดาวเพดานห้องพิพิธภัณฑ์
ผู้บริจาค *คุณสุรศักดิ์ แซ่ลี้ ประธานกรรมการ*
บริษัท พี.อี.ออยล์ ๑๙๙๑ (ไทยแลนด์) จำกัด

๙. ที่บรรจุพระธาตุหลวงปู่ มูลค่า ๒๕๕,๔๕๒ บาท
ทำด้วย ทอง เงิน นาค
ผู้บริจาค *คุณเบญจวรรณ ตาทฤศโธรัยห์*

๑๐. พานครอบแก้วทรงปิระมิด มูลค่า ๗๕,๐๐๐ บาท
วางพระธาตุหลวงปู่
ผู้บริจาค *คุณสืบพงศ์ ตั้งตรงมิตร*

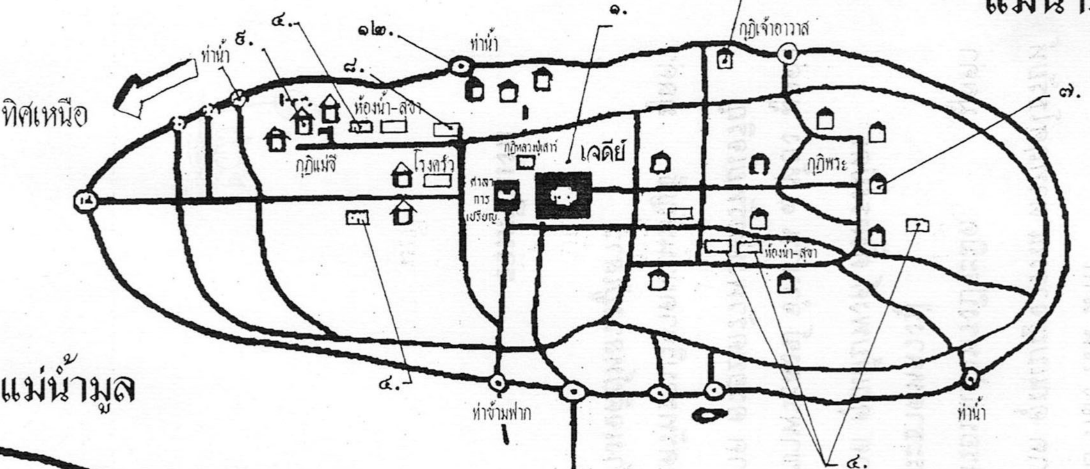
๑๑. ห้องสุขาพระสงฆ์ จำนวน ๑ ห้อง มูลค่า ๒๕,๐๐๐ บาท
ผู้บริจาค *ครอบครัวพงษ์ทรัพย์เจริญ*

๑๒. ผู้มีจิตศรัทธาบริจาคผ่านบัญชี มูลค่า ๔,๖๗๓,๗๒๕ บาท
ก่อสร้างเจดีย์หลวงปู่เสาร์

รวมเป็นเงิน ๑๗,๐๙๔,๙๔๐ บาท

ผังบริเวณวัดดอนธาตุ

พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป. สัมพันธ์พาณิชย์ ๑๐๓๐/๘-๑๒ ถนนนครไชยศรี ดุสิต กทม. ๑๐๓๐๐
โทร. ๐-๒๒๔๑-๒๓๒๑, ๐-๒๒๔๑-๒๘๖๒, ๐-๒๒๔๑-๑๒๕๕, โทรสาร ๐-๒๒๔๓-๓๓๕๖
นายประวิทย์ มาสกุลรัตน์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๔๖

เจดีย์พิพิธภัณฑ์ ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล

